DD
3
.M8
S6
v.60
IMS

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/widukindirerumge60widu

COLLECTION
CAMPBELL

WIDUKINDI

RERUM GESTARUM SAXONICARUM

LIBRI TRES.

EDITIO TERTIA.

DENUO RECOGNOVIT GEORGIUS WAITZ.

HANNOVERAE
IMPENSIS BIBLIOPOLII HAHNIANI
1882.

HANNOVERAE, TYPIS GRIMPIANIS.

PRAEFATIO.

Widukindum[1], *libri quem iam edituri sumus auctorem, Saxonem et monachum fuisse Corbeiensem, satis constat, et ipse praefatione profitetur. Catalogo abbatum et monachorum Corbeiensium*[2] *teste, Folcmaro abbate, qui inde ab a.* 917—942. *monasterio praefuit, monachus receptus est; inter quinquaginta ipse ultimo proximus nominatur; ita ut postremis demum Folcmari annis coenobium intrasse videatur*[3]. *Trithemius*[4] *plus quam* 40 *annis eum scholae Corbeiensi praefuisse monet, et ipsum Meginradi scholastici Hirsaugiensis fama allectum hunc adiisse et per aliquot dies apud eum commoratum esse tradit; sed haec incertae fidei sunt. Neque de Widukindi vita praeterea certi quidquam constat; de se ipso nihil annotavit; ne mortis quidem annum compertum habemus*[5].

Memoriam eius quae scripsit opera posteris servarunt. Sigebertus, qui tam in chronico quam in libro de scriptoribus ecclesiasticis de eo refert, praeter historias etiam vitam S. Pauli heremitae et passionem Teclae virginis ipsum composuisse tradit[6]. *Idem monet Trithemius, praeterea vero plura eius scripta*

1) Postquam a. 1839. hanc Widukindi editionem paravi, multi de eius opere egerunt; praecipue vero Köpke diligentissime historiam examinavit et de libri indole disputavit: 'Widukind von Korvei. Ein Beitrag zur Kritik der Geschichtschreiber des zehnten Jahrhunderts', 1867; nonnulla tamen nimis acute sibi excogitasse videtur, quae nunc longius refutare non meum esse putavi; cf. quae dixi 'Forschungen' IX, p. 335 sqq.; Wattenbach, Praef. ad versionem Germanicam et GQ. ed. 4. I, p. 267 sqq.; Raase, 'Widukind v. Korvei', Rost. 1880. 2) SS. XIII, p. 276. Ann. Corbeienses, Leibn. SS. R. Brunsv. II, p. 301, quos dubiae fidei esse facile est intellectu, a. 971: *Claruit,* inquiunt, *Wittichindus noster, praeclarus historicus, Mathildae reginae specialiter carus.* 3) Folcmari successorem Bovonem, qui annis 942—948. monasterium Corbeiense rexit, a Deo ostensum non concessum memorat locus in codd. 2 et 3 III, 2. insertus, de quo v. infra. 4) Ann. Hirsaug. p. 98. 5) Soli annales Corbeienses recentiores, Leibn. I, p. 302, tradunt, a. 1004. Hosed monasterii abbatem ipsi monumentum erexisse; pium et doctum scholae magistrum et historicum etiam regi et reginae carum ibidem eum vocatum esse, addunt; quod quanti sit habendum, certo definire nolo. 6) In Actis Sanctorum utriusque vitae nulla mentio fit; ideo deperditae esse videntur.

recenset. Ita librum de studiis veterum monachorum eum confecisse testatur, ex quo haec affert verba[1]*:* Monachorum ille *(Meginradus)* doctissimus praeceptor veluti Hieronymus alter divinarum interpres scripturarum profundissimus sua nos eruditione vertit in stuporem, ut vere caelestis sapientiae dici queat armarium, quippe quem nihil lateat doctrinarum. *Sermones ad fratres, epistolarum ad diversos librum unum, epigrammaton librum unum in catalogo illustrium virorum*[2] *ei tribuit, quorum alibi nullam fecit mentionem, quaeque an revera a nostro sint conscripta, non sine causa dubitari posse videtur*[3]*. Certe omnia deperdita sunt aut hucusque nos latent. Longe vero his praestant quae de Saxonum imperatorumque Saxonicorum historia scripsit Widukindus.*

Sigebertus Saxonum historiam usque ad mortem Ottonis primi et praeterea huius vitam eum scripsisse tradit. Sigeberto, ut videtur, auctore haec repetivit Trithemius[4]*, in Chron. Hirsaugiensi*[5] *vero nonnisi de gestis Heinrici I, Ottonis I. et origine Saxonum historiam tribus libellis digestam ei tribuit. Denique vero in annalibus eiusdem coenobii opera historica quatuor recenset*[6]*. Supersunt libri tres rerum gestarum Saxonicarum, quibus auctor tam populi originem quam res ab Heinrico atque Ottone gestas descripsit. Neque eum de populi sui regumque historia alia quaedam confecisse putarim. Trithemius foedo errore modo totum opus modo singulos libros in catalogum recepisse videtur; quae de vita Mahthildis adiecit, unde hauserit nescio*[7]*; vitas editas Widukindo nequaquam tribui posse, satis constat; neque earum auctores tale opus noverunt. — Sigebertus vero, ut videtur, ipsius Widukindi verbis in errorem ductus est. Librum primum enim his incipit:* Post operum nostrorum primordia, quibus summi Imperatoris militum triumphos declaravi *etc. Haec procul dubio ad martyrum, Dei militum, vitas supra allatas spectant, Sigebertus vero de imperatore Ottone cogitavit, ideoque eius gesta iam antea separatim descripta et edita esse statuit.*

Libros rerum gestarum Saxonicarum Widukindus Mahthildi, Ottonis regis filiae, inscripsit; Heinrici et Ottonis, avi et patris, gesta scribere summum eius fuit propositum; de

1) Ann. Hirsaug. l. l. 2) Opera, Francof. 1601, II, p. 129. 3) Versus quos edidit ex cod. Corbeiensi Widukindi nomine inscriptos Letznerus in vita Ludowici Pii c. 19, f. 63', ad ipsum pertinere, omnino negarim. 4) Cat. ill. virorum l. l.; SS. eccl. c. 301, Fabr. p. 78. 5) Opera II, p. 32. 6) Ann. Hirs. p. 98: *Hic inter reliqua ingenii sui opuscula scripsit de origine Saxonum libros III, ad Mathildam quoque filiam Ottonis primi scripsit gesta Heinrici primi regis librum unum, ad eandem vitam et gesta Mathildis reginae uxoris eiusdem Heinrici regis primi; Ottonis quoque primi gesta ad eandem conscripsit.* 7) Nisi fortasse libri tertii continuationem hoc nomine indicaverit.

Saxonum origine pauca tantum praemisit. Studuit brevi sed eleganti narrandi et scribendi rationi; strictim, *inquit,* et per partes scribimus, ut sermo sit legentibus planus, non fastidiosus. *Dolet quidem, librum 'ingenii sermonisque claritate' egere*[1]*; sed quod dolet, eum haec affectasse ostendit. Et revera Widukindus apta et quasi rotunda verborum constructione, narratione vivida et gravi, quamvis non ubique satis perspicua*[2]*, tantum non omnibus huius saeculi scriptoribus longe praestat. Quae descripsit magnam partem ipse vidit, alios libros nusquam fere exscripsit, ideoque inter praestantissimos historiae medii aevi fontes est referendus. De temporibus antiquissimis solam pene famam secutum se scripsisse, ipse testatur*[3]*; vidit historias Anglosaxonum, nisi fallor, Bedae*[4]*, Langobardorum Pauli diaconi*[5]*, Gothorum Iordanis*[6]*, Francorum gesta*[7]*, sed pauca tantum ex his libris suo inseruit. In bellis a Francis cum Saxonibus gestis*[8] *et Ottonis habitu moribusque describendis*[9] *Einhardi Vitam Karoli prae oculis habuisse videtur. Praeterea Vitam et Translationem sancti Viti, patroni Corbeiensis, eum legisse*[10]*, vix est quod moneam. Ruodolfi vero Translatione sancti Alexandri eum usum fuisse*[11]*, minime putarim; uterque ex eodem fonte, prisca traditione, hausisse mihi videtur; ideoque valde inter se conveniunt, neque tamen omnino concordant. Ubi cum Liudprando vel cum Hrotsuitae carmine in rebus enarrandis congruit*[12]*, idem est statuendum, certe eorum libros non vidit. Etiam postea ex populi rumore, ex carminibus vulgaribus plura in historiam suam recepit; quae de Hattonis perfidia erga Adalberhtum traderentur, tanquam vulgi rumore ficta, respuit quidem*[13]*; vix tamen maiorem fidem ea merentur, quae de dolo adversum Heinricum excogitato narrat. Hoc loco et saepius*[14] *vocabulis* fertur, traditur *similibusque fontem illum indicare videtur; mimorum carmina et ipse affert*[15]*; et haud errare mihi videor, si magnam libri primi partem ad haec revocandam esse statuam. Primis Heinrici ducis annis ipse nondum natus aut puer fuit primae aetatis; quae postea de his scripsit, ex sola traditione haurire potuit. Nam libro scripto in his rebus narrandis se usum esse, nusquam indicavit. Annales breves Corbeienses fortasse vidit, nisi ipsum his annis quaedam fastis intulisse credideris; certe pauca tantum cum iis habet communia*[16]*; eius historiam non ex annalibus confectam,*

1) III, praef. 2) In rebus publicis exponendis nonnumquam verbis utitur, quae ipse iis adaptavit. Cf. quae de verbis *legatus, praefectus, procurare,* aliis, annotavi. 3) I, 2. 4) I, 8. 5) I, 14. 6) I, 18. 7) I, 15. 8) I, 15. 9) II, 36. 10) I, 34. 11) SS. II, p. 673. 12) Cf. I, 19. de Ungariis; I, 22. de Adalberhti morte. 13) I, 23. 14) I, 4. 7. 23. II, 23. 15) I, 23. 16) Cf. I, 36. III, 63.

sed ex rerum cognitione aliunde hausta, maximam partem ex memoria[1] *scriptam esse, facile est intellectu. Ultimis Heinrici annis et praesertim Ottonis temporibus res quas narrat bene compertas habuit; his fuit coaevus, regiae domui et ipse coniunctus, vix semper monasterii muris inclusus*[2]. *Errores etiam hac parte commisit; multa praetermisit*[3], *alia leviter tetigit; sed quae in ipsa Saxonia gesta sunt, recte perspexit, et haec ipsi credere fas est. Quae incerta ipsi videbantur et ipse indicavit*[4], *ne miraculis quidem semper fidem adhibuit*[5]. *Ipse monachus ecclesiae christianae multum tribuit, praesertim vero monachili ordini favet*[6]; *sancti Viti, monasterii sui patroni, merita celebrat*[7]. *Attamen animum prodit a rebus saecularibus et bellicis minime alienum, famae gentis suae addictum*[8]. *Nimium fortasse eius virtuti tribuit, cui Europae, immo totius mundi imperium tunc vindicatum esse gloriatur*[9]. *Etiam bella intestina satis candide narrat, in rerum causas inquirere vel de culpa iudicare non suum esse ratus*[10]. *Praeliis enarrandis immoratur neque crudeliter acta tacet nec reprehendit*[11]. *Auctores antiquos, praesertim Sallustium imitatus*[12], *orationes finxit, nec scio an epistolam ab Ottone I. ad Saxonum praefectos missam genuinam servaverit*[13].

1) Cf. Raase p. 32. 2) Cf. II, 40: *obsides Bolezlavi* [*ibi*] *vidimus, quos populo rex presentari iussit;* cf. II, 36: *Nam quosdam audivimus accusatos et peccati manifestos, ipsum eorum advocatum et intercessorem.* Sed ipsum in palatio vel penes archiepiscopum Wilhelmum degisse, quod Köpke statuit p. 61, nusquam indicatur. Neque is erat, qui hac de re tacuisset. Certe Corbeiae scripsit; cf. II, 35: *videmus in altari protomartiris Stephani rutilantem.* Nec Mahthildis, iam in pueritia coenobio Quedlinburgensi traditae (V. Mahthild. ant. c. 10), Corbeiensis monachus magister habendus est. Ex praefationibus ipsi inscriptis potius concluserim, Widukindum ex longinquo, ut ita dicam, eam veneratam esse et laudibus extulisse. 3) Ottonem imperatorem Romae coronatum esse, ne verbo quidem tangit, sed ipsum necnon Heinricum regem post victorias de hostibus reportatas imperatores salutatos esse dicit; neque I, 15, quomodo Karolus ex rege imperator factus sit. indicat. Papae Romani nusquam mentionem facit, sed summum pontificem dicit archiepiscopum Moguntinum. 4) Ita I, 25: *ut quidam tradunt;* I, 36. et III, 68: *fuere qui dicerent;* II, 3: *ut ferunt;* II, 16: *Fertur etiam;* II, 17: *fuisse perhibetur;* II, 25: *fertur narrasse;* II, 32: *fama prodidit;* III, 65: *qui velox traditur fore.* 5) I, 35: *de quo quaedam mirabilia praedicantur, quae quia non probamus, silentio tegi iudicamus;* II, 27: *revera nescio an falso; cf.* III, 61: *Fuere qui ... interpretarentur. Sapientiores autem signum crucis salutem victoriamque prefigurasse predicabant, quibus et nos fidelem assensum prebemus;* II, 1: *Qui inter caetera gratiarum dona spiritum prophetiae accepisse predicatur.* 6) II, 37. 38. 7) I, 34; cf. III, 62. 8) Cf. praef. libri I: *modo generis gentisque meae devotioni, ut queo, elaborare non effugio.* 9) Cf. Maurenbrecher, De historicis decimi seculi scriptoribus p. 37. 10) Cf. II, 25. III, 15. 11) II, 20. III, 55; cf. I, 36. 12) Praeterea Livium (I, 34), Lucanum (I, 2. III, 18), necnon Horatium (III, 29) legisse videtur; Homerum et Vergilium laudat (III, 74). 13) III, 70.

Libri editi usque ad Ottonis I. mortem historiam deducunt; maximam vero partem iam antea conscriptam esse, facile est demonstratu. Nam Ottone imperatore vivo se scripsisse, Widukindus saepissime indicat[1]*; et codex Dresdensis non integrum tertium librum exhibet, sed c.* 69. *his verbis finitur:* Is finis Wichmanno talisque omnibus fere qui contra imperatorem arma sumpserunt, patrem tuum.

Hucusque vero, ni fallor, a. 967. *vergente Widukindus scripsit. Sunt quidem quae ipsum iam antea libro finem imposuisse innuere possint. Wichmanno subacto, rebusque, ut ipsius verbis utar, rite compositis, Ottonem iterum in Italiam profectum esse tradit, res vero ibidem gestas quam brevissime attingit. Haec* nostrae, *inquit,* tenuitatis non est edicere, sed, ut initio historiae predixi, in tantum fideli devotione elaborasse sufficiat. Caeterum erga tuam claritatem serenitatemque — magna devotio opus humile magnificet. At finis civilis belli terminus sit libelli. *Haec verba quam maxime fini convenire, nemo non videt. Res sive in Italia sive in Germania a.* 964—967. *gestae, si bella Slavica excipias, ne indicantur quidem. Usque ad medium a.* 964. *c.* 63. *auctor res perstringit; a.* 965. *incipiente Otto in Germaniam rediit, mense Iunio Gero, Octobri Bruno obierunt. Anno sequenti Mahthildis, Ottonis filia, cui librum inscripsit, quamvis duodecimum tantum ageret annum, abbatissa Quedlinburgensis electa et constituta*[2]*, imperator vero iterum in Italiam profectus est. De his omnibus nihil Widukindus. — Attamen iam a.* 964. *librum susceptum esse, statuere non licet. Post obitum Brunonis archiepiscopi*[3]*, dum imperator Otto cum filio Ottone in Italia moratur*[4]*, tricesimo anno post victoriam de Ungariis a.* 938. *in Saxonia reportatam*[5]*, Widukindus in*

1) *Ex hoc res Francorum coeperunt minui, Saxonum vero crescere, donec dilatatae ipsa sua iam magnitudine laborant, ut videmus in amore mundi et totius orbis capite patre tuo; — habeamus te advocatum apud terrenum regem, tuum scilicet patrem et fratrem* (I, 34); — *quamquam in Africam Asiamque patris tui iam potestas protendatur* (II, praef.); — (Otto) *Romana lingua Slavanicaque loqui scit, sed rarum est, quo earum uti dignetur, . . . tabularum ludos amat* etc. (II, 36); — *nati sunt regi filii — tertius paterni nominis maiestate designatus, quem iam post patrem dominum ac imperatorem universus sperat orbis* (III, 12). 2) Ann. Saxo (ex Ann. Quedl.) h. a. Widukindus, qui ipsi nimias laudes pandit (cf. etiam III, 12), huius rei nullam facit mentionem. Ideo Bouquet VIII, p. 217, n. a., ipsi iam antea librum Widukindi dedicatum esse, putavit. 3) I, 31: *quem pontificis summi ac ducis magni vidimus officium gerentem;* cf. II, 36. De Gerone, qui paucis mensibus post obiit, III, 54. dicit: *Erat Gero* etc. 4) III, 63: *quam* (Mahthildem) *patris fratrisque celsitudo patriae ad omnem honorem nobisque ad solatium reliquit.* 5) II, 4.

historia scribenda occupatus fuit. Wichmannus, de cuius interitu ultimis capitibus dicit, mense Septembri a. 967. *esse mortuus videtur*[1]*; in nativitate Domini eiusdem anni Otto II. imperialem accepit coronam. Cuius rei cum nonnisi in continuatione post addita mentio fiat*[2]*, ultimis anni* 967. *aut primis a.* 968. *mensibus*[3] *librum esse absolutum, recte statuere mihi videor*[4]*. Sed res ab Ottone his annis gestas 'per partes' scripsit, quippe qui 'res Saxonicas' memoriae tradere sibi proposuerit, et ideo quae per plurimos annos in Italia gesta sunt aliis describenda reliquit; turbarum vero, quas Wichmannus in Saxonia et Slavia excitavit, finem descripsit et ad haec verbis supra allatis provocat. Ottone vero Magno imperatore mortuo; pauca historiae adiicienda esse iudicavit. Imperatoris epistola* (968), *bella contra Graecos gesta* (969), *nuptiae Ottonis secundi* (972), *obitus Mahthildis reginae, Wilhelmi et Bernhardi pontificum* (968), *Hermanni ducis, ipsius denique imperatoris* (973) *hic referuntur. In plerisque codicibus haec cum prioribus arctissime coniuncta leguntur, iam Thietmarus iis usus est, Sigebertus, Ekkehardus, Annalista Saxo eadem adhibuerunt; ideoque quin etiam haec ab ipso Widukindo addita sint, minime dubito, quamvis dicendi rationem paulo diversam deprehendere mihi videar, et Trithemius Widukindi historiam ab alio quopiam completam esse contendat*[5]*. Quae ad vitam Mahthildis prope accedere videntur, ex ea revera hausta esse, nullo modo concesserim. Procul dubio paulo post Ottonis mortem haec scripta sunt, ab ipso Widukindo addita, ut imperatoris res absolveret, quas in Germania gestas ipse vidit. Non continuam horum annorum confecit historiam, sed pauca tantum quae huc facere viderentur memoriae tradidit. Utinam haec quoque accuratius exposuisset, utinam alter Widukindus Ottonis II. et III. historiam conscripsisset!*

Ipse vero, cum librum continuatione illa augeret, eum etiam retractasse videtur. Certe nonnullis locis ceteri codices a prima recensione longius recedunt; praesertim de insidiis Heinrico duci ab Hattone archiepiscopo Moguntino paratis

1) Sigebertus, quem Ann. Saxo et Ann. S. Bavonis secuti sunt, in anno 967. Wigmanni mortem collocavit, qui quamvis in annis indicandis nullibi certam fidem mereatur, ex verbis c. 70, quibus continuatio incipit, haec recte fere statuit. Meibomius p. 701. et van Spaen 'Inleidning tot de Historie van Gelderland' p. 53, Wichmannum ante Geronem defunctum esse, putarunt; cum huius mors demum in continuatione III, 75. tradatur. 2) Ipse imperator in epistola 18. Ian. 968. scripta Saxonibus hanc rem indicavit. 3) Antequam epistola ista in Saxoniam perlata erat. 4) Aliter Köpke p. 33. et Raase p. 19, qui verba III, 63. ad res a. 969. in Italia gestas referunt; sed v. quae ibi notavi. 5) Chron. Hirs. praef., Opp. II, p. 2.

apertius refertur; duo etiam narrant fraudem, qua Adalbertum comitem decepisse dicebatur, et alio loco quaedam de abbatibus Corbeiensibus afferunt. Quae num revera Widukindo tribuenda sint, dubitatur[1]. *At re accuratius perpensa, nunc neutrum ipsi abiudicare ausim. Certe ubique eundem sermonem deprehendere mihi videor; neque sunt quae ab eius aetate vel ingenio aliena iudicari debeant. Dubius tamen haereo, num capitum divisionem et indices singulis libris praemissos unius codicis ipsi tribuam*[2]. *Etiam in prima quam habemus recensione nonnulla sunt, quae post ab ipso inserta esse videantur*[3]. *Nullo modo vero concesserim, integrum librum ita esse refectum, ut quasi novum opus procederet*[4], *vel commentarios esse ab ipso auctore non satis dispositos et expositos. Widukindus sane non paucis locis narrationis filum abrupit, res alienas immiscuit, ordinem turbavit, sed id consilio egisse, ut narrationem variaret et ornaret, censendus est. Et maxime semper temporis ordinem sequi voluit*[5].

Iam vero editionem ita instituimus, ut diversae libri recensiones facile possint discerni. Cui procurandae haec fuerunt subsidia.

A. Codex olim archivi, iam vero bibliothecae regiae Dresdensis I. 38, *membr.* 21 *fol., olim 'liber celle sancte Marie'*

1) Narrationem codicis Dresdensis (A) de insidiis Heinrico paratis ipse quasi ieiunam et nimis timidam alicui Moguntinae dioeceseos scribae tribuendam esse statui; sed iam b. m. Pertz monuit: 'Widukindo, et in culpis Frithurici archiepiscopi Mogunt. recensendis nimis timido, narrationem recensionis primae de Hattone, certe magis ieiunam quam res postulabat, sed et loco Cassella indicato ditiorem, haud abiudicaverim'. Idem postea Köpke p. 25. probavit; Wattenbach vero p. 270. rem in medio reliquit; et non sine causa illo loco offenditur, quo Hattonis artibus finem esse impositum dicitur, cum antea de illis nihil legatur. Sed fortasse ipse Widukindus, cum librum primo ederet, quae antea scripserat suppressit. — Wattenbach p. 271. et Raase p. 16. quae codices 2 et 3 addunt alii scriptori tribuunt, neque 1 genuinum Widukindi opus continere hic censet. Equidem recensionem codicum 2 et 3 et antiquiorem et meliorem puto ea quam 1 exhibet, tam hoc loco quam alio (III, 2) aperta interpolatione pessumdata. Sed etiam in verbis post insertis dictionis Widukindo propriae vestigia agnoscas. 2) Cf. Raase p. 18. In indice non ipse auctor loquitur (I, 1. 2: *scripserit, narrat*). Vocabulo *genealogia* (I, 31) Widukindus nusquam alibi utitur. 3) Cf. Giesebrecht 'KG.' I, p. 811, qui breves quasdam notitias in margine additas post demum narrationi insertas censet, sed, Wattenbachio monente, eas ab ipso Widukindo scriptas esse, concedit. Vix tamen omnia quae affert huc pertinere videntur (e. gr. II, 16). 4) Hanc Köpkii sententiam recte refutavit Raase. Neque singulos libros, ut primum perfecti sunt, Mahthildi esse traditos, ut Köpke p. 30. et Raase p. 19. statuunt, putarim. Certe iam libri primi praefatio de Ottonis gestis tamquam scriptis loquitur. Fortasse tamen tertium librum post additum dicere potes, in cuius praefatione legitur: *laboris nostri opus, quod a diversis diverse accipitur.* 5) Cf. quae II, 28. excusandi causa dixit, quod hunc ordinem non ubique servare potuerit.

(Veteris Cellae), saec. XII. Ebert ex codice quodam Corbeiensi eum descriptum esse putavit[1]. *Finitur c.* 69. *verbis supra allatis, continuatione destitutus; ideoque primo loco nominandus. Alioquin optimus iudicari nequit: scriptor non ubique satis accuratus fuisse, nomina interdum mutasse, neque verecunde antiquam scribendi rationem servasse videtur. Hoc codice Fabricius in libris suis usus est; Reineccius ex eodem editionem suam adornavit; postea varias lectiones a Tenzelio secum communicatas Leibniz (SS. R. Brunsv. 1, p.* 211*) edidit; Ebert b. m. a.* 1821. *codicem cum Meibomii editione accuratius contulit, denuo V. Cl. Kohl quaedam omissa supplevit necnon duorum foliorum, quae excisa erant, sed a.* 1850. *reperta et restituta sunt, lectiones primus enotavit*[2].

Reliqui codices et editiones omnes usque ad annum 973. *historiam deducunt:*

1) *Cod. monasterii Casinensis nr.* 289, *membr.* 4⁰. *fol.* 39—120, *saec. XI. vergente vel XII. incipiente manu Beneventana scriptus*[3], *cuius lectiones a L. Zaccagnio bibl. Vaticanae custode sibi transmissas Leibniz* (*l. l. p.* 221) *publici iuris fecit. Codicem iterum cum editione Frechtii Pertz contulit eumque accuratius descripsit*[4]; *denique ipse, a V. Cl. Druffel adiutus, anno* 1876. *locos, quorum lectio dubia videbatur, iterum examinavi. Est omnium qui supersunt antiquissimus. Neque tamen mendis vitiisque caret. Saepius quam ceteri contra linguae Latinae regulas peccat; verborum scribendorum ratio a vulgari recedit, et multa sunt quae scriptorem Italicum comprobent*[5].

2) *Cod. Londinensis musei Britannici nr.* 21109, *olim monasterii Steinvelt*[6], *medio, ut videtur, saec. XII. scriptus, fol.* 135—198, *quem ipse, dum in Germania exstabat, a Boehmero nostro Hannoveram missum, quam accuratissime potui contuli. Liber quamvis non ubique pari diligentia scriptus, magni faciendus est et in singulis verbis exhibendis maioris fere auctoritatis quam Casinensis. Scriptor quod habuit*

1) 'Arch.' III, p. 605. Sed omnes Widukindi codices haud dubie ex libris Corbeiensibus derivandi sunt. 2) Cf. 'N. Arch.' II, p. 450. 3) An iussu Wibaldi abbatis Corbeiensis et Casinensis? PERTZ. 4) 'Arch.' V, p. 144. 5) Scribitur: *iudicabit, iudicabimus* pro *iudicavit* etc., *ververibus* pro *verberibus, cibilibus, vestucam* loco *festucam; structio* pro *strutio; ioseppo* pro *iosepho*; *impuero; discendendi, oppungnare, hammaburgnensem; scissitare, lascessere; progecit, agebat* pro *aiebat; atho, omerus, erimannus, odiernum, reveunt; afinitas, afirmare, acipit, caliditas, conexerat, rarisumus, redidit; contemptus* pro *contentus; erumpando, difficele, palulum* pro *paululum; spondit; odoni* pro *odonis, generis* pro *generi* etc. Quae nunc in notis annotare nolui. 6) Cf. 'Arch.' VII, p. 364.

exemplar plerumque accurate secutus videtur esse, verborum tamen ordinem interdum turbavit.

3) *Primam Widukindi editionem curavit Frecht typis Hervagianis Basileae a.* 1532. *fol., usus codice monasterii Erbaci (Eberbach) prope Rhenum, cuius aetatem et conditionem non indicavit. Ubique fere cum codice* 2 *convenit, attamen ex ipso descriptus esse nequit. Multa quae in* 2 *desunt vocabula hic recte leguntur, quae ille depravata exhibet, Frecht sana expressit, nonnunquam vero Widukindi verba ita sunt mutata, ut potius editori quam codici ea attribuas* [1].

Hanc editionem codicis Dresdensis ope Reineccium emendasse (Francof. ex officina Wecheli 1577. *fol.), iam dixi; eleganti vero studens sermoni, auctoris verba etiam magis mutavit* [2], *alia addidit alia omisit, praeterea typorum erroribus valde librum maculavit; ideoque nullam eius rationem habui.*

Meibomius senior Francof. 1621. *fol. iterum Widukindum edidit annotationibusque non contemnendis illustravit, quam editionem nepos in Rerum Germanicarum tomo I. (Helmstadii* 1688. *fol.) repetivit. Ille ope manuscripti codicis, etsi non integri sed alicubi mutilati, se editionem adornasse, plerumque vero Frechtianum exemplar secutum esse, testatur. Codicis vero nonnisi bis mentionem facit* [3]. *Ceterum modo Frechtium, modo Reineccium, nullo certo consilio ductus, secutus est, in notis quoque nonnisi Reineccii et Urspergensis (i. e. Ekkehardi) lectiones cum Frechtii editione comparavit. Quamvis igitur codicem, fortasse ipsum Dresdensem, eum vidisse haud negarim, nusquam tamen eo usum esse, satis apparet. Editorum mendis nova accesserunt, sive typorum errore, sive editoris incuria, sive corrigendi audacia. Paucis tantum locis lectiones annotavi.*

Leibniz, SS. R. Brunsv. I, p. 70, *et Bouquet, SS. R. Gall. VIII, p.* 217, *etiam Widukindi fragmenta receperunt, nullius codicis ope adiuti; ille vero, ut supra dixi, lectiones codicum A et* 1 *separatim vulgavit.*

Codicem monasterii Corbeiensis penes se habuisse, Falke testatur [4], *atque in codice traditionum Corbeiensium plures ex*

1) Pro *-erunt* in perfecto saepissime legitur *-ere;* pro *domi militiaque* ubique *d. militiaeque*, et quae sunt eiusmodi. Neque haec nunc exscribere volui. 2) e. gr. *quia* semper in *quod.* 3) Ad locum illum interpolatum de Hattonis perfidia monet (p. 675), pro *aequius* legi *iniquius,* quod alius nullus suppeditat codex; I, 35. vero quaedam exemplaria habere *Rietni,* quaedam *Kiesni* dicit (p. 682). Reineccius ex cod. Dr. edidit *Rietni; Kietni* ibidem legi, iam constat. 4) 'Braunschw. Anz.' 1752, p. 1443.

illo affert lectiones (p. 159. 307. 401. 416. 456. 465. 471. 574. 584). *Codicem pariter atque chronicon Corbeiense esse ficticium, lectiones vero ex illis quas edidit Leibniz desumtas, sane putarem* [1], *nisi Grupen, vir summae fidei, se ipsum hunc vidisse codicem, professus esset* [2], *quem a Falkio delusum esse, equidem haud facile dixerim. Codicis vestigia nulla reperi, sive est deperditus sive tenebris obrutus. Ut nihil desit editioni nostrae, lectiones varias a Falkio enotatas recepi easque F. signavi.*

Saeculo XVI. incipiente Widukindi codicem in monasterio Novi operis prope Halam fuisse, Ebert ostendit [3]*; nisi vero idem est qui Dresdensis, deperditus haberi debet. — De aliis libris mss. per tria saecula fama nihil vulgavit.*

Per medium aevum vero plura fuisse exemplaria videntur; nam Widukindi librum multi chronographi secuti sunt ipsumque pro parte ad verbum exscripserunt.

Primo loco Thietmarus nominandus est, quem magnam primi et secundi libri partem ex nostro hausisse, iam satis constat, quamquam nusquam fere ipsius verba retinuit, sed suo more easdem res mutato sermone expressit. Ideo magis ad Widukindum explicandum quam ad verba restituenda adhiberi potest.

Annales Mettenses saec. XI. vel XII. conscripti ex Widukindo quam plurima sumserunt eiusque narrationem in epitomen redegerunt. Codex a Duchesnio editus, iam Cheltenhamensis nr. 1853 (*'N. Arch.' IV, p.* 589), *verbis I,* 36. acceptoque sacramento *finitur* [4] *et plerumque veris lectionibus concordat.*

Ekkehardus Uraugiensis magnam Widukindi partem ad verbum fere descripsit, codice usus, qui ad 2 *prope accedere videtur* [5]. *Ex ipso vero ad chronographos medii aevi quam plurimos Widukindi narratio pervenit, monachum Hamerslebensem, Gestorum episcoporum Halberstadensium auctorem, Albertum Stadensem, Chronicae regiae Coloniensis scriptorem, Heinricum de Hervordia, Andream Ratisbonensem, Trithemium, Staindelium et alios* [6].

Sigebertus Gemblacensis vero ipso Widukindo usus est, sed brevi narrationi studens sermonem ubique fere mutavit, ita

1) Loco p. 456. exscripto cum ed. Meibomiana et lectt. cod. Casinensis collato, hoc sane etiamnum verisimile mihi est. 2) Obss. I, p. 553. 3) 'Arch.' V, 526. 4) Cf. 'Arch.' VII, p. 385; 'N. Arch.' IV, p. 589; SS. XIII, p. 26. 5) Ita p. 143 (ed. a. 1609) in dolo ab Hattone contra Adelberhtum excogitato enarrando cum 2 omnino convenit. 6) Ita historia: *Quomodo Saxones primo venerunt ad terram Saxoniae*, a Ludewig, Rel. mss. VIII, p. 154. edita, et quae scripsit anonymus de Suevorum origine (Goldast, SS. R. Suev. p. 1) ex Ekkehardi chronico hausta sunt.

ut vix semel aut bis codicis lectionem perspicere liceat; his locis vero cum 1 *fere convenit.*

Annalista Saxo et Ekkehardum et Widukindum adhibuit, huius codicem 2 *et* 3 *similem secutus, quem satis accurate expressit, ita ut saepius ad veram lectionem firmandam facere possit. Etiam auctor Annalium Magdeburgensium nonnullis locis ipsum Widukindum secutus est* [1].

Chronographi Saxonici posterioris aevi plures fortasse Widukindum habuerunt (id quod de Gobelino Persona [2] *constat), sed integra verba nullus exscripsit ante Trithemium, qui quamvis plerumque Ekkehardo usus sit, certe tamen electionem et coronationem Ottonis Widukindo duce narravit* [3], *quam plurima vero ex ingenio addidit.*

His subsidiis adiutus Widukindi libros integritati restituere conatus sum, ita ut, ubi codex A cum 1 *aut* 2 *concordat, hanc lectionem in utraque recensione servatam praeferrem; ideoque nunc saepius a codice* 1 *recessi, quam in prima editione (SS. III, p.* 416*) factum erat. Errores et vitia communia vix deprehendas; unius vero menda ne Widukindo obtruderem, cavi. Ita quod saepe neque tamen semper* 1 *exhibet:* urbs qui, *recipere nolui,* fluvius quod *vero ex* 1 *et A scribendum esse duxi. In verbis exprimendis plerumque* 1 *et* 2 *secutus sum; ubique scripsi* namque, tamquam, umquam, aliquamdiu, dampno, tempto, sumptus, promptus *etc.,* adm., adn., adp., adq., adt., inb., inm. *et* inp., *exceptis verbis* imperio *et* imperatore, obp., obt., subc., subp., *quod in utroque codice plerumque, in* 2 *semper fere legitur;* 1 *et* 2 *exhibent* indutiae, contio, convicia, deliciae, *ceterum vero in eiusmodi verbis inter se valde discordant neque sibi ipsi semper constant;* 1: otium, pretium, nuntius, negotium, initium, audatia, tertius, vitium, palatium, *ubi* 2: ocium *etc.; hic etiam:* amicicia, spacium, hospicium, sentencia, *econtra vero:* conditio, militia, *ubi* 1: condicio, milicia. *In hac varietate maxime* 1 *secutus sum et* ti *praetuli. Ubique fere* ae *et* oe *scripsi, quamvis codices saepe* e *pro* ae *et* oe *exhibeant;* pre *vero retinui;* ę *in verbis:* pęne, ęlatus, ępiscopus, ęquus, varię *etc. ex* 1, ęquus, lęgatus *ex* 2 *recipere nolui.*

Caeterum in adnotationibus adiiciendis id maxime consilii egi, ut auctoris errores corrigerem, locos obscuriores explanarem, res geographicas et chronologicas illustrarem. In hac vero nova editione libenter lectores ad libros recentiores, quibus hae res diligentissime sunt expositae, ablegavi, quae vero adno-

1) SS. XVI, p. 145 sqq. 2) Cf. VI, 38. 3) Ann. Hirs. I, p. 73.

tationum pristinarum ibi sunt laudata et quasi publici iuris facta, retinui, ea praesertim quae V. b. m. Pertz his meis scriptorum medii aevi edendorum primitiis adiecit. Neque praefationem olim scriptam penitus reiiciendam esse duxi, sed emendavi et adieci quae nunc probanda videbantur.

Versionem Germanicam primus publici iuris fecit C. S. Pollmächer (Dresd. et Lips. 1790*), aliam a R. Schottin factam emendavit et praefatione auxit V. Cl. Wattenbach ('Geschichtschreiber der Deutschen Vorzeit.'* 1852*; edit.* 2. *mox prodibit).*

Berolini Kal. Decembr. 1881.

G. WAITZ.

[AD[a] DOMINAM MATHILDAM[b] IMPERATORIS FILIAM LIBRI PRIMI INCIPIT PREPHATIO]. *SS.III, p.416.*

Flore virginali cum maiestate imperiali ac sapientia singulari fulgenti dominae Mahthildi[c] ultimus servulorum Christi martirum Stephani atque Viti Corbeius[d] Widukindus[e] totius servitutis devotissimum[f] famulatum veramque in Salvatore salutem. Quamvis te paternae potentiae[g] gloria singularis magnificet ac clarissima decoret sapientia, nostra tamen humilitas presumit de proxima sceptris semper clementia, quia nostra devotio a tua pietate suscipiatur, etiamsi non mereatur. Nam cum nostro labore patris potentissimi avique tui gloriosissimi res gestas memoriae traditas legeris, habes, unde ex optima et gloriosissima melior gloriosiorque efficiaris. Nec tamen omnia eorum gesta nos posse comprehendere fatemur, sed strictim et per partes[1] scribimus, ut sermo sit legentibus planus, non fastidiosus. Sed et de origine statuque gentis, in qua ipse rerum dominus Heinricus[h] primus regnavit, pauca[i] scribere curavi, ut ea legendo animum oblectes, curas releves, pulchro otio vaces. Legat igitur tua claritas istum libellum ea pietate nostri memor, qua est conscriptus devotione. Vale[k].

[EXPLICIT[l] PREPHATIO.]

[INCIPIUNT[m] CAPITULA. *p. 417.

1. Quia alios libellos scripserit preter istum.
2. De origine gentis Saxonicae variam opinionem multorum narrat.
3. Quod navibus advecti sint in locum qui dicitur Hathalaon.
4. Quod graviter adventum eorum Thuringi ferant et cum eis pugnent.
5. Quomodo adolescens terram auro comparavit.
6. Thuringi accusant Saxones de rupto foedere; Saxones autem victores existunt.

a) *ita* 1; *desunt haec* 2 *et A*; Ad M. reginam Witichindi prefatio 3. b) *ita* 1. 3. c) *ita* 2; 1 *hic et plerumque* Mathildae, *semel tamen* Mahtilda; Mahtildi *A*; Mahthildis *reginae nomen etiam in Ann. Corbei. a.* 967, *SS. III, p.* 4, *scribitur.* d) Chorbeius 3. e) Widikindus 2; V. *A.* 3. f) devotissimus 1. g) sapientiae *A.* h) Henricus 3 *semper; deest A.* i) paucos 1. k) *deest* 1. l) *ita* 1. m) *capitum indicem solus praebet* 1.

1) Cf. praefat.

7. Unde Saxones dicantur.
8. Nomen Saxonum celebre fit, et a Brettis in auxilium sumuntur.
9. Thiadricus[a] in regem eligitur et Saxones vocat in auxilium contra Hyrminfridum.
10. Iring[b] Thiadricum[c] contra Saxones instigat.
11. Hathagath Saxones ad bellandum provocat.
12. Saxones, capta urbe, deponunt aquilam.
13. Thiadricus[d] Saxonibus terram tradit, et Hirminfridus occiditur.
14. Qualiter Saxones agros dividunt, et quia triformi genere ac lege vivunt.
15. Qualiter eos Magnus Carolus christianos fecit.
16. De[e] Luthuvico et Brunone et Oddone et Conrado rege.
17. De rege Heinrico.
18. De Ungariis, qui et Avares dicuntur.
19. Ungarii a Magno Carolo clausi, sed ab Arnulfo dimissi.
20. Qualiter Ungarii Saxoniam vastabant.
21. Heinricus fit dux Saxoniae.
22. De Heinrico[f] et episcopo Hathone et comite Adelberhto.
23. De Conrado et eius fratre Evurhardo[g].
24. Conradus obsedit Heinricum.
25. Conradi regis sermo ante mortem.
26. Evurhardus[h] regem constituit Heinricum.
27. Heinricus autem rex factus confusum in brevi colligit regnum.
28. De Luthuvico et filiis eius.
29. De Carolo et Odone et posteris eorum.
30. Qualiter Heinricus rex[i] regnum Lothariorum obtinuit.
31. De filiis regis Heinrici et regina Mahthilda et genealogia eius.
32. De Ungariis et de captivo[k] eorum, et quia pax per eum novem annis firmata sit.
33. De manu Dyonisii martyris.
34. De sancto martire Vito.
35. Qualiter rex Heinricus novem annos pacis habuerit.
36. De Redariis quomodo victi sunt.
37. De nuptiis filii regis.
38. Contio regis, et quomodo Ungarios publico bello vicit.
39. Quomodo victor reversus est, et de moribus eius.
40. Quomodo[l] Danos vicit.
41. Quomodo morbo gravatur et moritur et ubi sepelitur.

EXPLICIUNT CAPITULA].

a) Thriadricus 1. b) Irring 1. c) Thadricum 1. d) Thadricus 1. e) Det? 1. f) Hinrico 1. g) Eunthardo 1. h) Eunhardus 1. i) regnus 1. k) captiva 1. l) Quomo 1.

INCIPIT[a] LIBER PRIMUS RERUM[b] GESTARUM SAXONICARUM.

1. Post operum nostrorum primordia, quibus summi Imperatoris militum triumphos declaravi[1], nemo me miretur principum nostrorum res gestas litteris velle commendare; quia in illo opere professioni meae, ut potui, quod debui exolvi, modo generis gentisque meae devotioni, ut queo, elaborare non effugio.

2.[c] Et primum quidem de origine statuque gentis pauca expediam, solam pene famam sequens in hac parte, nimia vetustate omnem fere certitudinem obscurante. Nam super hac re varia opinio est, aliis arbitrantibus de Danis Northmannisque[d] originem *duxisse Saxones, aliis autem aestimantibus, ut ipse adolescentulus audivi quendam predicantem, de Graecis, quia ipsi dicerent, Saxones reliquias fuisse Macedonici exercitus, qui secutus Magnum Alexandrum inmatura morte ipsius per totum orbem sit dispersus. Caeterum gentem antiquam et nobilem fuisse, non ambigitur; de quibus et in contione Agrippae ad Iudaeos in Iosepho[e] oratio[f] contexitur[2], et Lucani poetae sententia probatur[3]. *p. 418.

3. Pro certo autem novimus, Saxones his regionibus navibus advectos[4] et loco primum applicuisse qui usque hodie nuncupatur[g] Hadolaun[h.5].

4. Incolis vero adventum eorum graviter ferentibus, qui Thuringi traduntur fuisse, arma contra eos movent; Saxonibus vero acriter resistentibus, portum obtinent. Diu deinde inter se dimicantibus, et multis hinc inde cadentibus, placuit utrisque de pace tractare, foedus inire; actumque[i] est foedus eo pacto, quo haberent Saxones vendendi emendique copiam, caeterum ab agris, a caede hominum atque rapina abstinerent; stetitque illud[k] foedus inviolabiliter multis diebus. Cumque Saxonibus defecisset pecunia, quid venderent aut emerent non habentibus, inutilem sibi pacem esse arbitrabantur[l].

a) *haec des.* 2. 3. b) *deest A.* c) *hic indicem secutus cap.* 2. *numerum posui, et numeros sequentes usque octavum emendavi.* d) Nortmannisque *A.* 3. e) Ioseppo 1. f) *deest A.* g) vocatur vel nuncupatur 2. h) Hadolam 1; Hathuloga *Ekk.* i) ictumque 3; initumque *A. Ekk.* k) *deest* 1. l) arbitrantur *A.* 3.

1) V. supra p. VI. 2) Locus Iosephi extat Lib. II, c. 16. de bello Iudaico, ubi tamen non Saxonum fit mentio, sed in genere de Germanis dicitur. MEIBOM. Hegesippum in hist. belli Iudaici Iosephum de Saxonibus perorantem inducere, alii annotarunt; sed in edito libro II, 9. etiam Germani leguntur. 3) Apud Lucanum I, v. 423. antea legebatur: *et Biturix, longisque leves Saxones in armis;* iam vero ex Micylli et Turnebi sententia optimorum codicum fide confirmata: *Suessones.* 4) Cf. Ruodolfi Transl. S. Alexandri, SS. II, p. 674, qui addit, ab Anglis Brittanniae incolis egressos esse Saxones; id quod noster minime innuere videtur; cf. Lappenberg, Hist. Angl. I, p. 87. 5) In Haduloha (Hadeln) nunquam Thuringos sedisse, satis constat.

5. Ea igitur tempestate contigit, adolescentem[a] quendam egredi de navibus oneratum multo[b] auro, torque aurea simulque armillis aureis; cui obvius quidam Thuringorum: 'Quid sibi vult', inquit[c], 'tam ingens aurum[1] circa tuum famelicum collum?' 'Emptorem', inquit, 'quaero, ad nichil aliud istud aurum gero[d]; qui enim fame periclitor, quo auro delecter[e]?' At ille qualitatem quantitatemque pretii rogat. 'Nullum', inquit, 'michi est[f]', Saxo[1], 'discrimen in pretio; quicquid dabis gratum teneo'. Ille vero[g] subridens adolescentem: 'Quid si', inquit, 'de isto[h] pulvere sinum[i] tibi impleo?' erat enim in presenti loco egesta humus plurima. Saxo nichil cunctatus aperit sinum et accipit[k] humum ilicoque Thuringo tradidit aurum; laetus uterque ad suos repedat. Thuringi Thuringum laudibus ad caelum tollunt, qui nobili fraude Saxonem deceperit, fortunatumque eum inter omnes mortales[1] fuisse, qui vili pretio tam ingens aurum possederit. Caeterum certi[m] de victoria, de Saxonibus iam quasi triumphabant. Interea Saxo privatus auro, oneratus vero multa humo, appropiat navibus. Sociis igitur ei occurrentibus et quid ageret admirantibus, alii eum irridere coeperunt amicorum, alii arguere, omnes pariter amentem eum crediderunt. At ille postulato silentio: 'Sequimini', inquit, 'me, optimi Saxones, et meam vobis amentiam probabitis utilem'. At illi, licet dubii, sequuntur tamen ducem. Ille autem, sumpta humo, per vicinos agros quam potuit subtiliter sparsit et castrorum loca occupavit.

6. Ut autem viderunt[n] Thuringi castra Saxonum, intolerabilis res eis[o] visa est, et missis legatis conquesti sunt de rupto foedere ac violato pacto ex parte Saxonum. Saxones respondent, se hactenus foedus inviolabiliter servasse; terram proprio auro comparatam cum pace velle obtinere aut certe armis defendere. His auditis, incolae iam maledicebant aurum Saxonicum, et quem paulo ante felicem esse[p] predicabant, auctorem perditionis suae[q] suaeque regionis fatentur. Ira deinde accensi, caeco marte sine ordine et sine consilio irruunt in castra; Saxones vero parati hostes excipiunt sternuntque, et rebus prospere gestis, proxima circumcirca loca
*p. 419. iure belli obtinent. Diu itaque *crebroque cum ab alterutris pugnatum foret, et Thuringi Saxones sibi superiores fore pensarent, per internuntios postulant, utrosque inermes con-

a) adolescentulum 2. b) a. m. 2. c) sibi, inquit, vult *A*. d) fero 2. e) delector 1 *e corr.* f) Saxo michi est 2. *Ekk.* g) *deest* 1. h) histo *corr.* isto 1. i) t. s. 2. k) accepit 3. l) *post add.* 1. m) ceteri *A*. n) videre 3, *et similiter saepius.* o) v. est eis 2. p) pr. e. 2. q) *deest* 3.

1) Nota similes verborum exitus: *aurum — collum*; *quaero — gero Saxo — pretio* etc. Haec ex carmine Saxonico sumta esse, verisimile est.

venire et de pace iterum tractare condicto loco dieque. Saxones postulatis se oboedire[a] respondent. Erat autem[b] illis diebus Saxonibus magnorum cultellorum usus, quibus usque hodie Angli utuntur, morem gentis antiquae sectantes. Quibus armati Saxones sub sagis suis, procedunt castris occurruntque Thuringis condicto loco. Cumque viderent hostes inermes, et omnes principes Thuringorum adesse, tempus rati totius regionis obtinendae, cultellis abstractis, super inermes et inprovisos irruunt et omnes fundunt, ita ut ne unus quidem ex eis superfuerit. Saxones clari existere et nimium terrorem vicinis gentibus incutere coeperunt.

7. Fuerunt autem et qui hoc facinore nomen illis inditum tradant[c]. Cultelli enim nostra lingua 'sahs' dicuntur[1], ideoque Saxones nuncupatos, quia cultellis tantam multitudinem fudissent.

8. Dum ea geruntur[d] apud Saxoniam[e] quae ita modo vocitatur regionem, Brittannia[f], a Vespasiano principe iam olim inter provincias redacta et sub clientela Romanorum multo tempore utiliter degens, a vicinis nationibus inpugnatur, eo quod auxilio Romanorum destituta videretur. Populus namque Romanus, Martiali[2] imperatore a militibus interfecto, externis bellis graviter fatigatus, non sufficiebat solita auxilia administrare amicis. Exstructo tamen ingenti opere ad munimen regionis inter confinia a mari usque ad mare, ubi inpetus hostium videbatur fore, relinquebant regionem Romani. Sed hosti acriori et ad bellandum prompto, ubi gens mollis et pigra belli resistit, nulla difficultas in destruendo opere fuit. Igitur fama prodente de rebus a Saxonibus prospere gestis, supplicem mittunt legationem ad eorum postulanda auxilia[3]. Et procedentes legati: 'Optimi', inquiunt, 'Saxones, miseri Bretti[g] crebris hostium incursionibus fatigati et admodum contriti, auditis victoriis a vobis magnifice patratis, miserunt nos ad vos, supplicantes, ut ab eis vestra[h] auxilia non subtrahatis. Terram latam et spatiosam et omnium

a) *ita* 1. b) *deest* 3. c) *deest A.* d) quae *add.* 2. e) Saxonicam 2. f) Britannia 3 *semper.* g) Britti *A, postea vero* Bretti; 3 *semper* Bracti. h) a. v. 2.

1) Cf. Nennii Hist. Britton. c. 48; Schaten, Hist. Westphal. (ed. II.) p. 119: *Usus*, inquit, *huius vocis hodiedum in Saterlandia obtinet apud incolas prisci sermonis retinentissimos, apud quos coram audivi loquentes sachs cultrum sonat.* 2) An Martiali hic idem quod bellicoso, Maximo scilicet. LEIBN. Certe imperatoris Martialis alibi nulla mentio fit; neque Widukindum de Marco imperatore in Britannia electo, paulo post vero interfecto (cf. Zosimus VI, 2) cogitasse verisimile est. — (Cum hic de traditionibus agatur, Marciani imperatoris nomen, eodem saeculo quinto clari, perperam immisceri, haud mirum. PERTZ). 3) Legationem missam esse, etiam Beda II, 15. tradit; hanc vero orationem noster solus exhibet.

rerum copia refertam vestrae mandant ditioni parere. Sub Romanorum hactenus clientela ac tutela liberaliter viximus; post Romanos vobis meliores ignoramus, ideo sub vestrae virtutis alas fugere quaerimus. Vestra virtute, vestris armis hostibus tantum superiores inveniamur, et quicquid inponitis servitii, libenter sustinemus'. Patres ad haec pauca respondent: 'Certos amicos Brettis Saxones sciatis et eorum necessitatibus atque commodis aeque semper affuturos'. Legati laeti redierunt[a] in patriam, exoptato nuntio socios laetiores reddentes. Deinde promissus in Brittanniam[b] mittitur exercitus, et gratanter ab amicis susceptus, in brevi liberat regionem a latronibus, restituens patriam incolis. Neque enim in id agendo multum laboris fuit, quippe qui iam olim audita fama Saxonum perculsi terrebantur, dummodo presentia eorum procul pelluntur. Erant enim hae gentes Brettis adversae, Scotti[c] et Pehti, adversus quos militantes Saxones, accipiebant a Brettis omnia ad usum necessaria. Manserunt itaque in illa regione aliquanto tempore, vicaria Brettorum bene usi amicitia. Ut autem viderunt principes exercitus terram latam ac fertilem et incolarum manus ad bellandum pigras, se vero ac maximam partem Saxonum sine certis sedibus, mittunt[d] ad revocandum[1] maiorem exercitum, et pace facta cum Scottis et Pehtis[e.2], in commune contra Brettos consurgunt eosque regione pro-
*p. 420. pellunt, suae ditioni regionem distribuunt. Et quia illa *insula in angulo quodam maris sita est[3], Anglisaxones usque hodie vocitantur. De quibus omnibus si quis plenius scire voluerit, historiam gentis eiusdem legat[4] et ibi[f] inveniet, quomodo aut sub quibus ducibus haec omnia acta sint, vel qualiter ad christianitatis nomen per virum suis temporibus sanctissimum, papam videlicet Gregorium, pervenerint. Nos vero coeptam historiae viam recurramus.

9. Post haec moritur Huga[g] rex Francorum, nullumque alium heredem regni relinquens preter unicam filiam nomine Amalbergam, quae nupserat Irminfrido[h] regi Thuringorum. Populus autem Francorum, a seniore suo humane clementerque tractatus, pro gratiarum actione rependenda filium quem ex

a) in p. r. *A*. b) Brittaniam *A*. 1. c) Scothi et Pecti *superscr*. h 1, *postea vero* Scotti et Pehti; Scotti et Pehtti *A*; Scoti et Pehiti 2, *post* Scotti; Scoti Pehiti 3. d) ad rev. m. ex. m. 2. e) cum Scottis et Pehttis facta *A*; cum Scotis et Pehitis firmata 3. f) *deest* 3. g) Hugo *A*. 2. h) Ermenfrido 3 *semper*; 1 *interdum* Yrminfrid.

1) Cf. III, 54: *totum exercitum revocavit.* 2) Beda II, 15: *inito ad tempus foedere cum Pictis*; cf. Lappenberg p. 70, n. 4. 3) Cf. Iordanis Getica c. 2: *Brittania insula, quae in sinu Oceani inter Spanias, Gallias et Germaniam sita est.* Mirum est, Widukindum veram nominis originem latitasse. 4) Quin Bedae historiam indicaverit, non dubito, ibi et Saxonum gesta et conversio (II, 23) narrantur.

concubina genuit nomine Thiadricum[a] ungunt[b] sibi in regem[1]. Thiadricus autem designatus rex, mittere curavit legationem ad Irminfridum pro pace atque concordia; et ingressus legatus ad Irminfridum: 'Mortalium', inquit, 'optimus maximus, dominus meus Thiadricus misit me ad te, exoptans te bene valere et lato magnoque diu imperio vigere, seque tibi non dominum sed amicum, non imperatorem sed propinquum, propinquitatisque iura inviolabiliter tibi fine tenus velle servare demandat; tantum ut a populi Francorum concordia non discordes rogat; ipsum[c] namque sibi regem sequuntur constitutum'. Ad haec Irminfridus iuxta quod regalem decuit dignitatem clementer legato respondit, placita sibi placere[d] populi Francorum, ab[e] eorum concordia non discordare, pace[f] omnimodis indigere, super negotio vero regni responsionem suam in amicorum presentiam velle differre. Virumque honorifice tractans, fecit[g] eum secum aliquamdiu manere. Audiens autem regina, legatum fratris supervenisse et locutum cum rege super negotio regni, suasit Iringo[h], ut pariter persuaderent viro, quia sibi regnum cessisset iure hereditario, utpote quae filia regis erat et filia reginae; Thiadricum vero suum[i] servum, tamquam ex concubina natum, et ideo indecens fore, proprio servo umquam manus dare[k]. Erat autem Iring[1] vir audax, fortis manu, acer[2] ingenio, acutus consilio, pertinax in agendis rebus, facilis ad suadendum quae vellet, hisque rebus animum sibi Irminfridi connexerat[m]. Convocatis principibus et necessariis amicis, Irminfridus verba legati in presentiam eorum contulit; at illi unanimiter suadebant quae pacis atque[n] concordiae sunt eum sentire[o], quia inpetus Francorum ferre non posset, maxime qui acrioribus hostium armis ex alia parte premeretur. Iring vero votis lascivae mulieris satisfaciens, suasit Irminfrido, Francis cedere non debere, super negotio regni iustiorem causam se habere, latum preterea imperium, militum[p] manus et arma caeterasque belli copias sibi ac Thiadrico parum procedere[3]. Secundum haec verba Irmin-

a) Thiedericus 2 *semper*; 3 *plerumque* Thiadericus; *A et Ekk. semper* Theodericus. b) ungent 3. c) ipsum — constitutum *des.* 1. d) F. p. placere 2. e) ad 1. f) pacem 1. g) facit *A.* h) Hiringo 3. i) *deest* 3. k) daret *A.* l) Irring 1, *alibi vero* Iring; Hiringus 3 *semper.* m) conexerat 1; connexuerat 3. n) et 2. o) consentire 2. p) manus militum 2.

1) Haec omnia quam maxime a vero abhorrere, neminem fugiet; Theudericus rex Francorum cum tribus fratribus patri Chlodovecho successit; ipsum e concubina natum fuisse, etiam Gregorius Tur. II, 28. tradit; de patris nomine Huga cf. Ann. Quedl., SS. III, p. 31. Amalberga, Irminfridi uxor, neptis fuit Theoderici Gothorum regis; Iordan. c. 58; cf. Procop. I, 14. 2) Ita Sallust. Iugurth. c. 7. 3) i. e. parum inter se differre; cf. II, 10.

fridus respondit legato, amicitiam quidem sui et[a] propinquitatem Thiadrico non negare, mirari tamen[b] non posse, quomodo usurpare vellet prius imperium quam libertatem; servum natum, et quomodo sui quaereret dominium[c]; proprio servo non posse manus dare. Legatus contra haec satis commotus: 'Mallem', inquit, 'hoc caput meum tibi tradere quam huiuscemodi verba a[d] te audire, sciens ea multo sanguine Francorum atque Thuringorum deluenda[e]'. Et haec dicens, reversus est[f] ad Thiadricum; quae audivit non celat. Thiadricus autem nimiam iram vultu celans[g] sereno: 'Oportet nos', inquit, 'ad servitium[h] Irminfridi festinare, quatinus qui
*p. 421. libertate privamur inani *saltem vita fruamur'. Et cum gravi exercitu appropians terminis Thuringorum, invenit cum[i] valida quoque manu generum[1] suum se expectantem in loco qui dicitur Runibergun[k·2]; et commisso certamine, pugnatum est ancipiti bello una die et secunda; tertia vero die victus Irminfridus cessit Thiadrico, et fugiens, tandem se recepit cum reliquo comitatu in urbe[1] quae[m] dicitur Scithingi[n·3], sita super fluvium quod[o] dicitur Unstrode[p]. Thiadricus autem, congregatis ducibus ac militum principibus, exercitus sui rogat sententiam, utrumnam censerent Irminfridum persequendum an patriam remeandum. Inter quos Waldricus[q] consultus: 'Censeo', inquit, 'causa caesos sepeliendi, vulneratos curandi, maiorem exercitum congregandi, patriam remeandum; neque enim arbitror, multis milibus tuorum amissis, sufficere nos posse ad peragendum presens bellum. Si enim barbarae nationes innumerae in nos consurgant[r], multis nostrorum debilitatis, per quos vincis[s]?' Erat autem Thiadrico servus satis ingeniosus, cuius consilium expertus est saepius probum, eique propterea[t] quadam familiaritate coniunctus. Hic rogatus sententiam dare: 'In rebus', inquit, 'honestis pulcherrimam semper esse arbitror perseverantiam, quam ita coluerunt maiores nostri, ut acceptis[u] negotiis raro vel numquam deficerent[v]; nec tamen labores nostros eorum

a) ac 3. b) satis *add. Ekk. Rein.; cf. tamen c.* 13. c) dominum (dūm) 1. d) aud. a te 1. e) deluenda *corr.* dil. 2; dil. *A.* 3. f) *deest A.* g) s. c. 2. h) servitutem 1. i) q. c. v. 2. k) Runibergum 2; Rumbergum 3. l) urbem 3. m) qui 1. n) Schidingi *A*; Schidingin 2; Scithinge 3; Schidinga *Ekk.* o) qui 2. 3. p) Unstrede 1; Unstrod 2; Unstruod 3. q) Waldericus 2. 3. r) consurgunt 1; n. in nos c. i. 2. s) vinces 3. t) q. fam. pr. 2. u) a ceptis *Ekk.*; *quod praeferrem.* v) deficeret 1.

1) Generum a Widukindo saepissime pro sororio dici, iam Meibomius annotavit; cf. I, 22; II, 18. et saepius. Interdum etiam latiore sensu eodem verbo utitur; cf. I, 39; II, 2. 2) Ronnenberg villa, hora et dimidia ab Hannovera inter meridiem et occidentem distans, in pago Marstem, mallo antiquo celebris; v. Ann. Quedlinburg., SS. III, p. 32. PERTZ. 3) Hodie Burg-Scheidungen. Thuringos a Theuderico rege victos usque ad Unstrud fluvium fugatos esse, etiam Gregorius Turon. III, 7. narrat.

aequandos putaverim, qui parvis copiis ingentes gentium copias superaverunt[a]. Nunc terra in[b] nostra est potestate, et discessione nostra victis occasionem vincendi prestabimus? Amplecterer et ipse patriam redire, familiarem necessitudinem videre, si hostem nostrum eo spatio scirem otio vacare. Sed vulnerati nostri forsitan hac re indigent. Castrorum esto labor; inpigris animis, reor, pro maxima voluptate est. Ergo caesa multitudine exercitus est vehementer attenuatus. Hostesne omnes evaserunt? Certe rarissimus[c]; ipse namque dux ut quaedam bestiola suo munitur latibulo, urbis circumdatur claustro, nec ipsum caelum secure audet inspicere, nostro cogente timore. Sed non desunt ei pecuniae, quibus conducantur nationes barbarae; non deest militum manus, licet lassa. Quae tamen omnia[d] nostra absentia redintegrantur. Indecorum est victoribus, victis vincendi locum dare. Num singulis urbibus administranda sufficimus[e] presidia? Et eas omnes perdimus, dum imus et redimus'. Haec eo prosequente, placuit Thiadrico omnibusque gloria[f] victoriae avidis, manere in castris et mittere ad Saxones, qui iam olim erant Thuringis acerrimi hostes, quatinus ei essent in[g] auxilio: si quidem vincerent Irminfridum urbemque caperent, terram eis in possessionem aeternam traderet. Saxones nichil cunctati, novem duces cum singulis milibus militum destinare non dubitant. Et ingressi duces in castra singuli cum centenis militibus, reliqua multitudine extra castra dimissa, salutant Thiadricum verbis pacificis. Quod[h] cum Thiadricus hilarior suscepisset, dextris datis et acceptis, copiam viris fandi concessit. At illi: 'Populus', aiunt, 'Saxonum tibi devotus et tuis parens imperiis misit nos ad te; et ecce assumus, parati ad omne quodcumque[i] tibi[k] voluntas suggesserit, parati, ut aut hostes tuos vincamus, aut, si fortuna aliud iusserit, pro te moriamur; aliam enim causam nullam Saxonibus esse scias nisi[l] vincere velle aut certe vivere nolle; neque enim gratiam maiorem amicis exhibere possumus, quam ut pro eis mortem contempnamus; et ut hoc experimento discas, omnino desideramus'. Illis haec loquentibus, mirati sunt Franci prestantes corpore et animo viros; mirati[m] sunt et novum habitum, arma quoque et diffusos[n] scapulas caesarie et[o] supra omnia ingentem animi constantiam. Nam vestiti erant sagis et armati longis lanceis et subnixi stabant parvis scutis, habentes ad renes cultellos magnos. Erant etiam qui dicerent, tantis ac talibus

a) superaverint 1. b) est in n. 2. c) rarisumus 1. d) *deest* 1. e) sufficeremus 1. f) gloriae 3. g) *deest* 3. h) Quos *A*. i) quod 2. k) v. t. 3. l) ni *A*. m) m. s. *des.* 3; et n. h. m. s. 2. n) *ita* 1 *prima manu et* 3; diffusas 1 *sec. manu et* 2; diffusos scapulis caesarie *A*; diffusam scapulis cesariem *Ekk*. o) et ut s. 1.

*p. 422. amicis Francos non *indigere; indomitum genus hominum fore, et si presentem terram inhabitarent, eos procul dubio esse, qui Francorum imperium quandoque destruerent. Thiadricus vero, propriis utilitatibus consulens, suscepit in fide viros, demandans, ut ad obpugnandam urbem prepararentur[a]. Illi a rege regressi, castra metati sunt ad meridianam plagam[b] urbis in pratis fluvio contiguis; et postera die prima luce surgentes, sumptis armis, obpugnant oppidum[1] incenduntque. Capto oppido et incenso, aciem ordinant ex adverso[c] portae orientalis. Clausi muris dum acies vident ordinatas[d] ac se in ultimis necessitatibus constitutos, audacter erumpunt portis caecoque furore irruunt in adversarios, et telis emissis, gladiis[2] proinde res agitur. Cumque grave bellum oriretur, plures hinc, plures inde sternuntur, istis[e] pro patria, pro uxoribus ac[f] natis, postremo pro ipsa vita pugnantibus[3], Saxonibus vero pro gloria et pro terra adquirenda certantibus. Attollitur clamor[g] virorum invicem exhortantium, fragor armorum et gemitus morientium, talique spectaculo tota dies illa trahitur. Cumque ubique[h] fierent caedes, ubique ululatus, et neuter[i] agmen loco cessisset, iam tardior hora prelium diremit. Eo die ex Thuringis[k] multi interfecti, multi sauciati; de Saxonibus vero numerati[l] sunt sex milia caesa.

10. Mittitur igitur Iring ab Irminfrido cum supplici legatione et omnibus suis thesauris ad Thiadricum pro pace ac spontanea deditione. Et accedens Iring haec ait: 'Misit tibi quondam tuus propinquus, modo servus, ut[m], si non sui miserearis, miserae saltem tuae[n] sororis miserearis, nepotum quoque tuorum in ultima necessitate constitutorum'. Dum haec lacrimans[o] dixisset, interpellatio principum auro corruptorum adiecit, quia decens foret clementiae regali, quo talem supplicationem non sperneret, communium quoque naturae rerum non oblivisceretur, utiliusque esse[p], eum in fide suscipere, quem iam superatum haberet tamque[q] contritum, ut numquam se contra eum possit levare, quam illud genus hominum indomabile et ad omnem laborem perdurabile, a quo nichil expectaret Francorum imperium nisi solum periculum. In peracto[r] quoque bello

a) preparentur *A.* 2. b) *deest* 3. c) ex adversa parte *A.* d) ordinatos ac se multitudinis 1. e) illis 2. f) et 2. g) *deest* 3. h) ibi 2. i) neutrum 2. 3. *Ekk.* k) Duringis *A.* l) numerata 3. *Ekk.* m) et *A.* n) s. t. 2. *Ekk.* o) lacrimis 1. p) eum esset 1. q) tamquam *A.* r) inperato 1; imperacto *A.*

1) Oppidum aedificia significat extra murum sita, nullo munimine tuta, ideoque plerumque primo impetu capta; cf. III, 45. 2) Cf. Sallust. Catil. c. 60: *pila omittunt; gladiis res agitur.* 3) Ib. c. 58: *Nos pro patria, pro libertate, pro vita certamus*; c. 59: *se...pro patria, pro liberis...certare.*

considerare posset, quam duri[a] et insuperabiles[b] existerent Saxones, ideoque melius esse, ut, susceptis Thuringis, pariter eos eicerent de finibus suis. His[c] dictis, licet invitus, flectitur tamen Thiadricus, promisitque postera die generum suum se[d] suscepturum Saxonesque abiecturum. His auditis, Iring vestigiis prosternitur regis, laudavitque sententiam clementiae imperialis, et misso ad dominum optato nuntio, laetum eum omnemque urbem securiorem reddidit, mansitque ipse[e] in castris, ne quid adversi nox ipsa moliretur. Interea urbe ex pace promissa securiore reddita, egressus est quidam cum accipitre, victum quaeritans supra litus fluvii supradicti. Emisso[f] vero volucre, quidam ex Saxonibus in[g] ulteriore ripa ilico eum[f] suscepit. Quo rogante, ut remitteretur, Saxo dare negavit. Ille autem: 'Da', inquit, 'et secretum tibi sociisque[h] utile prodam'. Saxo econtra: 'Dic, ut accipias quod quaeris'. 'Reges', inquit, 'inter se pace facta decretum tenent, si cras inveniamini in castris, capiamini aut certe occidamini'. Ad haec ille: 'Serione[i] haec[k] an ludo ais?' 'Secunda hora', ait, 'sequentis diei probabit, quia vos oporteat sine ludis agere. Quapropter consulite vobis ipsis et fuga salutem quaerite'. Saxo statim emittens accipitrem, sociis retulit quae audivit. Illi satis commoti, in promptu[l] non inveniebant, quid super hoc agere debuissent.

11. Erat autem tunc in castris quidam de veteranis militibus[m] iam senior, sed viridi senectute adhuc vigens, qui merito bonarum virtutum pater patrum dicebatur, nomine Hathagat[n] [1]. Hic arripiens signum quod apud eos habebatur sacrum, leonis atque draconis et desuper aquilae volantis insignitum effigie, quo ostentaret fortitudinis atque prudentiae et earum rerum efficatiam, et[o] motu corporis animi constantiam declarans, *ait: 'Huc usque inter optimos *p. 423.
Saxones vixi, et ad hanc fere ultimam senectutem aetas me perduxit, et numquam Saxones[p] meos fugere vidi; et quomodo nunc[q] cogor agere quod numquam didici? Certare scio, fugere ignoro nec valeo; si fata non sinunt ultra vivere, liceat saltem, quod michi dulcissimum est, cum amicis occumbere. Exempli[r] michi paternae virtutis[s] sunt amicorum corpora circa nos prostrata, qui maluerunt mori quam vinci,

a) quandiu 1; quam diu 3. b) superabiles *A.* c) *hic caput* 11. *incipit* 1, *quod cum indice praemisso haud convenit; scriptorem errasse, inde apparet, quod postea c.* 17. *bis numeravit.* d) *deest* 2. e) in c. i. 3. f) Emissa — eam 3. g) in ulteriore — Quo rog. *secunda manu, aliis erasis A.* h) tuis *add. A.* i) serio *A. Ekk.* k) an l. h. 2. l) non inv. in pr. *A.* 2. m) de vet. mil. *des. Meib.* n) Hatugato *Ekk.* o) *deest A.* 2. p) m. S. 2. q) *deest A.* 2. r) exempla 2; exemplo 3. *Ekk.* s) virtutes 2. 3. *Ekk.*

1) Eum tunc Saxonum ducem fuisse, Ruodolfus dicit l. l.

inpigras animas amittere quam coram inimicis loco cedere. Sed quid necesse habeo exhortationem protrahere tantisper de contemptu mortis? Ecce ad securos ibimus, ad caedem tantum, non ad pugnam; nam de promissa pace ac nostro gravi vulnere nichil suspicantur adversi; hodierno quoque prelio fatigati quemadmodum sunt, sine metu, sine vigiliis et solita custodia manent. Irruamus[a] igitur super inprovisos et somno sepultos; parum laboris est! Sequimini me ducem, et hoc canum caput meum vobis trado, si non evenerit quod dico'. Illius igitur optimis verbis erecti, quod supererat diei in reficiendis suis corporibus expendebant; deinde prima vigilia noctis dato signo, qua solet sopor gravior occupare mortales, sumptis armis, precedente duce, irruunt super muros, invenientesque sine vigiliis ac custodiis, ingressi sunt urbem cum clamore valido. Quo excitati adversarii, alii fuga salutem quaesierunt, alii per plateas et muros urbis ut ebrii erraverunt, alii in Saxones, cives suos putantes, inciderunt. Illi vero omnes perfectae aetatis morti tradiderunt, inpuberes predae servaverunt. Eratque nox illa plena clamoribus, caede atque rapina, nullusque locus in omni urbe quietus, donec aurora rutilans surgit et incruentam declarat victoriam. Cumque penes regem[1], videlicet Irminfridum, summa victoria[b] esset, requisitus, cum uxore ac[c] filiis ac raro comitatu evasisse repertus est.

12. Mane autem facto ad orientalem portam ponunt aquilam, aramque victoriae construentes, secundum errorem paternum sacra sua propria veneratione venerati sunt; nomine Martem, effigie columpnarum imitantes Herculem, loco Solem[d], quem Graeci appellant Apollinem[2]. Ex hoc apparet aesti-

a) irruere 3. b) victoriae 2. 3. c) et A. d) solis 3; *codices ita verba distinguunt ut recepi.*

1) i. e. in rege Irminfrido capiendo vel occidendo. 2) Deum Hirmin victoria reportata Saxones venerati sunt; Hirmin eundem quem Hermem Widukindus putavit, quem vero Hermem i. e. Mercurium appellat a Graecis Martem dici, erronee statuit. Ceterum verba V. clarissimi I. Grimm litteris mecum communicata affero: *Widukind sagt also: der sächsische Hirmin bedeutet dem namen nach den Mars (d. i. den Mercur), dem bilde nach den Hercules (weil er heldenmässig gerüstet erscheint, wie Wuotan in der regel nicht), dem orte der aufrichtung nach die Sonne; das kann, wie Sie selbst schon anmerken, bloss auf die orientalis porta bezogen werden.* Cf. eiusdem Myth. ed. 2, p. 325 sqq.; Müllenhoff, Schmidt, 'Z. f. Gesch.', VIII, p. 242 sqq.; Rieger, 'Z. f. D. Alt.', XI, p. 182. — (Locum, Ruodolfi sententia de Irminsula (SS. II, 676) allata, ita explicaverim: in construenda ara victoriae deos suos veneratione cuilibet eorum propria venerati sunt, scilicet Martem nomine eius i. e. Irmin arae imposito, Herculem forma eius effigie columnarum ('bildsäule') imitata, columna lignea in altum erecta quae Herculis signum quodammodo exprimeret, Solem loco arae ad portam orientalem

mationem[a] illorum utcumque probabilem, qui Saxones originem duxisse putant de Graecis, quia[b] Hirmin vel Hermis[c] Graece Mars dicitur; quo vocabulo ad laudem vel ad vituperationem usque hodie etiam ignorantes utimur[1]. Per triduum igitur dies victoriae agentes et spolia hostium dividentes exequiasque caesorum celebrantes, laudibus ducem in caelum attollunt, divinum ei animum inesse caelestemque virtutem acclamantes, qui sua constantia tantam eos egerit perficere victoriam. Acta[2] sunt autem haec omnia, ut maiorum memoria prodit, *die[d] Kal. Octobris. Qui dies *p. 424.
erroris religiosorum sanctione virorum mutati sunt in ieiunia et orationes, oblationes quoque omnium nos precedentium christianorum[3].

13. His itaque omnibus peractis[e], reversi sunt ad Thiadricum in castra, et ab eo suscepti satisque laudati et[f] terra presenti in aeternam possessionem donati sunt. Socii quoque Francorum et amici appellati, urbem, cui ab igne ut propriis moeniis pepercere, primum incoluerunt. Qui autem finis reges secutus sit, quia memorabilis fama est, prodere non negligo[g]. Missus denique Iring ad Thiadricum eo die quo capta est civitas, proxima nocte susceptus ab eo permansit in castris. Audito autem, quia elapsus esset Irminfridus, egit, ut dolo revocaretur, et Iring eum interficeret, tamquam claris muneribus ab ipso donandus ac magna potestate in regno honorandus, ipse vero Thiadricus caedis illius quasi alienus

a) existimationem 2; aest ill. app. 3. b) qua *A*. c) Chermis 3. d) *deest* 3. e) patratis 1. f) in *add.* 3. g) neglego 1.

selecto. Ea Widukindi sententia; narrat itaque, Saxones in signum victoriae ad portam Schidingae orientalem aram Irminsul erexisse. Hinc et loco Taciti Ann. I, 61: *truncis arborum antefixa ora; lucis propinquis barbarae arae apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant,* lux affunditur. PERTZ).

1) *Heissen die letzten worte: wir verwenden das verstärkende praefix irmin — ohne seinen sinn zu verstehen bei wörtern guter und übler bedeutung?* ita I. Grimm, Myth. edit. I, p. 210 n.*) dubio procul recte haec verba interpretatus est; edit. 2. vero p. 327: *und noch im 10. jh. wurde mit diesem namen ein hervorragender, verwegner Mann, lobend oder tadelnd belegt.* Cf. Müllenhoff, 'Z. f. D. Alt.', XXIII, p. 3. — (Mihi relativum ad 'Mars' referendum esse videtur, quo vocabulo ignorantes — nam Hirmin minime ignorabant — Saxones lingua sua ad laudem in voce *mâri, mâr,* clarus, ad vituperationem in voce incubum significante *mara* et compositis earum utebantur. PERTZ). 2) *Acta — Octobris* post inserta esse, Giesebrecht, 'KG.' I, p. 812, statuit. 3) Inde a dominica proxima post festum Michaelis incipit hebdomas illa 'die gemeine Wochen', cuius vestigia usque ad saec. XVI. et ultra inveniuntur, quamque etiam Cron. ducum de Brunsw. c. 9, 'Deutsche Chr.' II, p. 581, cum hac Saxonum victoria coniunxit. Plura de eo testimonia collegit Halthaus, Cal. medii aevi p. 131. Iisdem diebus etiam festum Cisae deae Suevicae celebratum esse, Grimm annotavit, Myth. ed. 2, p. 275.

existeret. Quod cum Iring aegre suscepisset, falsis promissionibus corruptus, tandem[a] cessit seque parere voluntati illius confessus est. Revocatus itaque Irminfridus, prosternitur vestigiis Thiadrici. Iring vero tamquam armiger regalis stans secus evaginato gladio, prostratum dominum trucidavit[b]. Statimque ad eum[c] rex: 'Tali facinore omnibus mortalibus odiosus factus, dominum tuum interficiendo, viam habeto apertam a nobis discedendi; sortem vel partem tuae nequitiae nolumus habere'. 'Merito', inquit Iring, 'odiosus omnibus mortalibus factus sum, quia tuis parui dolis; antequam tamen exeam, purgabo hoc scelus meum vindicando[d] dominum meum'. Et ut evaginato gladio stetit, ipsum quoque Thiadricum obtruncavit, sumensque corpus domini, posuit[e] super cadaver Thiadrici, ut vinceret saltem mortuus, qui vincebatur vivus; viamque ferro faciens, discessit. Si qua fides his dictis[f] adhibeatur, penes lectorem est[1]. Mirari tamen non possumus[g], in tantum[h] famam[i] prevaluisse, ut Iringis nomine, quem ita vocitant, lacteus caeli circulus usque in presens sit notatus[2].

14. Saxones igitur possessa terra summa pace quieverunt, societate Francorum atque amicitia usi. Parte quoque agrorum cum amicis auxiliariis vel manumissis distributa, reliquias pulsae gentis tributis condempnaverunt; unde usque hodie gens Saxonica[k] triformi genere ac lege preter[l] conditionem servilem dividitur[1. 3]. A tribus etiam principibus totius gentis ducatus administrabatur, certis terminis exercitus congregandi potestate contenti[m], quos suis locis ac vocabulis novimus signatos, in Orientales scilicet populos, Angarios atque Westfalos[n]. Si autem universale bellum ingrueret[o], sorte eligitur, cui omnes oboedire oportuit[p], ad administrandum inminens bellum. Quo peracto, aequo iure ac lege, propria contentus potestate unusquisque vivebat[4]. De legum vero varietate nostrum non est in hoc

a) *deest* 1. 3. b) truncavit 2. c) ait *add.* 3. *Ekk.* d) vindicabo 1. 3. e) *deest* 3. f) adh. d. 2. g) satis *add. Ekk.*; *cf. supra c.* 9. h) tantam 1. i) pr. f. 2. k) Saxonia 3. l) preter — dividitur *des.* 2. m) contendendi 2. n) Westvalos 3. o) ingruerit *A.* 2 *sec. m.* p) oporteat 2.

1) Hanc narrationem ex priscis carminibus haustam esse, nemo non intelligit. 2) Cf. Grimm l. l. p. 332 sqq. 3) Saxones bello attenuatos terrae partem maxime orientalem colonis tradidisse, Ruodolfus narrat p. 675; postea quatuor gentis ordines affert, quarto loco servos ponens. 4) Cf. Beda V, 11: *Non enim habent regem iidem antiqui Saxones, sed satrapas plurimos suae genti praepositos, qui ingruente belli articulo mittunt aequaliter sortes, et quemcunque sors ostenderit, hunc tempore belli ducem omnes sequuntur et huic obtemperant; peracto autem bello rursum aequalis potentiae omnes sunt satrapae.* Haec verba Widukindo haud repugnare videntur; Frecht etiam ex illis nostrum sua hausisse statuit.

libello disserere, cum apud plures inveniatur lex Saxonica diligenter descripta. Suavi[a] vero Transbadani[b.1] illam quam incolunt regionem eo tempore invaserunt, quo Saxones[c] cum Longobardis Italiam adierunt, ut eorum narrat historia[2], et ideo aliis legibus quam Saxones utuntur[3]. Igitur Saxones variam *fidem Francorum experti, de quibus nobis non *p. 425.
est dicendum, cum in eorum gestis[4] inveniatur scriptum, paterno errore obligati usque ad tempora Karoli[d] Magni perdurabant[e].

15. Magnus vero Karolus, cum esset regum fortissimus, non minori sapientia vigilabat. Enimvero considerabat, quia suis temporibus omni mortali prudentior erat, finitimam gentem nobilemque vano errore retineri non oportere; modis omnibus satagebat, quatinus ad veram[f] viam duceretur, et nunc blanda suasione, nunc bellorum inpetu ad id cogebat, tandemque tricesimo imperii sui anno obtinuit — imperator quippe ex rege creatus est —, quod multis temporibus elaborando non defecit. Ob id qui olim socii et amici erant Francorum iam fratres et quasi una gens ex christiana fide, veluti modo videmus, facta est.

16. Ultimus vero Karolorum apud orientales Francos imperantium Hluthowicus[g] ex Arnulfo[h], fratruele Karoli, huius Lotharii regis proavi[5], natus erat. Qui[6] cum accepisset uxorem nomine Liudgardam[i], sororem Brunonis ac magni ducis Oddonis[k], non multis post haec vixerat annis. Horum pater erat Liudulfus[l], qui Romam profectus transtulit reliquias beati Innocentii papae[7]. Ex quibus Brûn[m], cum ducatum administrasset[n] totius Saxoniae, duxit exer-

a) Suuavi 1; Suabi 2; Suevi 3. b) Transpadini 2; Transalbini 3. c) Saxonis 1. d) Carolus 1. 3. (*A*) *semper*. e) perdurarunt 1. f) viam veram 1. g) *ita ubique scripsi, duce Ann. Corb. et* 1, *ubi interdum* Hluthouicus et Hluthuuicus, *saepius vero* Luthuuicus *aut* Luthouicus; Ludewicus, *postea* Ludewicus *A*; Ludowicus 2; 3 *semper fere* Lothowicus. h) Arnulpho 3 *plerumque*, *A hoc loco*. i) 2 *modo* Luidg., *modo* Liudg.; *A semper* Ludgarda. k) 2 *modo* Otto, *modo* Oddo; *A et* 3 *semper* Otto. l) 2 Luidolfus *et* Liudolfus; *A semper* Ludolfus; 3 *plerumque* Luidolphus. m) Bruno 3. n) administraret 3.

1) i. e. Suevi trans Badam (Bode) in pago Suevego habitantes; cf. Grupen, Origines II, p. 397 sqq. 2) Paulus, Hist. Lang. II, 6. 3) Huius rei vestigia per totum medium aevum mansisse, ex Speculo Saxonum, quod dicunt, apparet; cf. Homeyer, Index s. v. Schwabe. 4) Fortasse Einhardi libri, Karoli Vita et Annales, ex quibus quae sequuntur hausta esse videntur; cf. Köpke p. 35. 5) Lotharius inde ab a. 954. rex Francorum occidentalium; Widukindus vero eius abavum (non proavum) Karolum Calvum et Karolum III (Crassum), Arnulfi patruum, inter se confundit; cf. c. 28. 6) Non Ludowicum, Arnulfi filium, sed Ludowicum quem dicunt iuniorem, Ludowici Germanici filium, Pii nepotem, Liudgardam duxisse, iam Meibomius satis probavit. 7) De hac translatione cf. Agii Vita Hathumodae c. 4, SS. IV, p. 168; Hrotsuit, De coenob. Gandersh. v. 118 sqq., ibid. p. 308. Wedekind, 'Noten' I, p. 159 sqq., eam a. 844. factam esse, ostendit.

citum contra Danos, et inundatione repentina circumfusus,
880. non habens locum pugnandi, periit cum omni exercitu[1],
fratri natu quidem[a] minori, sed omni virtute multo potiori,
relinquens ducatum. Regi autem Hluthowico non erat filius,
omnisque populus Francorum atque Saxonum[2] quaerebat
911. Oddoni diadema inponere regni. Ipse vero quasi iam gra-
vior[3] recusabat imperii onus; eius tamen consultu Conradus[b]
quondam dux[c] Francorum ungitur[d] in regem; penes Oddonem
tamen summum semper et ubique fiebat[e] imperium.

17. Natus est autem ei filius toto[f] mundo necessarius,
regum maximus optimus, Heinricus, qui primus libera pote-
state regnavit in Saxonia[4]. Qui cum primaeva aetate omni
genere virtutum vitam suam ornaret, de die in diem pro-
ficiebat precellenti prudentia et omnium bonorum[g] actuum
gloria; nam maximum ei ab adolescentia studium erat in
glorificando gentem suam et pacem confirmando in omni
potestate sua. Pater autem videns prudentiam adolescentis
et consilii magnitudinem, reliquit ei exercitum et militiam
adversus Dalamantiam[h. 5], contra quos diu ipse militavit.
906. Dalamanci[i] vero inpetum[k] illius ferre non valentes, con-
duxerunt adversus eum Avares, quos modo Ungarios[l] vo-
camus, gentem belli[m] asperrimam.

18. Avares autem, ut quidam putant, reliquiae erant
Hunorum[n]. Huni egressi sunt de Gothis, Gothi autem de
insula, ut Iordanis[o] narrat[6], nomine Sulza egressi sunt.
A proprio autem duce nomine Gotha[p] Gothi appellati sunt.
*p. 426. Coram quo cum *quaedam mulieres in exercitu suo rerum
veneficarum arguerentur, requisitae sunt et inventae culpa-
biles. Quarum cum esset multitudo, a merita quidem poena
abstinuit, ab exercitu tamen omnes eiecit. Eiectae autem

a) quoque *A*. b) Chunradus *A*; Conradus 2; Cunradus 3. c) *deest* 2. d) unguitur 1. e) vigebat 2. 3. *Ann. S.* f) toti 3; *deest* 2. g) bonarum artium *A*. h) Dalmatiam 2 *semper*; Dalmantiam *Ekk.* i) Dalanci 1; Dalamanti *A*; Dalmatii 2; Dalmatae 3; Dalmantii *Ekk.* k) inpetus 2. l) Ungaros 3 *semper*. m) *deest* 2. n) Hunonum 1. o) Iordanus 3. p) Gotho 3.

1) Cf. Ann. Fuldenses a. 880, de loco prelii vero Grupen, Orr. Germ. II, p. 214 sqq.; Wedekind, 'Noten' I, p. 295 sqq., qui monuit, cum Thietmaro (II, 15) fluminis, neque cum Ann. Saxone (a. 879) copiarum inundationem esse intelligendam; Heinemann, 'Mitth. d. Ver. f. Hamb. G.' 1880, nr. 5, qui Wedekindi sententiam impugnavit. 2) Cf. I, 26; II, 1. 3) De eius aetate non satis constat; cf. 'Jahrb. Heinrich I.' p. 12, n. 7. 4) Haec verba ex alio Widukindi loco (I, 34) interpretanda esse, iam Meibomius intellexit: Heinricus primus ita Saxoniam rexit, ut, omni alia potestate semota, ipse rex et dux totum terrae imperium teneret; cf. 'Jahrb.' p. 203. 5) Haec Slavorum provincia, ab ipsis Thietmaro (I, 2) teste Glomaci vocata, prope Albiam in territorio Misnensi sita fuit; cf. de pago Daleminzi Posse, 'Markgrafen von Meissen' p. 351 sqq. 6) Iordan. c. 3, qui insulam Scandzia appellat; quae sequuntur ex eodem c. 24. desumta sunt.

silvam proximam[a] petierunt; quae cum mari cingeretur[b] et Meoticis paludibus, inde exeundi aditus non patebat. Pregnantes autem[c] iam[d] quaedam ex illis ibidem partum ediderunt. A quibus cum alii atque alii nascerentur, facta est gens valida; ferarumque more viventes, inculti et indomiti, facti sunt venatores acerrimi. Post multa vero saecula, cum aliam mundi partem illic commorantes penitus ignorarent, contigit cervam venatu inveniri eamque persequi, donec, ipsa precedente, omnibus retro mortalibus intransmeabilem hactenus viam per Meoticas paludes transmearent; ibique urbes et oppida et invisum antea genus hominum videntes, eadem via reversi sunt, sociis talia referentes. Illi autem curiositatis causa cum multitudine perrexerunt audita probare. Finitimae autem urbes et oppida, cum ignotam multitudinem et corpora cultu habituque horrenda vidissent, daemonia esse credentes, fugiebant. Illi vero ad novas rerum facies stupentes, admirati[e], primum quidem a caede atque rapina abstinuerunt, sed[f], nemine resistente, humana tacti cupidine[f], multa caede hominum facta, nulli rei proinde parcebant; et capta preda magna, ad sedes suas reversi sunt. Videntes autem, quia res eis secus cederent, cum uxoribus ac filiis et omni agresti suppellectili iterum venientes et finitimas gentes circumquaque vastantes, Pannoniam postremo inhabitare coeperunt.

19. Victi autem a Magno[g] Karolo et[h] trans Danubium pulsi ac ingenti vallo circumclusi[i. 1], prohibiti sunt a consueta gentium depopulatione. Imperante autem Arnulfo, destructum est opus, et via eis nocendi patefacta, eo quod iratus esset imperator Centupulcho[k. 2] regi[l] Marorum[m]. Deinde quantam stragem quantamque iniuriam imperio Francorum fecerint, urbes ac regiones adhuc desolatae testantur. Haec ideo de hac gente dicere arbitrati sumus, ut possit tua claritas agnoscere, cum qualibus avo tuo patrique certandum fuerit, vel a[n] quibus hostibus per eorum providentiae virtutem et armorum insignia tota iam fere[o] Europa liberata sit.

20. Predictus igitur exercitus Ungariorum a Slavis[p] conductus, multa strage in Saxonia facta, et infinita capta preda, Dalamantiam[q] reversi, obvium invenerunt alium exer-

a) *deest* 2. b) cingerentur 2. 3. c) *deest* 1. d) q. i. 2. e) admirari 2. f) sed — cupidine *des.* 2. g) Karolo Magno 2. h) *deest A.* i) circumfusi 3. k) Centupulchro 3. l) *deest* 3. m) Maurorum 2; Moravorum 3; Maravarorum *Ekk.* n) *deest* 2. o) *deest* 1. p) 1 *plerumque* Slavi, *nonnunquam c littera superscripta*; 2 *modo* Slavi, *modo* Sclavi; *A et* 3 Sclavi. q) in Dalmatiam 3.

1) Karolum Magnum Avares vallo magno circumclusisse, saeculo X. vulgaris fuit opinio; cf. Liudprand. I, 13. 2) Swatopluk sive Zwentibaldus dux Moravorum.

citum Ungariorum, qui comminati sunt bellum inferre amicis eorum, eo quod auxilia eorum sprevissent, dum illos ad tantam predam duxissent. Unde factum est, ut secundo vastaretur Saxonia[a] ab Ungariis, et priori exercitu in Dalamantia secundum expectante, ipsa quoque in tantam penuriae miseriam ducta sit, ut aliis nationibus eo anno, relicto proprio solo, pro annona servirent.

912. 21. Igitur patre patriae et magno duce Oddone defuncto, illustri et magnifico filio Heinrico totius Saxoniae ipse[b] reliquit ducatum. Cum autem ei essent et alii filii, Thancmarus[c] et Liudulfus, ante patrem suum obierunt. Rex autem Conradus cum saepe expertus esset virtutem novi ducis, veritus est ei tradere omnem potestatem patris[1]. Quo factum est, ut indignationem incurreret[d] totius exercitus[e] Saxonici. Ficte tamen pro laude et gloria optimi ducis plura locutus, promisit se maiora sibi daturum et[f] honore magno glorificaturum. Saxones vero huiusmodi simulationibus non adtendebant, sed[g] suadebant duci suo, ut, si honore paterno eum nollet sponte honorare, regi[h] invito, quae vellet obtinere posset. Rex autem videns vultum Saxonum erga se solito austeriorem, nec posse publico bello eorum ducem conterere, subpeditante[i] illi fortium militum manu[2], exercitus quoque innumera multitudine, egit, ut quoquo modo interficeretur dolo.

*p. 427. *Codex A.*	*Codex* 1. (2. 3).
(22). Denique ab amicis regiis ei insidiae[k] machinantur. Quae tamen ab aurifice, torquem auream ad usus doli fabricante, deteguntur. Quidam enim insidias tendentium ingressus ad aurificem opus considerandi gratia, eoque inspecto, altius ingemuisse	22.[1] Erat* autem ea tempestate Magontiacae sedis antistes nomine Hatho[m], acutus consilio, acer ingenio, et qui varietate sibi consueta multos mortales precederet. Hic volens placere regi Conrado Francorumque simul populo, arte solita

*) *Codd.* 2. 3 *ita pergunt:* Ad hocque negocium habens, ut fertur, maxime idoneum Mogonciacae sedis episcopum nomine Hathonem[n]. Hic obscuro genere natus, ingenioque acutus, ut[o] qui difficile discerneretur, melior consilio foret an peior.

a) vastarent Saxoniam 1. b) *deest A.* 2. *Ekk.* c) Thangmarus *A.* 2. d) 10 *litterae erasae* 1. e) S. e. 2. f) et — glorificaturum *des.* 1. g) sed suadebant *des.* 1. h) *ita A.* 1; rege 2. 3. i) suppetente 3. k) insidiare *A.* l) *De hoc loco cf. praefatio; textum codd.* 2. 3. *etiam Ekk. et Ann. Saxo legerunt.* m) Hatho *corr.* Hattho 1. n) Hattonem 3 *semper.* o) et 3.

1) Thietmar (I, 4): *hereditatem iure et maximam benefitii partem gratuito regis suscepit ex munere.* Cf. 'Jahrb.' p. 201 sqq. 2) Cf. III, 51; Köpke p. 99.

fertur. Tanti gemitus causam dum faber interrogat, hoc responsi accepit, quia optimi viri Heinrici post modicum deberet illa torques sanguine infundi. Audita faber tanquam parvipendens silentio texit. Opere perfecto traditoque, missionem petit et accepit, occurrensque duci iuxta locum qui dicitur Cassala, secreto interrogat, quo iturus esset. Ille se ad convivium munusque honorificum virum nobis proprie a summa clementia[a] concessum aggressus est, fecitque ei torquem auream[1] fabricari, et invitavit ad convivium, quo magnis ab eo muneribus honoraretur. Interea pontifex opus considerandi gratia ingreditur ad aurificem, et visa torque, ingemuisse fertur. Gemitus causam aurifex interrogat. Cui respondit, quia optimi viri[b] et sibi carissimi, scilicet Heinrici, sanguine illa

---

Quod ex uno eius actu colligi potest. Nam cum bellum esset Cuonrado[c], regis Cuonradi patri[d], et[e] Adelberto[f] [Heinrici[g] ex sorore nepoti], primus[h] interfectus est[i] frater Adelberti; postea in ultionem fratris Cuonradus quoque occisus est ab Adelberto, nec[k] ullus regum tam ingens bellum inter eminentes viros potuit sedare[l]. Summus postremo pontifex mittitur ad sedandam tam ingentem discordiam; et ingressus civitatem Adelberti, sub iureiurando spospondit, aut ei pacem cum rege facturum aut incolumem loco suo restituturum[m]. His pactis consentiens Adelbertus, fidei gratia et amicitiae quod dignaretur aliquid gustare, rogavit. Quo negante, ilico egressus est urbem. Cumque pertransisset oppidum cum omni comitatu, fertur clamasse[n]: 'Proh', inquit, 'saepius petit, qui oblata spernit; taedet me longioris viae tardiorisque horae; nam ieiuni tota die non possumus ambulare'. Laetus Adelbertus inclinatur[o] ad genua pontificis et ut gustandi gratia in urbem reverteretur deposcit. Pontifex in urbem reversus cum Adelberto, liberatur a lege iuramenti, ut sibi videbatur, eo quod incolumem eum loco suo constituisset. Post haec regi a pontifice presentatus Ludwico et dampnatus, capitalem accepit sententiam. *Hac igitur perfidia quid nequius[p]? Attamen uno capite caeso multorum capita populorum salvantur. Et quid melius eo consilio, quo discordia dissolveretur, et pax redderetur. Ea itaque varietate virum nobis *etc.* *p. 428.

a) clementiae *corr.* clementia 1. b) *deest* 1. c) Chuonrado *F.* d) patre 2. e) et cum *F.* f) Adalberto *F.* g) nepote *F;* H. e. s. n. *des.* 2. h) primum 3. *F.* i) est, f. A. p. *F.* k) ne 2. l) s. p. *F.* m) const. 3. n) proclamasse 3. o) inclinavit se 3. p) *Meib. ad hunc locum p.* 675: '*Ms. codex legit* iniquius'.

1) De hoc mortis genere cf. Walthar. v. 1059, ed. Grimm p. 39, cf. p. 72.

invitatum et ad hoc ire velle respondit. Aurifex ilico audita prodit et ducem ab itinere prohibuit. Vocat autem legatum, qui ea hora invitandi eum gratia aderat, imperatque suis dominis gratias agere pro fideli invitatione, non posse vero in presenti eos visitare propter repentinas barbarorum incursiones; ceterum in sui servitio incunctanter permansurum. Ad Orientem autem versus cum suo comitatu, collecta manu, omnia quae erant pontificis, qui eo tempore Maguntiae preerat, Hathonis, in omni Saxonia vel Thuringorum terra occupavit. Burchardum quoque et Bardonem, quorum alter gener regis erat, in tantum afflixit et bellis frequentibus contrivit, ut terra cederent, eorumque omnem possessionem suis militibus divideret. Hatho[a] autem videns suis artibus finem impositum[1],
p. 428. Saxonumque res florescere, nimia tristitia ac morbo pariter confectus, non post multos dies deficiens, diem extremum obiit; vir magnae

torques deberet intingui. Aurifex audita silentio texit, et opere perfecto traditoque, missionem petit[b] et accipit; et obvians duci eunti ad ea negotia, indicavit ei quae audivit. Ipse autem vehementer iratus, vocat legatum pontificis, qui iam pridem aderat invitandi eum gratia: 'Vade', inquit, 'dic Hathoni[c], quia durius[d] collum non gerit Heinricus quam Adelberhtus[e], et quia melius rati sumus, domi sedere et de eius servitio tractare, quam comitatus nostri multitudine modo eum gravare'. Is*[2], ut ferunt, Adelberhtus, ab ipso quondam pontifice in fide susceptus, eius est consilio deceptus; quod quia non probamus[3], numquam adfirmamus, sed vulgi rumore magis fictum credimus. Et statim omnia quae iuris[f] ipsius[4] erant in omni[g] Saxonia vel Thuringorum terra occupavit. Burchardum[h] quoque et Bardonem[5], quorum alter gener regis erat, in tantum afflixit et bellis frequentibus contrivit, ut terra cederent, eorumque omnem possessionem mi-

*) Is — credimus *des.* 2. 3.

a) Hattho *A.* b) petiit 1. c) Athoni 1. d) duriorem 1. e) Adelberthtus 1, *postea vero* Adelberhtus; 2. 3 *semper* Adelbertus. f) sui iuris 2. g) S. o. 2. h) Burghardum 1. 3.

1) Cf. de hoc loco quae in praefatione dixi. 2) Haec post inserta esse, vocabulum *ipsius* sequentis commatis indicat, non ad Adalbertum, sed ad Hattonem referendum; nec non *occupavit* absolute positum. Widukindi vero ea esse, ex verbis *quod quia non probamus* colligi potest; cf. I, 35. 3) i. e. non certo cognovimus. 4) i. e. Hattonis, ut et Thietmarus locum intelligit. 5) Burchardum et Bardonem filios fuisse Burchardi ducis, a. 908. occisi, recte Wenck, 'Hess. Landesg.' II, p. 545, n. e, statuisse videtur; uter gener, i. e. sororius, regis fuerit, non constat.

prudentiae, et qui tempore Ludewici adolescentis super imperio Francorum acri cura vigilabat, multas discordias in regno reconciliabat, templum Maguntiae nobili structura illustrabat.

litibus[a] *suis divideret. Hatho *p. 128.
autem videns suis calliditatibus finem inpositum, nimia tristitia ac morbo pariter non post multos dies confectus interiit. Fuerunt etiam qui dicerent, quia fulmine caeli tactus eoque ictu dissolutus, diem* postremum defecisset[1]. 913.

23. Rex autem misit fratrem cum exercitu in Saxoniam 915.
eam devastandam. Qui appropians urbi quae[b] dicitur Heresburg[c], superbe locutum tradunt, quia nichil ei maioris[d] curae esset, quam quod Saxones pro muris se ostendere non auderent, quo cum eis dimicare potuisset. Adhuc sermo in ore eius[e] erat, et ecce Saxones ei occurrerunt miliario uno ab urbe, et inito certamine, tanta[f] caede Francos multati sunt, ut a mimis[2] declamaretur, ubi tantus ille infernus esset, qui tantam multitudinem caesorum capere posset. Frater autem regis Evurhardus[g], liberatus a timore absentiae[h] Saxonum — nam eos presentes vidit — et ab ipsis turpiter fugatus, discessit.

24. Audiens autem rex male[i] pugnatum a fratre, congregata[k] omni virtute Francorum, perrexit ad requirendum Heinricum. Quem compertum in presidio urbis quae dicitur Grona[1.3], temptavit illud obpugnare presidium. Et missa legatione pro spontanea deditione, spondet, se per hoc sibi amicum affuturum, non[m] hostem experturum[4]. Huic legationi intervenit Thiadmarus[n.5] ab Oriente[6], vir disciplinae militaris peritissimus, varius consilioque magnus et qui calliditate ingenita[o] multos mortales superaret. Hic superveniens legatis regis presentibus, interrogat, ubi vellet exercitum[p] castra

*) post tertium diem def. 2. 3.

a) s. m. 2. 3. b) qui 1. c) Heresburch *A.* 2. d) maiori 3. e) *deest* 2. f) tantos 2. g) 2. 3 *semper* Everhardus; *A modo* Everh., *modo* Eberh. h) absentium *A.* i) turpiter *A.* k) congregato 1. l) Gruona *Ekk. A. S.* m) ne 1. n) Thiatmarus 2 *pr. manu et* 3 *semper;* Thietmarus 2 *sec. manu et postea semper;* Diethmarus *et* Dietmarus *A*; Dietmarus *Ekk.* o) ingenti 2; ingenii 3. *A. S.* p) exercitus 1.

1) Ekkehardo teste (SS. II, p. 101) Italica febre consumptus est. 2) Ioculatores, histriones, scurrae saeculo IX. et X. saepius memorantur; iidem mimi etiam in epistola Ermenrici Augiensis nominati sunt, SS. II, p. 101, n. 39. 3) Grone villam prope Gottingam intelligendam esse, verisimillimum videtur; cf. 'Jahrb.' p. 26. 4) Cf. III, 53: *amicum per hoc adepturum, non hostem experturum.* 5) Comes, ut videtur, pagi Nordthuringowe, Heinrico rege inter primores Saxoniae; cf. c. 36. Quae vero de ipso hoc loco traduntur, ex populi ore procul dubio sumta sunt. 6) Hoc vocabulo Wid. pagos in orientali limite Saxoniae positos indicare videtur; cf. II, 18.

metari. At ille iam suasus cedere Francis, accepit fiduciam, audiens de exercitu, credens ita esse. Thiadmarus vero ficte loquebatur; cum[a] quinque enim[b] tantummodo viris venerat[c]. De[d] numero autem legionum sciscitante duce, ad triginta fere legiones se producere posse[e], respondit; et ita delusi legati regressi sunt ad regem. Vicit vero eos calliditate sua Thiadmarus, quos ipse dux ferro[f] vincere non potuit Heinricus. Nam antelucanum relictis castris[c] Franci, unusquisque rediit[g] in sua.

25. Rex autem profectus in Boioariam[h], dimicavit cum
918. Arnulfo[1], et ibi, ut quidam tradunt, vulneratus, revertitur in patriam suam. Cumque se morbo sensisset laborare pariter cum defectione primae fortunae, vocat fratrem, qui eum visitandi gratia aderat[i], quemque[k] ita alloquitur: 'Sentio', inquit, 'frater, diutius me istam vitam tenere non posse, Deo, qui ordinavit ita[l], imperante, gravique morbo id cogente. Quapropter considerationem tui habeto, et quod ad te maxime respicit, Francorum toto regno consulito[m], mei[n] adtendendo, fratris tui, consilio. Sunt nobis, frater, copiae exercitus congregandi atque ducendi, sunt urbes et arma cum regalibus insigniis et omne quod decus regium deposcit
*p. 429. preter fortunam atque mores. Fortuna, frater, cum *nobilissimis moribus Heinrico cedit, rerum publicarum secus Saxones summa est. Sumptis igitur his insigniis, lancea[o] sacra, armillis aureis cum clamide et veterum gladio regum ac diademate, ito[p] ad Heinricum, facito pacem cum eo, ut eum foederatum possis habere in perpetuum. Quid enim necesse est, ut cadat populus Francorum tecum coram eo? Ipse enim vere rex erit et imperator multorum populorum'. His dictis frater lacrimans se consentire respondit. Post haec autem rex ipse moritur, vir fortis et potens, domi militiaque optimus, largitate serenus et omnium virtutum insigniis[q] clarus; sepeliturque in civitate sua Wilinaburg[r].[2] cum moerore ac lacrimis omnium Francorum[3].

a) cum quinque — venerat *des.* 1. b) *deest A.* c) veniebat 2. d) de numero — respondit *des.* 2. e) *deest* 1. f) v. f. *A.* g) redit 1. h) Bawariam *A.* 2 (*ubi interdum* Boioariam); Baioariam 3. i) adierat 2. 3. *Mett. Ann. S.* k) quem 3. l) ita o. 2. m) consulto 1. n) *deest* 3; meo *Ekk. Ann. S.* o) s. l. 2. p) et ito 1. q) insignis *A.* r) Wilinaburch 2; Quidelingaburg 3.

1) Arnulfum a. 917. rebellasse, tradunt Ann. Alam. (SS. I, p. 56); tunc secundo contra eum profectus est Conradus eumque Liudprando teste (II, 19) ad Ungarios expulit. 2) Weilburg. Regem in Fuldensi monasterio sepelitum esse, Contin. Reginonis (SS. I, p. 615) dicit, ex quo Annales Mettenses haec recepisse videntur: *sepeliturque in monasterio Fuldensi.* Cf. Dümmler, 'Ostfr. Reich' II, p. 613. 3) *cum lacrimis et planctu plurimarum gentium* I, 41; *cum gemitu et lacrimis omnium Saxonum* II, 37; *cum fletu et planctu omnium Francorum* III, 47; *cum luctu et planctu multorum populorum* III, 57.

26. Ut ergo rex imperarat, Evurhardus[a] adiit Heinricum seque cum omnibus thesauris illi tradidit, pacem fecit, amicitiam promeruit; quam fideliter familiariterque usque in finem obtinuit. Deinde congregatis principibus et natu maio- 919.
ribus exercitus Francorum in loco qui dicitur Fridisleri[b] [1], designavit eum regem coram omni populo Francorum atque Saxonum. Cumque ei offerretur unctio cum diademate a summo pontifice, qui eo tempore Hirigerus[c] erat [2], non sprevit, nec tamen suscepit: 'Satis', inquiens, 'michi est, ut pre maioribus meis[d] rex dicar et designer, divina annuente gratia ac vestra pietate; penes meliores vero nobis unctio et diadema sit; tanto honore nos indignos arbitramur'[e]. Placuit itaque sermo iste coram universa multitudine, et dextris in caelum levatis, nomen novi regis cum clamore valido salutantes frequentabant.

27. Eo ordine rex factus Heinricus, perrexit cum omni 920.
comitatu suo ad pugnandum contra Burchardum[f] ducem Alamanniae. Hic cum esset bellator intolerabilis, sentiebat tamen, quia valde prudens erat, congressionem regis sustinere non posse, tradidit semet ipsum ei cum universis urbibus et populo suo[g]. Et rebus prospere gestis, transiit inde in Boioariam, cui presidebat Arnulfus dux. Quo comperto in presidio urbis quae[h] dicitur Raginesburg[i], obsedit eum. Videns autem Arnulfus, quia resistere regi non sufficeret, apertis portis, egressus est ad regem, tradito semet ipso cum omni regno suo. Qui honorifice ab eo susceptus, amicus regis appellatus est. Rex autem de die in diem[k] proficiens et crescens, robustior maiorque ac clarior pollebat. Cumque regnum sub antecessoribus suis ex omni parte confusum civilibus atque externis bellis colligeret[l], pacificaret et adunaret, signa movit contra Galliam et Lotharii regnum.

28. Lotharius enim erat filius Hluthowici[m] imperatoris, a Magno Karolo nati; huic erant fratres Karolus et Hluthowicus. Karolo Aequitaniae[n] et Wascanorum[o] cessere regiones, terminum habens[p] ab occidente Barcillonam[q], Hispaniae[r] urbem, ab aquilone Brittannicum mare et ad[s] meridiem iuga Alpium, ad orientem vero Masam[t] fluvium. Inter Masam[t] vero fluvium et Renum[u] Lothario regnum cessit. Hluthowico[v] autem a Reno usque ad fines Illirici et Panno-

a) Euuthardus 1, *et ita saepius*. b) Fridislere 2. c) Hirisgerus 2; Herigerus 3. d) mei *A*. e) arbitramus 2. f) Burghardum 1 *semper*; Burckhardum 3. g) *deest* 2. h) qui 1. i) Raeginesburch 1; Reginesburg *A*. 3; Ragenesburg *Mett*. k) die 1. l) et *add*. 3. m) Luthouici 1. n) Equitaneae 2 *pr. manu*; Aquitaneae 2 *sec. manu*; Aquitaniae *A*. 3. o) Wasconorum *A*. p) habentes 2. q) Barcilonam *A*; Barcinonam 3; Barceloiam *Ekk*. r) Spanie *A*. s) *deest A*. t) Masan 1; Mosam 3. u) Rhenum 3 *semper*. v) Ludowicus 2.

1) Fritzlar. 2) Archiepiscopus Moguntinus, successor Hattonis.

niae, Adoram[a, 1] quoque fluvium et terminos[b] Danorum imperium erat. Sub his fratribus bellum famosum actum est in Phontinith[c], antequam haec divisio regni fieret. Postea vero facta inviolabiliter mansit, quousque iure hereditario haec regna omnia cederent Karolo[2], huius Lotharii[d] proavo, de quo supra[3] mentionem fecimus.

*p. 430. *29. Hunc quidam ex orientalibus Francis adiens nomine Oda[e], vir fortis et prudens, egitque[f] consilio suo, ut cum Danis bene pugnaretur, qui iam multis annis Karoli[g] regnum vexabant, unaque die ex eis ad centum milia caederentur[4]. Ex hoc ille Oda clarus et insignis habitus et a rege secundus significatus, cum ad eum venerit uno tantum servulo comite[h] contentus. Moriens autem Karolus, iussit Odonem memorem[i] beneficii sui fore, et misericordiam sibi prestitam filio, si nasceretur, non negaret. Nam filius ei tunc non erat[k], sed regina pregnans fuit[5]; cumque post mortem patris filius nasceretur, Oda eum et regno pariter et nomine paterno declaravit[l]. Sed Arnulfus imperator, qui seniorem[6] Karolum Germania expulit[m], post[n] mortem eius omne regnum ipsius[o] sibi vendicavit. Huic Oda et[p] diadema et sceptrum et caetera regalia ornamenta obtulit[7] imperiumque[q] domini sui gratia imperatoris Arnulfi obtinuit. Unde usque hodie certamen est de regno Karolorum stirpi et posteris Odonis[r], concertatio quoque regibus Karolorum et orientalium Francorum super regno Lotharii.

30. Ob quod Heinricus rex movit castra contra Karolum eiusque saepius fudit exercitum[8], iuvitque virum fortem fortuna. Nam Huga[s], cuius pater Rodberhtus[t], filius Odonis,

a) Odoram *A. Ekk.*; Odoramque fl. 2. b) terminum 3. c) Ph. *e corr.* 1; Fontinith 3. d) Ludovici 3. e) Oto *Ekk. semper.* f) egit 2. g) r. K. 2. h) cont. com. 2. i) b. s. mem. 2. k) fuit 2. l) deprivavit 2. m) expulsit 1. n) p. m. eius *des.* 1. o) eius 2. p) *deest* 3. q) inperioque d. s. gratiam 2. r) Odoni 1. *A, sed paulo post* Odonis. s) Hugo *A. Ekk.* t) Robberhtus 1; Rodbertus 2. 3; Robertus *A.*

1) Oder. 2) Haec non de Karolo Calvo, Lotharii abavo, sed Karolo Crasso dici possunt, quem Karoli Simplicis patrem a nostro fingi, iam Bouquet annotavit. (Noster aeque ac Liudprandus, Antap. I, 5. 14, Karolos duos Calvum et Crassum pro uno habuit, et pro filio eius Karolum Simplicem, Hludowici Balbi posthumum. PERTZ). 3) c. 16. 4) De urbis Parisiacae adversus Nordmannorum impetum defensione noster fortasse cogitavit, caeterum quae de Odone et Karolo Simplice tradit omnino falsa sunt; ille filius fuit comitis Rotberti, post Karoli III. (Crassi) depositionem a Francis occidentalibus rex constitutus, quam dignitatem Karolus Simplex, Ludowici Balbi filius, ei eripere conatus est. 5) Ludowici Balbi uxor Adelheidis marito mortuo demum filium Karolum peperit, ideo Karolus III. regnum sibi vendicavit. 6) i. e. Karolum III; sed de eodem Widukindus iam antea dixit. 7) Cf. Ann. Vedast. a. 888. 8) Wid. has res nimis breviter perstringit, ideoque quin errores commiserit, fieri non potuit.

ab exercitu Karoli occisus est[1], misit et dolo eum cepit[2] 923.
posuitque in custodia publica, donec vitam finiret. Heinricus autem rex audiens casum[a] Karoli, dolebat, humanaeque mutabilitatis communem[b] admiratus est fortunam, quia non minori claruit religiositate quam armorum virtute. Iudicavitque[c] abstinere quidem ab armis, verum potius arte superaturos speravit Lotharios[3], quia gens varia erat et artibus assueta, bellis prompta mobilisque ad rerum novitates. Eo tempore erat quidam de Lothariis nomine Cristianus[d], qui videns regi cuncta prospere procedere, quaesivit, quomodo maiori gratia apud regem honoraretur; et[e] simulata infirmitate, vocavit ad se Isilberhtum[f. 4], cui principatus regionis paterna successione cessit[5], cepitque eum arte et sub custodia regi Heinrico transmisit. Erat autem Isilberhtus nobili genere ac familia antiqua natus. Quem rex satis laetus suscepit, quia per ipsum solum totum Lotharii regnum se habiturum arbitratus est. Deinde videns adolescentem valde industrium, genere ac potestate, divitiis quoque clarum, liberaliter eum coepit habere, ac[g] postremo desponsata sibi filia nomine Gerberga[6], affinitate pariter cum amicitia iunxit eum[h] sibi, sublegato[i] omni ei Lotharii regno.

31. Genuit quoque ei et alios filios clara et nobilissima ac singularis prudentiae regina nomine Mahthilda[k], primogenitum mundi amorem[l] nomine Oddonem, secundum patris nomine insignitum, virum fortem et industrium Heinricum, tertium quoque nomine Brunonem, quem pontificis summi ac ducis magni vidimus officium gerentem. Ac ne quis eum culpabilem super hoc dixerit, cum Samuhelem[m] sanctum[n] et alios plures sacerdotes pariter legamus et iudices. Aliam quoque filiam[o] genuit[7], quae *nupserat Hugoni duci. * p. 431.
Erat namque ipsa domina regina[p] filia Thiadrici[q], cuius fratres erant Widukind[r], Immed et Reginbern. Reginbern

a) casu 2. b) communemque *A*. c) iudicabitque 1. d) Christianus *A*. 3. e) *deest A*. f) Isilbertum *A*. 2 *semper;* Isberhtum *vel* Hisberhtum 1; Giselbertum 3 *plerumque;* Gisilbertum *Ekk.*; Isliberhtum *F*. g) et 3. h) *deest* 3. i) legato 1. k) Mahtilda *A*; Mathilda 1. l) amatorem 2. m) Samuelem *A*. 2. 3. n) *deest* 2. o) g. f. 1. p) *deest* 1. q) Thiaderici 1; Theoderici *Ekk*. r) Widukin. Inmed et Raeginberth (*corr. fortasse* Raeinbern). Raeinbern autem 1; Widikint I. et Reinbern. R. autem 2; Widikind I. et Reinbern. Reimbern autem *A*; Widekind Immet Reginbern. Reginbern autem 3; W. Immed et Rainbern ex Raginbern. Rainbern autem *F*. (ex *pro* et *in coll. cod. Dr. apud Leibnitium falso legitur*); Witikind et Immod et Reginbern. Reginbern *Ekk*.

1) In pugna Suessionica; Rotbertus vero non filius sed frater Odonis fuit. 2) Non Hugonem, sed Heribertum Karolum captum tenuisse, constat. 3) Eodem fere modo c. 39. legitur: *ut etiam ludenti non crederent se dissolvendum.* 4) Saxones hoc nomen sine G aut K scripsisse, codices Widukindi omnes et Annales Corbeienses a. 939, SS. III, p. 4 (*Isliberhtus*), ostendunt. 5) Gisilbertus, patre Reginario mortuo, Lothariorum princeps fuit et dux. Hanc eius captivitatem solus Wid. tradit. 6) Gisilbertus Gerbergam non ante a. 928. duxisse videtur; 'Jahrb.' p. 124. 7) Hadewi sive Hadewig dictam; ibid. p. 118.

autem ipse erat qui pugnavit contra Danos multo tempore Saxoniam vastantes vicitque eos, liberans patriam ab illorum incursionibus usque in hodiernum diem[a]; et hi erant stirpis magni ducis Widukindi, qui bellum potens[b] gessit contra Magnum Karolum per triginta ferme annos.

921. 32. Cumque iam civilia bella cessarent, iterum Ungarii totam Saxoniam percurrentes, urbes et oppida incendio tradiderunt et tantam caedem ubique egerunt, ut ultimam depopulationem comminarent[c]. Rex autem erat in presidio urbis quae dicitur Werlaon[d. 1]. Nam rudi adhuc militi et bello publico insueto contra tam saevam gentem non credebat. Quantam autem stragem[e] fecerint illis diebus aut quanta monasteria succenderint, melius iudicavimus silere quam calamitates[f] nostras verbis quoque iterare. Contigit autem, quendam ex principibus Ungariorum capi vinctumque ad regem duci. Ungarii vero ipsum in tantum dilexerunt, ut pro redemptione illius[g] innumera auri et argenti pondera offerrent. Rex autem spernens aurum, expostulat pacem, tandemque obtinuit, ut, reddito captivo cum aliis muneribus, ad novem annos pax firmaretur[h].

33. Quando[i] vero rex Renum transierat ad dilatandum super Lotharios imperium suum, occurrit ei legatus Karoli, et salutato eo[k] verbis humillimis: 'Dominus meus', inquit, 'Karolus, regia quondam potestate preditus, modo privatus, misit me ad te demandans, quia nichil ei ab inimicis circumvento iocundius, nichil dulcius esse possit, quam de tui magnifici profectus gloria aliquid audire, fama virtutum tuarum consolari. Et hoc tibi signum fidei et veritatis transmisit'; protulitque de sinu manum pretiosi martiris Dyonisii[l], auro gemmisque inclusam. 'Hoc', inquit, 'habeto pignus foederis perpetui et amoris vicarii. Hanc partem unici solatii Francorum Galliam inhabitantium, postquam nos deseruit insignis martir Vitus ad nostram perniciem vestramque perpetuam pacem Saxoniam visitavit, communicare tecum maluit. Neque enim, postquam translatum est corpus eius[m] a nobis, civilia vel externa cessavere bella; eodem quippe anno Dani et Northmanni[n] regionem nostram invaserunt[2]. Rex autem munus divinum cum omni gratiarum actione suscipiens, prosternitur reliquiis sanctis, et deosculans eas, summa veneratione veneratus est.

a) *deest* 3. b) *deest* 2. c) comminarentur 3. d) Werlahon *Ekk.* e) f. st. *A.* f) n. c. 2. g) *deest* 2. h) confirmaretur 3. i) Quoniam *A.* k) *deest* 1. l) Dionisii *A.* 1 (*sed alibi* Dyonisii); Dionysii 3. m) *deest* 3. n) Nortmanni *A*; Normandi 3.

1) Palatium regale prope Burgdorf; cf. Lüntzel, 'G. Hildesheims' I, p. 426 sqq. 2) Translatio S. Viti a. 836. facta est; et inde ab annis 834. et 836. Nordmannorum incursiones revera increbuerunt.

34. Inclitus vero martir[1], de quo legatus Karoli disseruit, erat in Licia[a] provincia nobili natus familia, sed pagana. Quem pater presidi provinciae Valeriano presentavit, eumque ipse[b] preses ad inmolandum simulacris coegit; sed interea manum perdidit et oratione ipsius iterum sanam recepit. Brachia tortoribus aruerunt, sed meritis martiris restituta[c] sunt eis. Videns autem pater, quia tormenta irrisit, domum reduxit, cubiculo omnibus deliciis affluenti reclusit. Ibi cum archana quaedam Hylas[d] — sic enim vocabatur pater eius — conspiceret, caecus efficitur. Et coactus idolis abrenunciavit, Christum confessus est. Illuminatus autem per merita filii sui Viti, Christum negavit et filium interficere quaesivit. Monitu angelico atque ductu Modestus, iam gravior paedagogus, puerum sumit, mare navigat[e], ad Siler fluvium pervenit. Ibi sub arbore quadam requiescentes, vacant orationibus, aquilis victum cotidianum[f] ministrantibus. Populis eum[g] visitantibus puer predicat Christum, plures convertit, plures baptismum suscipere fecit. Post haec a Diocletiano caesare vocatus, Romam proficiscitur, et filio imperatoris per orationem[h] Viti a daemonio purgato, thura diis offerre *cogitur. Illi[h*] vero durius[i] imperatori respondente, bestiis proicitur nec laeditur. Deinde in medium clibani ardentis iactatur, et[k] angelo flammas sedante, illaesus egreditur. Vinculorum ingenti ferro oneratus carceri traditur, sed ibi a Domino et multitudine angelorum visitatur. Postremo tormento quod catasta dicitur cum Modesto et quadam nobili femina Crescentia figitur, et fractis omnibus membrorum motibus, a Christo consolatur. Nam fulmine caeli tortores tacti et tonitru[l] ingenti perterriti, ab eo fugantur; subitoque repertus est[m] in[n] loco ubi prius orationi vacabat, angelo Domini ibi eum restituente, et ultima oratione celebrata, animas caelo tradiderunt. Corpora vero Florentia, quaedam illustris femina, terrae tradidit in eodem loco, qui dicitur Marianus. Eius ultimam orationem tuae gloriae significare curavi, ut inde sumas[o], quo eius amore ardeas et ardore ipsius amoris perpetuum eius patrocinium merearis. 'Domine', inquit, 'Iesu Christe[p], fili Dei vivi, perfice desiderium cordis eorum[q] et libera eos ab omnibus inpedimentis huius saeculi et perduc eos ad gloriam

*p. 432.

a) Litia 2; Lycia 3. b) pr. i. 3. c) restituti 1. d) Ylas 1; Hilas 3. e) navigavit 1. f) cottid. admin. 2. g) enim 1. h) beati *sec. manu add.* 1. h*) Illo 3. i) diutius 2. k) *deest* 2. l) tonitruo 2. m) *deest* 2. n) in l. *des.* 1. o) ut inde sumas *des. Meib.* p) Iesu Christe, inquit 3. q) qui in tuo nomine volunt gloriari de mei martyrii passione *add.* 2, *ubi mox* et volunt — passione *desunt.*

1) Hanc sancti vitam Wid. ex passione ipsius saec. VI. aut VII. scripta hausit, quam vide in Actis SS. Boll. Iun. Vol. II (die 15), p. 1021 sqq.

tuam, qui pro me glorificant te et volunt gloriari de mei martirii passione'. Hanc vocem subsecuta est sponsio[a] divinae promissionis, rata et firma esse omnia quae rogasset. Post multa vero[1] tempora Romam veniens quidam Fulradus[b] nomine et ibi gesta legens pretiosi martiris, notavit locum sepulcri; veniensque levavit reliquias sacras et collocavit[c] eas in pago Parisiaco. Inde regnante Hluthowico imperatore translatae sunt in Saxoniam, et, ut legatus Karoli confessus est, ex hoc res Francorum coeperunt minui, Saxonum vero crescere[2], donec[d] dilatatae ipsa sua[e] iam magnitudine[2] laborant, ut videmus in amore mundi et totius orbis capite, patre tuo, cuius potentiae maiestatem non solum Germania, Italia atque Gallia, sed tota fere Europa non sustinet. Colito itaque tantum[f] patronum, quo adveniente Saxonia ex serva facta est libera et ex tributaria multarum gentium domina. Neque enim talis ac tantus summi[g] Dei amicus tui gratia indiget, nos vero famuli ipsius indigemus. Unde ut eum possis habere intercessorem apud caelestem Imperatorem, habeamus[h] te advocatum[i] apud terrenum regem, tuum scilicet patrem atque fratrem.

35. Igitur Heinricus rex, accepta pace ab Ungariis ad novem annos, quanta prudentia vigilaverit in munienda patria et in expugnando barbaras nationes, supra nostram est virtutem edicere, licet[k] omnimodis non oporteat taceri. Et primum quidem ex agrariis militibus nonum quemque eligens, in urbibus habitare[l] fecit, ut caeteris confamiliaribus suis octo habitacula extrueret, frugum omnium tertiam partem exciperet servaretque, caeteri vero octo seminarent et meterent frugesque colligerent nono et suis eas locis reconderent. Concilia et omnes conventus atque convivia in urbibus voluit celebrari; in quibus extruendis[3] die noctuque operam dabant, quatinus in pace discerent, quid contra hostes in necessitate facere debuissent[m]. Vilia aut[n] nulla extra urbes fuere moenia. Tali lege ac disciplina cum cives assuefaceret, repente irruit super Slavos qui dicuntur Hevelli[o], et multis eos preliis fatigans[p], demum hieme asperrima castris super glaciem positis, cepit urbem

a) div. sp. pr. 2. b) Folradus *A. Ekk.* c) collocavitque 3. d) *deest* 2. e) iam sua *A.* f) *deest A.* g) dei s. 2. h) habeat 1, *aliis erasis.* i) advocatam 3. k) liceat 1. l) f. h. 2. m) deberent 2. n) *Reineccius nescio unde recepit* autem; *Leibn. in cod. Dr. (A)* olà *legi annotavit, quod falsum esse Ebert diserte monet. Locus vexatissimus igitur sanus et integer. Nec scio, an recte Giesebrecht eum post insertum putet 'K. G.'* I, p. 811. o) Heveldi 1. p) fatigare 2.

1) Cf. Transl. S. Viti, SS. II, p. 576 sqq. 2) Cf. Livii praef.: *Res ... eo creverit, ut iam magnitudine laboret sua; magnitudine sua* etiam Sallust. Catil. c. 53. 3) Cf. quae de muris monasterii Hersfeldensis tunc exstructis narrant Mirac. S. Wigberti c. 5, SS. IV, p. 225.

quae[a] dicitur Brennaburg[b] fame ferro frigore. Cumque illa urbe potitus omnem[c] regionem, signa vertit contra Dalamantiam[d], adversus quam iam olim reliquit ei pater militiam; et obsidens urbem quae dicitur Gana[e.] [1], vicesima tandem die cepit eam. Preda[2] urbis militibus tradita, puberes omnes[f] interfecti, pueri ac puellae captivitati servatae[g]. Post haec Pragam adiit[h] cum omni exercitu, Boemiorum[i] urbem, regemque eius in deditionem accepit; de quo quaedam mirabilia predicantur[3], quae quia non probamus[4], silentio tegi iudicamus. Frater tamen *erat Bolizlavi[k], qui[5] *p. 433.
quamdiu vixit imperatori fidelis et utilis mansit. Igitur rex Boemias[l] tributarias faciens, reversus est in Saxoniam.

36. Cumque vicinae gentes a rege Heinrico factae essent 929.
tributariae, Apodriti[m], Wilti[n], Hevelli[o], Dalamanci[p], Boemi, Redarii[6], et pax esset, Redarii defecerunt a fide, et congregata multitudine, inpetum fecerunt in urbem quae dicitur Wallislevu[q.] [7], ceperuntque eam, captis et interfectis omnibus habitatoribus eius, innumerabili videlicet multitudine. Quo facto omnes barbarae nationes erectae, iterum rebellare ausae sunt. Ad quarum ferocitatem reprimendam traditur exercitus cum presidio militari[8] Bernhardo, cui ipsa Redariorum provincia erat sublegata[r], additurque legato[9] collega[s] Thiatmarus, et iubentur urbem obsidere quae dicitur Lunkini[t.] [10]. Quinto obsidionis die venere custodes, exercitum barbarorum[u] non longe esse adnuntiantes[v], et quia nocte contigua inpetum in castra facere decrevissent. Cumque plures eadem confirmarent, populus fidem paribus dabat

a) qui 1. b) Berneburch 2; Brinnaborg *Mett.* c) et omni regione 3. d) Dalmantiam *Ekk.* e) Grona 3; Grana *Ekk. Ann. S.*; Kietni *A.* f) *deest* 2. g) reservatae 1; sunt servati 2. h) adito 3. i) Bohemorum 3 *semper.* k) Boritlavi 1; Borizlavi 2; Bolizlai *A*; Bolizlavi 3; Bolizlawi *Ekk.* l) Boemios (Boemos 2) tributarios *A.* 2. *Ann. S.* m) Abotriti 3. n) *deest* 1; uiulti 2; Vulzi 3. *Ann. S.* o) Hevelle 2, *corr.* Hevelli 1. p) Dalmaci 2; Dalmatae 3. q) Wallislevi 2. 3; Wallisleu *A*; Wallisleheim *Mett.* r) subiugata *Mett. Ann. S.* s) legato *corr.* collega 1. t) Lunkani 2. u) barbarum *A.* v) dicentes vel annuntiantes 2.

1) Jahna inter Meissen et Lommatsch esse videtur. Grona aut Kietni contra optimorum codicum consensum legere, iam minime licet. 2) Cf. Sallust. Iug. c. 9: *puberes interfecti, alii omnes vaenum dati, praeda militibus divisa.* 3) Sanctum Wenceslaum satis aperte Wid. indicat; nomen ducis vero eum fugisse videtur. 4) Cf. notam ad I, 21. 5) Non ad Wenceslaum, sed ad Bolizlaum haec referenda, imperatorem esse Ottonem, Wattenbach et Köpke p. 16. statuerunt; cf. II, 3: *ex eo regi fidelis servus et utilis permansit.* Iam vero ea post inserta esse crediderim. 6) Redariorum in terra Strelitziensi sedes Lisch in Annalibus Societatis historicae Megalopolitanae T. III, p. 1 sqq. accuratissime investigavit. 7) Walsleben prope Albim, inter Werben et Arneburg. 8) Cf. I, 21. Neque de urbium praesidio cogitarim. 9) Idem fere quod aevo Karolingico missus significare videtur; sed praecipue de comitibus in limitibus regni positis dicitur; cf. 'Jahrb.' p. 107; Köpke p. 110. 10) Leontium, Lentzen. MEIB. Cf. 'Jahrb.' p. 130.

929. dictis; et cum conventus[a] esset populi[b] circa tentoria legati[c], eadem hora, collega dictante, precepit, ut per totam noctem parati essent, ne qua forte irruptio barbarorum in castra fieret. Cum autem dimissa esset multitudo, in castris variavere moestitia[d] pariter atque laetitia, aliis bellum formidantibus, aliis autem desiderantibus; et pro qualitate morum inter spem metumque versabantur bellatores[e]. Interea dies transit, et nox solito tenebrosior cum ingenti pluvia adest nutu divino, quatinus consilium pessimum inpediretur[f] barbarorum. Ut ergo iussum est, tota nocte illa armati erant Saxones, et primo diluculo dato signo[g] sacramentoque accepto[h], primum ducibus, deinde unusquisque alteri operam suam sub iuramento promittebat ad presens bellum[1]. Orto autem sole — nam post pluviam clara redit[i] serenitas —, erectis signis procedebant castris[k]; in prima quidem fronte legatus in barbaros inpetum faciens. Sed cum pauci non prevalerent adversus innumerabiles, reversus est ad exercitum, referens, quia barbari non plures haberent equites[l], peditum vero innumerabilem multitudinem et nocturna pluvia in tantum inpeditam, ut vix[m] ab equitibus coacti ad pugnam procederent. Igitur sole cadente in humida vestimenta barbarorum, fumum ascendere fecit usque in caelum, spem fiduciamque prestans Dei[n] populo, cuius faciei claritas atque serenitas circumfulsit illos. Igitur dato signo, et exhortante legiones legato, cum clamore valido irruunt in hostes. Cumque nimia densitate iter pertranseundi hostes non pateret, dextra[o] laevaque ferro erumpentes, quoscumque a sociis secernebant[p], neci dabant. Cumque[q] iam bellum gravaretur[o], et multi hinc atque inde caderent, et adhuc barbari ordines tenerent, legatus collegam, ut legionibus auxilio esset, expostulat. Ille vero prefectum cum quinquaginta armatis lateri[r] hostili inmisit et ordines conturbavit; ex hoc caedi[s] fugaeque tota die hostes patebant. Cum ergo per[t] omnes agros caederentur, ad urbem vicinam fugere temptabant. Collega autem hoc eis precavente, proximum mare[2] ingressi sunt, et ita factum est, ut omnis illa nimia multitudo aut gladio consumeretur aut in mari mergeretur. Nec peditum ullus superfuit, equitum rarissimus, deponiturque bellum cum casu omnium adversariorum. Ingens[3] interea

a) ventus 1. b) *deest* 2. c) tentoria, legatus 3. d) p. mest. 2. e) versabant . . . . *corr.* versantibus 1. f) impeditur 1. g) *deest* 1. h) *hucusque Mett.* i) rediit 3. *Ann. S.* k) *deest* 3. l) equitates 1. m) *deest* 3. n) p. D. 2. o) dextra laevaque — gravaretur *des.* 1. p) se sternebant 3. q) cum 2. r) laetari 2. s) caede *A.* t) *post add.* 1.

1) Idem in proelio adversus Ungarios a. 955. commisso factum esse, Wid. tradit III, 44. 2) Prope Lenzen duo quamvis minores lacus sunt. 3) Cf. Sallust. Iug. c. 53: *in victoria vel ignavis gloriari licet.*

oritur laetitia ex recenti[a] victoria, dum omnes laudant duces, 929.
unusquisque vero militum predicat alium[b], ignavum quoque, ut in tali fortuna solet fieri. Postera[c] autem luce movent signa urbi prefatae, urbani vero arma deponunt, salutem tantummodo deposcunt ac merentur. Inermes igitur urbe egredi[d] iussi; servilis autem conditio et omnis pecunia cum uxoribus et filiis et omni suppellectili barbarorum regis[e] captivitatem *subibant. Ceciderunt[1] etiam ex nostris in illo *p. 431.
prelio duo[f] Liutharii[g] et alii nobiles viri nonnulli. Igitur legatus cum collega et aliis principibus Saxoniam victores reversi, honorifice a rege sunt suscepti satisque laudati, qui parvis copiis, divina favente clementia, magnificam perpetraverint victoriam. Nam fuere qui dicerent, barbarorum ducenta milia caesa. Captivi[h.2] omnes postera[i] die, ut promissum habebant, obtruncati.

37. Itaque recentis victoriae laetitiam augebant nuptiae regales, quae eo tempore magnifica largitate celebrabantur[k]. Nam rex dedit filio suo Oddoni coniugem filiam Ethmundi[3] regis Anglorum, sororem Adalstani; quae genuit ei filium nomine Liudulfum, virum magnum meritoque omnibus populis carum, filiam quoque nomine Liudgardam[l], quae nupserat Conrado Francorum duci.

38. Rex autem cum iam militem haberet equestri prelio
probatum, contra antiquos hostes, videlicet Ungarios, pre- 932?
sumpsit inire certamen. Et convocato[m] omni populo, tali oratione[n] eos[o] est affatus: 'Olim ex omni parte confusum a quantis periculis imperium[p] vestrum modo sit liberum, vos ipsi melius nostis, qui civilibus discordiis et externis bellis totiens attriti laborabatis. At nunc, propitia nobis summa Divinitate[q], nostro labore, vestra[r] virtute, pacatum collectumque cernitis, barbaros superatos et servituti subiectos. Quod superest, necesse habemus, ut contra communes hostes Avares pariter[s] consurgamus. Vos hucusque, filios filiasque vestras expoliavi et aerarium eorum replevi; nunc templa templorumque ministros ut expoliem cogor, absque nudis corporibus nulla nobis alia remanente pecunia. Consulite

a) crescenti 1. b) euangelium *add.* 3. c) postea 1. d) degredi 1. e) *post* regis *punctum collocant* 1 *et A.* f) *deest* 1. g) Luitharii 2; Lutharii *A.* h) captivi *corr.* capiti 1. i) d. p. 2. k) celebrantur *A.* 3. l) Liutgardam 1. 2. m) vocato 1. n) ratione 2. 3. o) est eos *A.* p) *deest* 1. q) divina 2. r) vestraque 3. s) simul *add.* 3.

1) Cf. Ann. Corbeienses a. 929, SS. III, p. 4: *prostrati sunt de paganis* 120 *milia, captivi vero* 800, *de nostris vero duo duces Liutharii, quidam vero vulnerati, alii autem prostrati.* De Liuthariis v. Thietm. I, 6. 2) Haec cum eis quae antecedunt parum convenire, recte monuit Giesebrecht, 'KG.' I, p. 812, et post addita esse censet. 3) Edgitham, filiam Ethwardi regis.

igitur vobis ipsis, et quid super hac re nobis sit faciendum, eligite: thesaurum divinis officiis sanctificatum tollamne[a] et dabo pro nostra redemptione Dei inimicis, an certe addam cultui divino pecunia[b] honorem, ut ab[c] ipso potius redimamur, qui vere noster extat Creator pariter et[d] Redemptor?' Ad haec populus levavit voces in caelum, inquiens, se a Deo vivo et vero redimi omnimodis desiderare, quia fidelis et
Cf. Ps. 144, 13. iustus sit in omnibus viis suis et sanctus in omnibus operibus suis. Operam suam deinde promittens regi[e] contra gentem acerrimam[f], dextris in caelum elevatis, pactum firmavit. Tali itaque pacto cum populo peracto, dimisit rex multitudinem. Post haec legati Ungariorum adierunt regem pro solitis muneribus; sed ab eo spreti, in terram suam
933. vacui sunt[g] reversi. Haec audientes[h] Avares, nichil morati[i] cum gravi hostilique manu festinant intrare Saxoniam. Et iter agentes per[k] Dalamantiam, ab antiquis opem petunt amicis. Illi vero scientes, eos festinare ad Saxoniam Saxonesque[l] ad pugnandum cum eis[m] paratos, pinguissimum pro[n] munere eis proiciunt canem. Et cum non esset iniuriam vindicandi locus ad aliam pugnam festinantibus, cum ridiculosa satis vociferatione longius prosecuntur amicos. Igitur quam potuerunt repentino inpetu intrant fines Thuringorum, illam[o] totam terram hostiliter pervagantes. Ibique divisis sociis, alii ad occidentem pergebant, ab occidente et meridie Saxoniam quaerentes intrare. Sed[p] Saxones pariter cum Thuringis congregati, inito cum eis certamine, caesis ducibus, caeteros illius exercitus occidentalis[q] per totam illam regionem errare fecerunt. Quorum alii fame consumpti, alii[r] frigore dissoluti, alii autem caesi vel capti, ut digni erant, miserabiliter perierunt. Qui autem in oriente remansit exercitus, audivit de sorore regis quae nupserat Widoni[1] Thuringo[s] — erat namque illa[t] ex concubina nata —, quia vicinam urbem inhabitaret[u], et multa pecunia ei esset auri et argenti. Unde tanta vi urbem obpugnare[v] coeperunt, ut, nisi nox visum pugnantibus inpediret, urbem caperent. Ea vero nocte audientes de casu sociorum regisque super eos adventu cum valido exercitu — nam castra metatus est rex iuxta locum qui dicitur Riade[w·2] —, timore perculsi[x], relictis castris, more suo igne fumoque ingenti agmina diffusa

a) tollam 2. b) pecuniam 1; pecunie 2. c) *deest* 2. d) ac 1. e) *deest* 1. f) asperrimam 2. g) r. s. 1. h) *deest* 2. i) sunt *add. A.* k) *deest* 2. l) que *deest A.* m) esse *add.* 2. n) eis p. m. *A.* o) totam i. terram p. h. 2. p) *deest* 2. q) occidentales 2. r) *deest A.* s) Thuringorum 2. t) *deest* 1. u) inhabitarent *A* 2. v) expugnare 3. w) Riede *A. Ann. S.*; Riaede 3. x) perculsae *corr.* perculsi 2.

1) De Widone, eius uxore atque urbe certi nihil constat. 2) Fortasse Riatheburg ad Unstrut fluvium; cf. Kirchhoff, 'Forschungen z. D. G.' VII, p. 575 sqq.

*collegerunt. Rex vero postera die producens exercitum, exhortatus est, ut spem suam divinae clementiae committerent, divinum sibi auxilium quemadmodum in aliis preliis adesse non dubitarent; communes omnium hostes esse Ungarios; ad vindictam patriae parentumque solummodo cogitarent; hostes cito[a] terga vertere vidissent, si viriliter certando persisterent. His optimis verbis erecti[b] milites, imperatoremque in primis, mediis et ultimis versantem videntes[1] coramque eo angelum — hoc enim vocabulo effigieque signum maximum erat insignitum[2] —, acceperunt fiduciam magnamque constantiam. Rex vero veritus est, quemadmodum evenit, ut hostes, viso milite armato, fugae statim indulsissent; misit legionem Thuringorum cum raro milite armato, ut inermes prosequerentur et[c] usque ad exercitum protraherentur. Actumque est ita; sed nichilominus videntes exercitum armatum, fugerunt[d], ut per[e] octo miliaria vix pauci caederentur vel[f] caperentur. Castra vero invasa, et omnis captivitas liberata est. *p. 435.

39. Rex vero victor reversus, modis omnibus gratiarum actiones divino honori, ut dignum erat, solvebat pro victoria de hostibus sibi divinitus concessa, tributumque[g], quod hostibus dare consuevit, divino cultui mancipavit et largitionibus pauperum deservire constituit. Deinde pater patriae, rerum dominus imperatorque ab exercitu appellatus, famam potentiae virtutisque cunctis gentibus et[h] regibus, longe lateque diffudit. Unde et aliorum regnorum proceres eum adierunt, gratiamque in conspectu eius invenire quaerentes, fidem talis ac tanti viri probatam habentes dilexerunt. Inter quos Hiriberhtus[i], gener Hugonis[3], cum ei adversaretur Rodulfus[k], contra ius fasque omne rex constitutus, ut ei[l] apud dominum suum pro[m] presidio esset, supplicavit. Ipse enim rex talis erat, qui nichil negaret amicis. Perrexit igitur[n] 935.
Galliam rex, regem alloquitur, et perfecto negotio, reversus est in Saxoniam. Cumque esset in exaltando gentem suam, rarus fuit aut nullus nominatorum virorum in omni[o] Saxonia, quem preclaro munere aut officio vel aliqua quaestura non promoveret. Et cum ingenti polleret prudentia sapientiaque, accessit et moles corporis, regiae dignitati omnem addens

a) vero *A*. b) certi *A*. c) et — protraherentur *des*. 1. d) fugierunt 2. e) peracto miliario 3. f) aut 2. g) tributum *A*. *Ann. S.* h) et regibus *des*. 1. i) Hiribertus 2; Hiriberthus 3; Heribertus *A*. k) adverses Rothulfus 1; Rudolfus *A*; Ruodolfus 3. l) *deest* 2. m) *deest* 3. *Ekk. Ann. S.* n) in *add*. 3. o) *deest* 2.

1) Cf. Sallust Iug. c. 45: *in agmine in primis modo, modo in postremis, saepe in medio adesse.* 2) Cf. III, 44. 3) Heribertus sororem Hugonis matrimonio sibi iunxit; v. Guidonem de Bazochiis ap. Albricum, p. 757; filius eius postea (III, 3) nepos Hugonis vocatur.

decorem. In exercitiis quoque ludi[a] tanta eminentia superabat omnes, ut terrorem caeteris ostentaret. In venatione[b] tam acerrimus[c] erat, ut una vice[d] quadraginta aut eo amplius feras caperet; et licet in conviviis satis iocundus esset, tamen nichil regalis disciplinae minuebat; tantum[e] enim favorem[f] pariter et timorem militibus infundebat, ut etiam ludenti non crederent ad aliquam lasciviam se dissolvendum[g].

934. 40. Cum autem omnes in circuitu nationes subiecisset, Danos, qui navali latrocinio Fresones incursabant, cum exercitu adiit vicitque, et tributarios faciens, regem eorum[d] nomine Chnubam[h. i] baptismum percipere fecit. Perdomitis itaque cunctis circumquaque gentibus, postremo Romam proficisci statuit, sed infirmitate correptus, iter intermisit[2].

41. Cumque se iam gravari[i] morbo sensisset, convocato omni populo, designavit filium suum Oddonem regem, caeteris quoque filiis predia cum thesauris distribuens; ipsum vero Oddonem, qui maximus et optimus fuit, fratribus et omni
936. Francorum imperio prefecit. Testamento itaque legitime facto, et rebus omnibus rite compositis, defunctus est ipse rerum dominus et regum maximus Europae, omni virtute animi corporisque nulli secundus, relinquens filium[k] sibi ipsi maiorem[l] filioque magnum latumque imperium, non[m] a patribus sibi relictum, sed per semet ipsum adquisitum et a
*p. 436. solo *Deo concessum. Erant autem dies quibus regnavit 16 anni[3], vitae autem fere 60. Translatum est autem[n] corpus eius a filiis suis in civitatem quae[o] dicitur Quidilingaburg[p] et sepultum in basilica sancti Petri ante altare cum planctu et lacrimis plurimarum gentium.

EXPLICIT[q] LIBER PRIMUS.

[INCIPIT[r] SECUNDUS GESTARUM RERUM SAXONICARUM].

a) *deest* 1. b) veneratione 1. c) acer 2. *Ekk.* d) *deest* 2. e) tantum — infundebat *des.* 2. f) fervorem 3. g) dissolvendos 3. *Ekk.* h) Chonpam 1; *cuius lectioni Sigebertus Gembl. accedere videtur, apud quem regis nomen* Chinpa *scribitur;* Cnubam 2; Nubam 3. *Ann. S.*; Chnutam *F.* i) gravi 1; m. gr. 2. k) *deest* 3. l) maiori 3. m) non a *erasa A.* n) *deest A.* o) qui 1. p) Quidilingeburg *A*; Quidelingeburg 3. q) *ita A.* 2. r) *ita* 2.

1) De Cnutone (ita Thietmarus I, 9), regis Gormi filio, in australi parte Daniae regnante, Wid. cogitasse videtur; nomen tamen procul dubio cum b aut p scripsit. Kunt pro Knut etiam codex Viennensis Adami Bremensis exhibet. Illum vero baptismum accepisse, Widukindi error videtur esse. — Aliam opinionem defendit Storm, 'Hist. Tidskrift' (Norveg.), 2. ser. II, p. 176. 2) Haec sine causa in dubium vocata esse, monui 'Jahrbücher' p. 172. 3) Heinricum inde a mense Maio anni 919 (cf. Sickel, DD. I, p. 37) usque 936. diem 2. mensis Iulii septemdecim annos et tres fere menses regnum tenuisse, constat.

[AD[a] DOMINAM MAHTHILDAM IMPERATORIS FILIAM LIBRI SECUNDI INCIPIT PREPHATIO].

Ingens opus coepturus vel certe iteraturus — nam magna[b] ex parte peractum est — tua gratia fulciatur, quae domina esse dinosceris[c] iure totius Europae; quamquam in Africam[d] Asiamque patris tui iam[e] potestas protendatur. Spero enim, quicquid in eo invenitur minus idoneum, gloriosa tuae clementiae lenitate sublevetur, permaneatque ea devotione dedicatum, qua est inceptum[f].

[EXPLICIT[g] PREPHATIO].

[INCIPIUNT[h] CAPITULA.

1. De conventu populi ad Aquasgrani palatii et electione novi regis eiusque unctione[i].
2. De ministerio regali et de principibus eius.
3. De bello contra Bolizlavum facto.
4. De expeditione regis in barbaras nationes.
5. De Ungariis.
6. De intestinis bellis.
7. De reliquiis Innocentii martyris.
8. De Arnulfo Boioariorum[k] duce.
9. De Sifrido et Thancmaro, regis filio.
10. De dissensione et legum varietate.
11. De Thancmaro et Evurhardo[l] et Heinrico et bellis civilibus.
12. De Heinrico, fratre regis.
13. De Evurhardo[l], qualiter veniam promeretur.
14. Item de Ungariis, qualiter non sine suo gravi vulnere recedunt.
15. Qualiter Heinricus ardet cupiditate regnandi.
16. De Hisbertho[m] Lothariorum duce.
17. De bello Biertanico.
18. Qualiter Dadi milites Heinrici callide ad regem convertit[n].
19. Heinricus revertitur in Saxoniam et victus a rege discedit.
20. Qualiter barbari Geronem interficere querunt et multis diebus bellum protraxerunt.
21. De Slavo qui a rege Heinrico relictus erat.

a) *ita* 1; Prologus in librum secundum *A*; Praefatio ad Reginam 3. b) ex magna 2. c) dinoscetur 2. d) Affricam *A*. 2; Aphricam 3. e) *deest A*; p. iam 2. f) conscriptum 1. g) *ita* 1; Explicit prologus *A*. h) *haec solus* 1. i) victorię 1. *Emendavit Wattenbach.* k) Boloariorum 1. l) Evuth. 1 *semper fere.* m) *ita* 1 *pro* Isilberhto. n) convertunt 1.

22. Qualiter exercitus regis contra Heinricum ducitur.
23. De Immone et Hisbertho.
24. De Evurhardo et Hisbertho.
25. De pontificibus Frithurico et Rothardo.
26. De nece ducum Evurhardi et Hisberthi.
27. Item de Immone.
28. De nepotibus Isberthi et Ansfrido et Arnaldo.
*p. 437. *29. Qualiter Heinricus veniam promeretur.
30. De Gerone preside.
31. Item de Heinrico[a], qualiter multi cum eo adversus regem coniurabant.
32. De portentis.
33. De Oddone Lothariorum preside.
34. De Berhtaldo, Arnulfi fratre.
35. Qualiter Hugonem armis alterum edomuit.
36. De concordia fratrum et moribus eorum et habitu.
37. De persecutione monachorum.
38. De Hathumaro[b] abbate.
39. De Luthuwico[c] rege et filiis eius.
40. De obsidibus[d] Bolizlavi.
41. De obitu Edidis reginae.

EXPLICIUNT[e] CAPITULA].

INCIPIT[f] LIBER SECUNDUS.

936. 1. Defuncto itaque patre patriae et regum maximo[g] optimo Heinrico, omnis populus Francorum atque Saxonum iam olim designatum regem a patre, filium eius Oddonem, elegit sibi in principem; universalisque electionis notantes locum iusserunt esse[h] ad Aquasgrani palatii[i]. Est autem locus ille proximus Iulo[1], a conditore Iulio Caesare cognominato. Cumque illo ventum esset, duces ac prefectorum[k] principes cum caetera principum[l] militum[m] manu congregati in sixto[n.2], basilicae Magni Karoli cohaerenti, collocarunt novum ducem in solio ibidem constructo, manus ei[o] dantes ac fidem pollicentes operamque suam contra[p] omnes inimicos spondentes, more suo fecerunt eum regem. Dum ea geruntur

a) Hinrico 1. b) Athumaro 1. c) Luthuvico *corr.* Luthuwico 1. d) opsidionibus 1. e) Explicit 1. f) *haec des.* 2. 3. g) o. m. 3. h) *deest* 3; locum duxerunt etiam 2. i) palatium 2. k) et torum 1 *scribendi errore.* l) *deest* 2. m) militumque *A*; ac militum *Ann. S.* n) sexto 2; sistorio 3. o) et 1. p) *deest* 1.

1) Iülich; vulgo creditur a Iulio Caesare conditum et appellatum. MEIB.
2) Ita Widukindum scripsisse, xystum vero, i. e. porticum, intellexisse, putarim; de basilica a Karolo Magno aedificata cf. Einhardi V. Karoli c. 26.

a ducibus ac caetero magistratu, pontifex maximus cum 936.
universo sacerdotali ordine et omni plebe infra in[a] basilica prestolabatur processionem novi regis. Quo procedente, pontifex obvius laeva sua dextram[b] tangit regis, suaque dextra[c] lituum gestans, linea indutus, stola planetaque[d] infulatus, progressusque in medium usque fani, subsistit[e]; et reversus ad populum, qui circumstabat[f] — nam[g] erant deambulatoria infra supraque in illa basilica in rotundum facta —, quo ab omni populo cerni posset[h]: 'En', inquit, 'adduco vobis a Deo electum et a domino rerum Heinrico olim designatum, nunc vero a cunctis principibus regem factum Oddonem; si vobis ista electio placeat, dextris in caelum levatis significate'. Ad haec omnis populus dextras in excelsum[i] levans, cum clamore valido inprecati sunt prospera novo[k] duci. Proinde procedit[l] pontifex cum rege, tunica stricta more Francorum induto[m], pone[n] altare, super quod insignia regalia posita erant, gladius cum balteo[o], clamis cum armillis, baculus cum sceptro ac diadema[p]. Eo quippe tempore erat summus pontifex nomine Hildiberhtus[q], Franco genere, monachus professione, nutritus vel doctus in Vuldo monasterio, et ad id honoris merito progrediens, ut pater eiusdem loci constitueretur, deinde summi pontificatus Mogontiacae[r] sedis fastigium promeruisset. Hic erat vir mirae sanctitatis et preter naturalem animi sapientiam litterarum[s] studiis satis clarus. Qui inter caetera gratiarum dona spiritum prophetiae accepisse predicatur. Et cum quaestio esset pontificum in consecrando rege, Treverensis[1] videlicet et Coloniae Agrippinae* — illius, quia antiquior sedes esset *p. 438.
et tamquam a beato Petro[t] apostolo fundata; istius vero, quia eius[u] ad diocesim pertineret locus; et ob id sibi convenire arbitrati sunt huius consecrationis honorem — cessit tamen uterque eorum Hildiberhti cunctis notae almitati. Ipse autem accedens ad altare, et sumpto inde gladio cum balteo, conversus ad regem ait[2]: 'Accipe', inquit, 'hunc[v] gladium, quo eicias omnes Christi adversarios, barbaros et malos christianos, auctoritate divina tibi tradita omni potestate totius imperii Francorum, ad firmissimam pacem omnium christianorum'. Deinde[w] sumptis armillis ac clamide,

a) infra basilicam 2. *Ann. S.* b) dexteram *et mox* dextera *A.* c) *deest* 2. d) plantaque 3. e) substitit *A.* f) circumstabant 1. g) *deest* 1. h) possit 1. i) in celum *A. Ann. S.* k) novoque 1. l) processit 1. m) induta 2. n) penes 1. o) baltheo *A.* p) diademate 3. q) Hilberhtus 1; Hildeberht *A*; Hildibertus 2. 3, *et ita infra;* Hiltibert. *Ekk.* r) Mogant. 1; Mogunt. 2; Magunciace *A*; Mogonciacae 3. s) *deest* 2. t) ap. P. *A.* u) ad eius 1. v) hoc 1. w) Desumptis 1.

1) Rotbertus. — Eucharium a S. Petro missum cum sociis Treverim venisse ibique fidem christianam docuisse, vulgo credebatur; cf. Gesta Trev. c. 14. 2) Cf. de hoc loco 'VG.' VI, p. 163 sqq.

936. induit eum: 'His cornibus', inquit, 'humitenus demissis monearis, quo zelo fidei ferveas, et in pace tuenda perdurare[a] usque in finem debere'. Exinde sumpto sceptro baculoque: 'His signis', inquit, 'monitus, paterna castigatione subiectos corripias, primumque Dei ministris, viduis ac pupillis manum misericordiae porrigas; numquamque de capite tuo oleum miserationis deficiat, ut in presenti et in futuro sempiterno premio coroneris'. Perfususque ilico[b] oleo sancto et coronatus diademate aureo ab ipsis pontificibus Hildiberhto et Wicfrido[c] [1], ac omni legitima consecratione completa, ab eisdem pontificibus ducitur ad solium, ad quod per cocleas adscendebatur, et erat inter duas marmoreas mirae pulchritudinis columpnas constructum, unde ipse omnes videre et ab omnibus ipse videri posset.

2. Divina deinde laude dicta, sacrificioque sollempniter celebrato, descendebat rex ad palatium, et accedens ad mensam marmoream regio apparatu ornatam, resedit cum pontificibus et omni populo; duces vero ministrabant. Lothariorum dux Isilberhtus, ad cuius potestatem locus ille pertinebat, omnia procurabat, Evurhardus mensae preerat, Herimannus[d] Franco pincernis[e], Arnulfus equestri ordini et eligendis locandisque castris preerat [2]. Sigifridus[f] vero, Saxonum optimus et a rege secundus, gener quondam regis, tunc vero affinitate coniunctus [3], eo tempore procurabat Saxoniam [4], ne qua hostium interim irruptio accidisset, nutriensque iuniorem Heinricum secum tenuit. Rex autem post haec unumquemque principum iuxta munificentiam regalem congruenti sibi munere honorans, cum omni hilaritate dimisit multitudinem.

3. Interea barbari [5] ad novas res moliendas desaeviunt, percussitque Bolizlaf[g] fratrem suum [6], virum christianum et, ut ferunt, Dei cultura religiosissimum, timensque sibi vicinum subregulum, eo quod paruisset imperiis Saxonum, indixit ei bellum. Qui misit in Saxoniam ad expostulanda sibi auxilia. Mittitur autem[h] ei Asic[i] cum legione Mesaburiorum[k] et valida manu Hassiganorum [1, 7], additurque ei

a) perducere 3. b) Perfusus itaque 3. c) Wichfrido 2. 3. d) Hermannus *A semper.* e) pincerna 2. f) Sifridus *A.* 3. g) *ita* 1 (*corr.* Bolizlav). 2. 3; Bolizlav *A semper.* h) ei a. 2. i) Aesic *A.* 3, *et ita post.* k) Mersaburiorum 3, *et ita post.* l) Hasiganorum 3.

1) Archiepiscopo Coloniensi. 2) Cf. 'VG.' l. c. p. 265. 3) Cf. c. 9. 4) i. e. regis absentis loco imperium in Saxonia tenebat (cf. II, 15. 26. 34. III, 23); Köpke p. 114; 'VG.' VII, p. 121 n. 5) Barbaros Slavos esse gentiles (cf. II, 19. 20. III, 48), neque Boemos christianos hoc nomine indicari, Köpke satis probavit ('Jahrb. Otto I', ed. 2, p. 557). 6) 28. Sept. 935; Köpke, 'Jahrb.' p. 52. 7) Incolae pagi Hassegowe, in qua et ipsa urbs Merseburg sita fuit.

exercitus Thuringorum. Erat namque illa legio collecta ex 936.
latronibus. Rex quippe Heinricus cum esset satis severus extraneis, in omnibus causis erat clemens civibus; unde, quemcumque videbat furum[a] aut latronum[1] manu fortem et bellis aptum, a debita poena ei parcebat, collocans in suburbano[b] Mesaburiorum, datis agris atque armis, iussit civibus quidem parcere, in barbaros autem, in[c] quantum auderent, latrocinia exercerent. Huiuscemodi ergo hominum collecta multitudo plenam in expeditionem produxit legionem. Bolizlaf autem audiens de exercitu Saxonico, et quia Saxones seorsum et[d] seorsum Thuringi irent contra se, divisis et ipse sociis, sicuti erat acerrimus[e] consilio, utroque[f] exercitui[g] occurrere disposuit. At Thuringi, ut hostes inprovise sibi[h] occursitare viderunt, fuga periculum devitaverunt. Asic autem cum Saxonibus et caeteris auxiliariis nichil cunctatus in hostes ruit maximamque partem ex eis armis[i] fudit, caeteros fugere conpulit, *victorque ad castra reversus est. Et *p. 439.
cum ignorasset de exercitu qui insecutus fuerat Thuringos, minus caute usus est victoria perpetrata. Bolizlaf autem videns exercitum nostrum dispersum et alios in extrahendis spoliis caesorum, alios in suis corporibus reficiendis, alios in paleis equorum congregandis occupatos, fugatum reversumque[k] coadunans exercitum, super inprovisos ac recenti victoria securos[l] subito irruit et ducem[m] cum omni nostro[n] exercitu delevit. Pergensque inde ad urbem subreguli, primo eam inpetu cepit et usque in hodiernum diem solitudinem fecit. Perduravitque illud bellum usque ad quartum decimum regis imperii[1] annum[2]; ex eo regi fidelis servus et utilis[o] permansit.

4. Rex autem, audito huiuscemodi nuntio, minime turbatur, sed divina virtute roboratus[p] cum omni exercitu intrat terminos barbarorum[3] ad refrenandam illorum saevitiam. Datum quippe erat illis et antea a patre suo bellum, eo quod violassent legatos Thancmari filii sui, de quo in sequentibus plenius [nos[q]] dicturos arbitramur. Placuit igitur novo regi novum principem militiae constituere; elegitque ad hoc officium virum nobilem et industrium satisque prudentem nomine Herimannum. Quo honore non solum caeterorum

a) furem aut latronem 3. b) suburbio 1. c) *deest* 2. d) et a 1. e) sociis sicuti erant, acerrimus 3. f) utrique 2. 3. *Ann. S.* g) exercitu 1. h) *deest* 1. i) f. a. *A.* k) reversusque 2. l) *deest* 1. m) eum *add.* 2. n) *deest* 1. *Ann. S.* o) fidelis etulis 2; *vocabulum* servus *in* 1 *erasum est.* p) corroboratus 3. q) *ante* plenius *superscr.* 1; *deest A.* 3.

1) Cf. Cont. Reg. a. 920: *Multi enim illis temporibus etiam nobiles latrociniis insudabant.* 2) Cf. III, 8. Anno 950. bellum compositum est. 3) Otto hoc anno contra Riaderos i. e. Redarios se profectum esse profitetur; cf. dipl. Dronke, Cod. tradd. Fuld., p. 316.

936. principum, sed et fratris sui Wichmanni[a, 1] offendit invidiam. Quapropter et simulata infirmitate amovit se ab exercitu. Erat namque Wichmannus[a] vir potens et fortis, magnanimus, belli gnarus et tantae scientiae, ut a subiectis supra hominem plura nosse predicaretur. Herimannus autem cum esset in prima acie, in introitu regionis in hostium pugnam incidit eosque fortiter vicit et ob hoc maiori[b] invidia inimicos accendit, inter quos Ekkardus[c], filius Liudulfi, qui in tantum aegre passus est fortunam Herimanni, ut sese promitteret maiora facturum, aut vivere nolle. Unde collectis ex omni exercitu fortissimis viris, interdictum regis rupit et paludem, quae erat inter urbem hostium et castra regis, cum sociis transiit, statimque hostes offendit, et ab his circumfusus, cum omnibus suis periit. Erant autem qui cum eo ceciderant[d] electorum ex omni exercitu virorum decem et octo. Rex autem, caesa hostium multitudine, et caeteris tributariis factis, reversus est in Saxoniam. Acta sunt autem haec 7.[e] Kalend. Octobr.

937. 5. Post haec antiqui hostes Ungarii venerunt virtutem probare novi regis. Intrantes autem Franciam, statuerunt, si possent, ab occidentali plaga invadere Saxoniam. Rex autem audiens, nichil moratus cum exercitu valido occurrit illis fugavitque et a terminis suis abegit.

6. Cessantibus autem bellis externis, civilia oriri coeperunt. Nam Saxones imperio regis facti[f] gloriosi, dedignabantur aliis servire nationibus quaesturasque quas habuerunt ullius alii[g] nisi solius regis gratia habere contempserunt. Unde iratus Evurhardus contra Bruningum[h], collecta manu, succendio[i] tradidit civitatem illius vocabulo Elmeri[k, 2], interfectis omnibus eiusdem civitatis habitatoribus. Qua presumptione rex audita, condempnavit Evurhardum centum talentis aestimatione equorum, omnesque principes militum, qui eum ad hoc facinus adiuvabant, dedecore canum, quos portabant usque ad urbem regiam[3] quam vocitamus Magathaburg[l].

7. Eodem tempore transtulit rex reliquias[m] Innocentii martiris in eandem urbem[4]. Ipse autem rex, ut erat clemen-

a) *his locis omnes (A semper fere):* Wichmann.; Wicmann. *plerumque* 1; Wigmann. 2. b) maiorem invidiam accendit 2. c) Eckardus *A*; Ekkehardus 2. 3. d) occiderant 3. e) VIII. 2. f) gl. f. 1. g) alius 2. 3. h) Brunignum *A*. i) incendio 2. k) Elveri 3; Helmeri *F*; E. v. 2. l) Magathaburch 2; Magedeburg *A* Magadaburg 3. m) sancti *superscr.* 1.

1) De quo cf. Wedekind, 'Noten' II, p. 63. 2) Hellmern in circulo Warburg. 3) Cf. Grimm, 'RA.' p. 715; 'VG.' VI, p. 489. 4) Has ipsi Rudolfus rex Burgundiae transmisit. Notam post insertam esse, verisimile est; neque contrariam Raasii (p. 39) sententiam hoc loco probare possum.

tissimus, dum turbatores pacis merita castigatione *afflixit, *p. 440.
ilico cum pietate suscepit, et unumquemque eorum regio 937.
munere honorans, dimisit[a] in pace. At illi nichilominus duci suo haerebant[b] ad omne nefas, quia ille quidem erat iocundus animo, affabilis mediocribus[c], largus in dando, et his rebus multos Saxonum sibi associavit.

8. Ea tempestate defunctus est[1] Arnulfus Boioariorum dux, et filii eius in superbiam elati, regis iussu contemperunt[d] ire in comitatum.

9. Illo quoque tempore defunctus est Sigifridus[e] comes, cuius legationem[f. 2] cum sibi vendicasset Thancmarus[g], eo quod propinquus ei[h] esset — nam mater eius filia erat materterae Sigifridi[i], de qua genuit rex Heinricus Thancmarum[3] —, et regali dono cessisset[k] Geroni comiti[4], afflictus 938.
est Thancmarus tristitia magna. Rex autem transivit in Boioariam, et rebus ibi[l] rite compositis, reversus est in Saxoniam.

10. Dissensio autem, quae[m] facta est[n] inter Evurhardum et Bruningum, ad hoc pervenit, ut caedes publicae fierent, depopulationesque agrorum agerentur, et ab incendiis nusquam abstinerent. De legum quoque varietate facta est et contentio, fueruntque qui dicerent, quia filii filiorum non deberent computari inter filios hereditatemque legitime[o] cum filiis sortiri, si forte patres eorum obissent avis superstitibus. Unde exiit[5] edictum a rege, ut universalis populi conventio fieret apud villam quae dicitur Stela[6], factumque est, ut causa inter arbitros iudicaretur debere examinari. Rex autem meliori consilio usus, noluit viros nobiles ac senes populi inhoneste tractari, sed magis rem inter gladiatores discerni iussit. Vicit igitur pars, qui filios filiorum computabant[p] inter filios, et firmatum est, ut aequaliter cum pa-

a) in p. d. 2. b) adherebant 2. *Ann. S.* c) mediocris in rebus 3. d) contemserant 1. e) Sifridus *A*; Sisfridus 3 *semper*. f) ditionem 3. g) Thangm. *A semper fere;* Dankm. *Ekk.* h) esset ei 1; eius esset *A.* 2. *Ann. S.* i) Sifridis *A*; m. e. Sifridi 3. k) concessit 1. l) rebus positis 1. m) *deest A.* n) erat 2. o) c. f. l. 2. p) computabat 1.

1) Die 14. Iul. 2) V. notam 9 ad I, 36, supra p. 29. 3) Ita hi inter se conjuncti fuerunt:

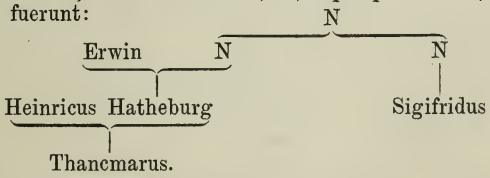

4) De quo v. Heinemann, 'Markgraf Gero', 1860. 5) Cf. Luc. 2, 1: *exiit edictum a Caesare, ut* etc. 6) Steele ad Ruram fluvium. Regem ibidem die 18. Maii a. 938. fuisse, diploma ostendit, Stumpf nr. 76.

938. truis[a] hereditatem dividerent, pacto sempiterno. Ibi quoque pacis[b] turbatores facti[c] sunt manifesti, qui hactenus[d] se negabant contra regiam potestatem aliquid fecisse, sed iniuriam tantummodo in socios vindicassent[e]. Rex autem se contemptum ab eis animadvertens — neque enim ad placitum iuxta iussum venire dignati sunt —, arma distulit, veniae locum dedit, proxima sibi semper solitus clementia. Sed haec dilatio ad maiorem perniciem multos protraxit[f]. Fiebant preterea multa nefaria a seditiosis, homicidia, periuria, depopulationes, incendia; aequum pravumque, sanctum periuriumque illis diebus parum procedebant.

11. Iunctus est autem et Thancmarus Evurhardo, collectaque valida manu, oppugnat[g] presidium quod dicitur Badiliki[h. 1], in quo erat Heinricus iunior, dataque preda urbis suis commilitonibus, abiit, secum adducens[i] Heinricum quasi vile quoddam mancipium. Interfectus est autem ibi Gevehardus[k], Udonis[l] filius, fratris Herimanni ducis, ob cuius necem, Deo omnia ordinante, duces Francorum inter se sunt[m] divisi[2]. Tantis igitur spoliis Thancmari milites[n] ditati, iam ad omnia parabantur. Post haec cepit urbem quae dicitur Heresburg[o], et collecta valida multitudine, sedit[p] in ea, multa inde exercens latrocinia. Evurhardus autem secum tenuit Heinricum. Eo quoque tempore occisus est Dedi[q] ante portas urbis quae dicitur Larun[r. 3], in qua erant milites Evurhardi. Wichmannus autem, qui se primum alie-
*p. 441. navit *a rege, audiens tantum facinus seditiosorum, conversus pacem fecit cum rege, quia prudentissimus erat, et utilis ac fidelis usque[s] in finem permansit[4]. Thancmarus autem, filius Heinrici regis, natus erat ex matre nobili[5], manu promptus, acer ingenio, bellandi peritus, sed inter arma honesta minus pudicitia usus. Erat autem mater eius multam habens[t] possessionem; qui licet a patre alia[u] plura sit

a) patrius *corr.* patribus 1. b) *deest* 2. c) f. s. *des.* 1. d) quia act. *A.* e) vindicasse *A.* 2. *Ann. S.* f) pertraxit 3. *Ann. S.* g) oppugnant 2. h) Badilici 3. i) abducens 3. k) Geuuthardus 1; Euerhardus 2; Gebehardus *A*; Gevehardus 3. l) Udunis 3; f. U. 2. m) *deest* 1. n) *deest* 2. o) Heresburch 2 *semper;* Hereburg *Ekk.* p) sedet 3. q) Dendi 1. 3. r) Laerun 2. s) *deest* 2. 3. t) p. h. 2. u) aliis pluribus 2. 3. *Ann. S.*

1) Belecke e meridie civitatis Lippstadt. 2) Ad familiam ducum Francorum hi pertinent:

N.

Conradus		Gebehardus		Eberhardus
Conradus rex † 918	Eberhardus dux † 939	Hermannus dux Suavorum † 947	Udo | Gebehardus † 938	| Conradus Curcipoldus † 948.

3) Laer prope Meschede vel Laar prope Herford in pago Westfalon. 4) Obiit 23. die Aprilis a. 944. 5) Hatheburg, filia Ervini; cf. Thietmar. I, 4.

ditatus, materna tamen se[a] hereditate privatum aegre valde 938.
tulit, et ob hanc causam arma sumit[b] ad perniciem sui suorumque contra dominum suum regem. Rex autem, licet invitus, videns rem ad tam ingens periculum procedere, ad edomandam Thancmari insolentiam cum multo comitatu perrexit ad Heresburg. Cives autem urbis illius cognoscentes de rege, quia super se cum valida manu appropinquasset, apertis portis, introduxerunt exercitum, qui obsederat urbem. Thancmarus autem fugit in ecclesiam, a Leone papa beato Petro apostolo dedicatam[1]. Exercitus autem persecutus est eum usque in templum, et maxime satellites Heinrici, dolentes ac vindicare contendentes iniuriam domini sui; nec veriti ianuas ferro incidere, cum armis ingressi sunt sacram aedem[c]. Thancmarus autem stabat iuxta altare, depositis desuper armis cum torque aurea. Cumque ex adverso telis urgeretur, Thiadboldus[d] quidam, nothus Cobbonis, cum conviciis vulnus ei inflixit ilicoque ab eo recepit, quo vita cum terribili insania in brevi caruisset. Quidam autem militum Maincia[e] vocabulo per fenestram altari contiguam lancea a tergo perfossum ibi secus aram extinxit Thancmarum[2]. Ipse autem fraternae fautor[f] discordiae, in Biertanico postea bello vitam cum auro ab altari nequiter rapto miserabiliter perdidit[3]. Earum rerum rex ignarus et absens cum audisset, super temeritate militum indignatus[g] est, sed fervente[h] adhuc bello civili, non potuit eos contristari. Miseratus autem fratris fortunam suique ingenii ostendens clementiam, pro laude eius ac industria pauca locutus, Thiadricum[i] et tres amitae illius filios, qui Thancmaro manus iunxerant, lege Francorum dampnatos strangulo[k] fecit deficere. Inde vertit militem avidum pugnae et preda urbis ditatum in Laras[l]. Illi autem urbis[m] prefecto auctore acriter resistentes, lapides lapidibus, tela telis obicere non cessabant. Aggravatique bello, super consulto[n] ducis[4] indutias deposcunt. Quibus concessis[o], ducis eis presidium[p] negatur[q]. Unde urbe egressi, potestati se regiae tradiderunt. Ea[r] pugna Tamma[s] pincerna, multis aliis rebus bene gestis olim famosus, factus est clarus. Evurhardus autem audiens de nece Thancmari et defectione

a) h. se 2. b) sumsit 3. *Ann. S.* c) tunc *add.* 1. d) Thiaboldus *A*; Thiatboldus 2. 3. e) Mancia 1. f) fautor *corr.* auctor 2. g) dedignatus *A.* 2. *Ann. S.* h) ferventi 2. i) Thiedericum 2; Thiadericum 3; Theodericum *A.* k) strangula 3. l) Lares 3; Larun *Ann. S.* m) *deest A.* n) consulta 2. o) concessit 3. p) non *add.* 3. q) negavit 1. r) et 1. s) Tammo 2. *Ann. S.*; Dammo 3.

1) Ecclesia aedificata est a. 785 (v. Ann. Laureshamenses h. a.); Leonem papam eam consecrasse, nemo quod sciam praeter Wid. tradit; charta vero quae a. 799. in ipsa urbe Heresburg data dicitur spuria est, Jaffé Reg. nr. CCCXXVI. 2) Obiit d. 28. Iul. Necrol. Merseb. 3) Cf. c. 17. 4) i. e. ducem, scil. Everhardum, consulturi. PERTZ. Cf. Köpke p. 155.

938. suorum militum, fractus animo, prosternitur captivo suo, veniam petit ac nequiter promeretur.

12. Heinricus autem erat[a] eo tempore nimis adolescens[1] fervens[b] animo; et nimia regnandi cupiditate illectus, eo pacto crimine solvit eum, quo, coniuratione secum facta, contra regem dominum suum et fratrem, sibi regni diadema, si possibile foret, inponeret. Foedus itaque invicem percussum. Inde liberaliter Heinricus ad regem reversus, puriori fide ac caritate ab eo est susceptus quam ingressus.

13. Suasione quoque optimi inprimis viri et omni religione probatissimi Frithurici[c], successoris Hildiberhti[d.2] archiepiscopi, Evurhardus adiit regem, supplex veniam[e] deposcit, se suaque omnia ipsius arbitrio tradens. Ne igitur ingens scelus inemendatum maneret, quasi in exilium in Hildinensem[f] urbem a rege dirigitur. Sed non post multum temporis in gratiam clementer recipitur et honori pristino redditur.

*p.442. *14. Dum ea interea loci geruntur, antiqui hostes nostri Ungarii subito irruunt in Saxoniam[g], et castris super litus Badae[h] fluminis conlocatis, inde in omnem regionem diffunduntur. Dux autem missus a castris cum parte exercitus, eo die ad vesperam signa movit circa urbem quae dicitur Stedieraburg[i.3]. Urbani autem videntes hostes et[k] ex itinere et ex pluvia, quae ingens erat, segniores[l], audacter erumpunt portis[m], et clamore primum territantes, demum repente in adversarios irruentes, plurimis ex eis caesis, et copiosa equorum multitudine cum aliquibus signis capta, caeteros fugere compulerunt. Urbes quas obvias habuere[n] illorum fugam animadvertentes, armis eos omnibus locis urgebant, et maxima ex eis parte prostrata, ducem ipsum in quendam luti puteum cogentes obpresserunt. Altera[o] autem pars exercitus ad aquilonem versus, et arte cuiusdam Slavi[p] in locum qui dicitur Thrimining[q.4] deductus, difficultate locorum ac manu circumfusus armatorum, periit timoremque nimium caeteris incussit. Dux autem illius exercitus cum paucis elapsus, comprehenditur, et ad regem deductus, pretio magno redimitur. His auditis, castra hostium omnia[r] turbata, fuga salutem quaesierunt, nec ultra per triginta annos[5] in Saxonia apparuerunt.

a) *deest* 1. b) *deest* 3. c) Friederici 2; Friderici *A semper*. d) Hildeberhti *A*. e) *deest* 3. f) Hildenensem 3; Hildeshamensem *A*. g) Saxones 3. h) Bode *A*. *Ann. S*. i) Stederburg *corr*. Stedieraburg 2; Stediereburg 3; Steideriaburg *A*. k) *deest A*. l) seniores 3. m) portas 3. n) habuerunt *A*. o) alterae a. partes 3. p) Sclavi *corr*. Slavi 1. q) Thriminig 1. *Ann. S*. r) *deest* 1.

1) Heinricus inter annos 919. et 922. natus tunc decimum sextum vel octavum annum agebat. 2) Hildibertus obiit a. 937, die 31. Maii mensis. 3) Steterburg prope Wolfenbüttel. 4) Drömling. 5) Anno 967. vergente Widukindum haec scripsisse, supra p. IX. monui.

15. Post haec Heinricus, ardens cupiditate regnandi, 939.
celebre parat convivium in loco qui dicitur Salaveldun[a.1]. Cumque esset magnus ac potens, maiestate et potestate regali plurimis plurima donat et factionis huiuscemodi plurimos ob id sibi associat. Fuere tamen multi, qui[b] rem celare potius arbitrati sunt, ad hoc tantum, ne rei[c] fraternae discordiae invenirentur. Dabant tamen consilium, quo facilius bellum solveretur, ut videlicet ipse relinqueret Saxoniam sub presidio militari et[d] sese inferret[e] Lothariis[f], generi hominum inbelli; et ita factum est, ut primo inpetu[g] eos rex devinceret et uno certamine fatigaret. Commilitonum itaque consulto[h] Saxonia, ut diximus, relicta, et urbibus[i] Saxoniae vel in Thuringorum terra presidio militari traditis[k], ipse cum amicis Lotharios adit. Cuius rei fama undique omnes perculsi, quia tam subitaneae recessionis a rege ac repentini belli causam penitus ignorabant[l]. Rex autem, audita huiuscemodi fama, primum non credidit, postremo certum de belli negotio probans, nichil moratus cum exercitu prosecutus[m] est fratrem. Et ut[m*] appropiat urbi presidiis fratris munitae quae dicitur Throtmanni[n.2], milites qui erant in ea, non inmemores fortunae Thancmari, nequaquam sunt ausi inibi regem expectare, sed egressi urbe[o], tradiderunt se ipsos regi. Erat autem Agina[p], qui illam urbem ad manum Heinrici procurare deberet. Hic a rege vehementi iuramento constrictus, quatinus, si posset, dominum suum a bello ad pacem et concordiam revocaret, vel certe ipse ad regem reverteretur, ita dimissus, adiit dominum suum. Ductus autem exercitus a rege pervenit usque ad litora Reni fluminis.

16. Eo tempore[3] quo erat bellum Evurhardi cum rege, missus Hadaldus[q], qui erat super cubiculum regis, ad Isilberhtum[r] pro concordia et pace, cum necdum ad neutram partem palam declinaretur[s], indigne suscipitur, et responsio[t] de die in diem differtur. Ipse autem simultates ducis sentiens, nec ultra talibus versutiis contentus: 'Imperium*', inquit[u], 'regale tibi facio presente populo, tribunali regis condicto die presentari, aut certe hostem te scias iudicari'. Simili modo et pontificem Bernhardum[v.4], a rege missum, in-

*) 'Imperio', inquit, 'tibi regali denuntio, teste 1'.

a) Salaveldum 3; Salaveldon *Ekk.* b) quae 1. c) regi 3. d) ut 1. 3. e) inferior 2. f) Lotharius 3. g) imp. r. e. *A.* h) consultu 3. *Ann. S.* i) ut diximus — urbibus *des.* 3. k) tradito 3. l) ignorabat 1. m) persecutus 2. *Ann. S.* m*) *deest* 1. n) Thormanni 1. o) urbem 2. p) Hagina *A semper.* q) Haaldus nobilissimus et regi consanguinitate coniunctus *F; procul dubio Falkii figmentum* (p. 584). r) Isberhtum 1; Isilbertum *A.* s) declinaret 3. *Ann. S.* t) responso *A.* 1. u) tibi, inquit, regale facio 2. 3. v) Berthardum 1.

1) Saalfeld. 2) Dortmund. 3) Prioris belli tempore a. 938.
4) Halberstadensem.

939. honoratum et responsi incertum a se dimisit. Fertur etiam et regalium litterarum saepius sigilla corrupisse. Post haec vero verba legatum meliuscule[a] coepit habere et cum honore transduci fecit.

*p. 443. *17.[b] Igitur copias belli parantes Heinricus et Isilberhtus, decreverunt ad Renum occurrere regi. Agina quoque memor iurisiurandi, precedens exercitum, transito Reno, regi sese presentavit; et salutato eo verbis humillimis, ait: 'Frater tuus, dominus meus, salvum te et incolumem magno latoque imperio diu regnare exoptat tuumque ad servitium demandat[c] quantocius festinare'. Rege autem interrogante de eo, pacem bellumne cogitasset, prospiciens vidit multitudinem nimiam erectis signis tractim procedere et ad sui partem exercitus, qui iam Renum transierat, tendentem. Et conversus ad Aginam: 'Quidnam vult', inquit, 'illa multitudo, aut quae est?' At ille satis otiose[d]: 'Dominus meus[e]', inquit, 'est, frater tuus. Si meae suasioni dignaretur animum inclinare, aliter venisset[f]. Modo, ut ipse iuravi, veni[g]'. Rex autem, his auditis, dolorem animi motu corporis non celabat, eo quod non adessent[h] naves, per quas Renum transcendere posset; et ingens flumen aliud iter non prebebat[i], nec tempus subitanei certaminis in ulteriore[k] ripa constitutos aliud sinebat cogitare, nisi aut coram hostibus cadere debere[l] aut certe armis vitam defendere[m]. Unde ad Deum supplices expandens manus rex, ait: 'Deus[n]', inquit, 'omnium rerum auctor et rector, respice populum tuum, cui me preesse voluisti, ut, ereptus ab inimicis, sciant omnes gentes, ullum mortalium tuae dispositioni[o] contraire non posse, qui omnia potes et vivis et regnas in aeternum'. Qui autem erant in ulteriore[p] ripa, sarcinas et inpedimenta quaeque transmittunt in locum qui dicitur Xantum[q.1]; ipsi vero parati hostes expectant[r]. Cumque esset piscina inter nostrates et hostes, Saxones, divisis sociis, pars una[s] ex adverso ruit in hostes, altera[t] pars a tergo insequitur, in mediis hostes opprimens, pauci plures vehementer urgebant. Neque enim[u] nostratium[v] supra centum armatos fuisse perhibetur, adversariorum vero magnus satis exercitus. Sed cum a fronte pariter et a tergo urgerentur, qua parte potissimum cavere debuis-

a) melius 3. b) *hoc loco cap.* 17, *in* 1 *omissum, posui.* c) se *add.* 2. 3. d) sciose 3. e) i. m. 2. f) veniret *corr.* venisset 2. g) venit 2. h) essent 2. i) preberet 1. k) ulteriori 3. *Ann. S.* l) deberet 3; *deest* 2. m) defenderet 3. n) Dominus 3. o) dispositione 1. p) ulteriori 2. 3. *Ann. S.* q) Xanctum 2; Sanctum 3. r) expectarent 1. s) uno 1. t) altera — hostes *des.* 1. u) *deest A.* 3. v) nostratum *A.*

1) Xanten. Pugnam prope Biertanam (Birten, cf. Wedekind, 'Noten' I, p. 202), commissam esse, Cont. Reg. a. 939. et Liudprandus IV, 23. narrant, ideoque Wid. quoque hoc bellum Biertanicum appellat, c. 11. et III, 16.

sent, in promptu non erat. Ex nostris etiam fuere qui 939.
Gallica lingua ex parte loqui sciebant[a]; qui, clamore in altum[b] Gallice levato, exhortati sunt adversarios ad fugam. Illi socios huiuscemodi clamasse arbitrati, fugam, ut clamatum est, inierunt. Eo die ex[c] nostris multi vulnerati, aliqui etiam caesi; inter quos Ailbertus[d], qui cognominatus est Candidus, telo ducis Heinrici vulneratus, non multis interiacentibus diebus defunctus est. Hostes autem omnes aut caesi vel capti vel certe fugati; sarcinae omnes et omnis hostium suppellex[e] inter victores divisa. Ex parte Lothariorum bene pugnasse predicabatur illo certamine Godofridus[f], Niger cognominatus. Sed et Maincia, cuius supra[1] mentionem fecimus, eo die cecidit.

18. Dadi[g] autem Thuring mandavit ad prefectos urbium, quae[h] erant in Oriente[2] partis ducis Heinrici, de victoria regis, et quia ipse dux in bello cecidisset; egitque callide, ut omnes se traderent regiae potestati. Heinricus autem hoc factum nequaquam reliquit inultum. Ipsi autem duae tantummodo ex omnibus remanserant[i] urbes, Mersburg[k] et Scithingi[l]. Regi[m] autem post victoriam visum[n] est persequi fratrem suum generumque.

19. Audiens vero de defectione urbium suarum, fractusque recenti regis victoria, cum novem[o] tantum armatis iter arripuit, Saxoniamque iam tardius[p] adiens, urbem Mersburg[q] ingressus est. Quo rex comperto, et ipse reversus est Saxoniam, urbemque, in qua frater erat, cum exercitu obsedit. Sed cum non posset fortiori ac maiori resistere, post duos ferme menses, tradita urbe, egressus est Heinricus ad regem. Datae sunt autem ei indutiae triginta dierum, quatinus cum militibus sibi cohaerentibus secederet a Saxonia; si cui vero illorum regem adire placuisset, locum veniae haberet. Quievitque Saxonia[r] post haec ab intestinis bellis paucis diebus.

*20. Barbari autem labore nostro elati, nusquam ab in- *p. 444.
cendio, caede ac depopulatione vacabant, Geronemque, quem sibi[3] rex prefecerat, cum dolo perimere cogitant. Ipse dolum[s] dolo preoccupans, convivio claro delibutos ac vino sepultos ad triginta fere principum barbarorum una nocte extinxit. Sed cum non sufficeret contra omnes nationes

a) qui Gallicam linguam ex parte sciebant 1. b) alto *A*. c) m. ex n. 2. d) Eilbertus *A*; Albertus 3; Adalbertus *Ann. S.* e) supplex 1. f) Frid 2; Godefridus *A. Ann. S.* g) Dedi *A*; Teti *Ekk.* h) qui 1. 2. 3. i) remanserunt *A*. k) Mesburg 1 *semper*; Mesburh *Ann. S.*; Meresburg *Ekk.* l) Scitingi 2; Schidingi *A*; Scitiggi *Ann. S.*; Schidingon *Ekk.* m) regiam 3. n) iussum 3. o) novis 3. p) tardus 2; tarde *Ann. S.* q) Mersbug 2; Mesburh *Ann. S.* r) p. h. Sax. *A*. s) dolo dolum *A*.

1) C. 11. 2) Cf. notam ad I, 24. 3) i. e. eis.

939. barbarorum — eo quippe tempore et[a] Apodriti[b] rebellaverant, et caeso exercitu nostro, ducem ipsum nomine Haicam[c] extinxerunt —, ab ipso rege saepius ductus exercitus eos laesit et in multis afflixit et in ultimam pene calamitatem perduxit. Illi vero nichilominus bellum quam pacem elegerunt, omnem miseriam carae libertati postponentes. Est namque huiuscemodi genus hominum durum et laboris patiens, victu levissimo assuetum, et quod nostris gravi[d] oneri esse solet, Slavi pro quadam voluptate ducunt. Transeunt sane dies plurimi, his[1] pro gloria et pro magno latoque imperio, illis pro libertate ac ultima servitute varie certantibus. Multos quippe illis diebus Saxones patiebantur hostes, Slavos[e] ab oriente, Francos[f] a meridie, Lotharios ab occidente, ab aquilone Danos itemque Slavos; proptereaque barbari longum trahebant certamen.

21. Fuit autem[g] quidam Slavus a rege Heinrico relictus, qui iure gentis paterna successione dominus esset eorum qui dicuntur Heveldi[h], dictus Tugumir. Hic pecunia multa captus et maiori promissione persuasus, professus est, se[i] prodere regionem. Unde quasi occulte elapsus, venit in urbem quae dicitur Brennaburg[k], a populoque agnitus et ut dominus susceptus, in brevi quae promisit inplevit. Nam nepotem suum, qui ex omnibus principibus gentis[l] supererat[m], ad se invitans, dolo captum interfecit[n], urbemque cum omni[o] regione ditioni regiae tradidit. Quo facto, omnes barbarae nationes usque in Oderam[p] fluvium simili modo tributis regalibus se subiugarunt.

22. Heinricus igitur discedens a Saxonia, Lotharios iterum adiit et cum genero[2] suo, duce scilicet Isilberhto[q], cum suis militibus aliquamdiu moratus est. Iterum ducitur exercitus a rege contra Isilberhtum[r], et omnis regio Lothariorum illius imperio subiacens igni traditur. Obsessusque in urbe quae dicitur Kievermont[3], elapsus inde proficiscitur. Et cum obsidio difficultate locorum parum procederet, vastata undique regione, rex in Saxoniam revertitur.

23. Sciens autem comitem Isilberhti[s] versutum et callidum nimis nomine Immonem[t], artibus illius melius arbitratus est pugnare quam armis. Ille vero, ut erat astutissimus, meliori ac maiori se subdens, arma sumit contra

a) *deest* 3. b) Abotriti 3 *semper*; Appodriti *A*. c) Haincam 1; Hoicam *A*. d) g. oneris *A*. 2; gravioris 1. e) Sclavos *h. l. A*. f) Francos — occidente *des*. 1. *Ann. S.* g) q. a. 3. h) Hevelli *A semper*. i) *deest* 1. k) Brandenburg 3. l) gentibus 1. m) superaret 2. n) interficit 1. o) *deest* 3. *Ann. S.* p) Odoram 3. q) Isberhto 1; Isilbertho 3. r) Histberhtum 1. s) Giselberthum 3. t) Ymmonem *A semper*.

1) Cf. Sallust. Iugurth. c. 94: *pro gloria atque imperio his, illis pro salute certantibus.* 2) i. e. sororis marito. 3) Chèvremont propre Leodium.

ducem; quod ipse dux omnium laborum gravissime tulit, 939.
quia eum sibi adversum sustinere debuisset, cuius consilio ac fidei hactenus se maxime credebat. Augebat quoque indignationem ducis[a] grex porcorum ab Immone callide captus. Nam subulci ducis cum contra portas[b] urbis transirent, Immo porcellum pro porta agitari fecit et omnem gregem porcorum apertis portis intra urbem recepit. Quam iniuriam dux ferre non valens, coacto exercitu, obsedit Immonem. Ille autem plurima apum examina habuisse fertur[1], quae frangens proiecit contra equites. Apes autem aculeis equos stimulantes, in insaniam vertebant, ita ut equites periclitari coepissent. Quo viso Immo prospiciens de muro, eruptionem cum sociis minitavit[c]. Huiuscemodi igitur artibus saepius dux ab Immone delusus, solvit obsidionem. Discedens vero fertur dixisse: 'Immone mecum sentiente, omnes Lotharios facile captos tenui, modo ipsum solum cum omnibus Lothariis capere nequeo'.

24. Tractum tamdiu bellum Evurhardus considerans, ultra non quiescit. Quin contempto rege, et iure spreto iuramentorum, ut initio[d], conserta manu cum Isilberhto[e] ad incentiva bellorum pariter conspirant. Nec contenti regno occidentali solummodo, in Reni orientalem agrum depopulandum cum exercitu demerguntur. Haec cum audiuntur *in castris regis — nam ea tempestate[f] rex erat pugnans[g] *p. 445.
contra Briseg[2] et alias urbes quae erant Evurhardi ditionis —, multi se a[h] castris eruebant, nec ultra spes erat regnandi Saxones. Rex vero ea[i] turbatione tanta constantia ac imperio usus est, licet raro[k] milite constiparetur, acsi nichil ei difficultatis obviasset. Nam summi pontifices, relictis tentoriis et alia qualibet suppellectili, ipsi etiam defecerunt a fide.

25. Defectionis causam edicere et regalia misteria pandere, super nos est, verum historiae satisfaciendum arbitramur; quicquid in hac parte peccemus veniabile[l] sit. Summus pontifex[3] missus ad Evurhardum pro concordia et pace, cum esset earum rerum desiderantissimus[m], pacto mutuo suum interposuit iuramentum, et ideo ab eo non posse desistere[n] fertur narrasse. Rex autem per pontificem officio suo congruentia dirigens responsa, nil ad se pertinere voluit,

a) duci 3; ipsius *A*. b) porcos 3. c) minitatus est 3. d) in initio *A*. e) Hisberhto 1; Iselberhto 3 *saepius*. f) potestate 3. g) puer pugn. *A*. h) *deest* 3. i) in ea 3. k) coram 3. l) veniale 2. m) desideratissimus *A*. 3, *corr*. desiderantiss. 1. n) *ita corrigendum videtur esse*; desipere 1. 2. *A*; deficere 3.

1) Sunt qui, ex comitis nomine, quod cum vocabulo Germanico 'imme (impi)', apis, convenit, hanc famam natam esse, putent. 2) Alt-Breisach. 3) Archiepiscopus Moguntinus.

939. quicquid episcopus egisset sine suo imperio. Quare quia contra auctoritatem regi quasi precellenti noluit subici, sed recessit ab[a] eo, in Hammaburgensem[b] urbem quasi in exilium destinavit, Rothardum[c] vero[d] episcopum[1] Novam Corbeiam direxit. In brevi vero utrisque clementer ignoscit, in sui gratiam suscipit[e] et honori pristino reddidit.

26. Ad coercendam[f] igitur ducum[g] presumptionem missus Herimannus[2] cum exercitu, invenit eos super litus Reni, magnamque partem exercitus[h] abesse, eo quod iam Renum cum preda transissent[i]. Circumfusus itaque dux ipse Evurhardus militum armis, multis vulneribus acceptis ac viriliter redditis, perfossus tandem telis corruit. Isilberhtus autem fugiens, navem[k] cum pluribus[l] ascendit, quae onere pregravata subcumbens mergitur, ipseque dux cum caeteris mersus, numquam est inventus[3]. Rex autem, audita victoria suorum militum ac morte ducum, gratias egit[m] omnipotenti Deo, cuius saepius auxilium expertus est oportunum; preficiensque regioni Lothariorum Oddonem, Ricwinis[n] filium[o], et ut nutriret nepotem suum, filium Isilberhti, optimae spei puerulum nomine Heinricum, reversus est in Saxoniam. Mater autem pueri copulata est coniugio Hluthowico[p] regi, et Heinricus,
940. frater regis, discedens a Lothariis, secessit in regnum[q] Karoli. Necem ducum asperrima hiemps hiememque secuta[r] est fames validissima[4].

27. Post haec Immo, revera[s] nescio an falso, arma sumit contra regem, et media hieme circumdatus exercitu, se pariter cum urbe[t] tradidit, ac deinceps fidelis et utilis permansit.

28. Nepotes quoque Isilberhti servituti regiae se subiciebant[u], urbibus quas tenebant nichilominus retentis. Kievermont etiam ab Ansfrido[v] et Arnaldo[w] adhuc tenebatur; ad quos Immo mandatum[x] huiuscemodi dirigens ait: 'De me non sentio nisi quod vos sentitis, de vobis autem notum est, quia huius gentis principes estis. Nulli ergo dubium, quin duabus manibus quisque magis valeat quam una. Certum est itaque, tres unum fortitudine precedere. Et nunc quae necessitas cogit, ut serviamus Saxonibus, nisi nostra discordia? Quando vos armis circumdederunt, num victoria

a) ab eo *des.* 2. b) Hammaburgnensem 1; Hammenburgensem 2; Hommaburgensem 3. c) Ruthardum *A*; Ruodhardum 3. d) ep. v. 3. e) suscepit 2. 3. f) coercendum 2. g) ducis 2. h) *deest* 2. i) transisset 2. k) navim 2. l) multis 2. m) agit 1. n) Ricwini 2; Ricuinis 3. o) ut et regnum procuraret *add. Ekk.* p) Luthuuico 1; Ludwico *A*. q) regionem 3. r) f. val. s. est 2. s) vera 3. t) orbe *A*. u) subiacebant 1. v) Anfredo 3. w) Arnoldo 2. 3. *A*. x) h. m. 2.

1) Strazburgensem. 2) De Herimanno Alamannorum duce cogitare videtur. 3) De die mortis nihil constat. 4) Cf. Ann. Colonienses a. 939 (SS. I, p. 98) et Ann. maiores Sangall. a. 940 (ib. p. 78).

laetati sunt? Victoribus certe turpe est servire. Optimum 940.
omnium mortalium, qui me a puero nutrivit et inter amicos semper habuit et magna potestate clarificavit, nostrum communem dominum, deserui et Saxoni[a] me periculo capitis mei sociavi; modo, ut scitis, pro merito honore contumelia ab eo affectus, armis circumdatus, pene ex libero servus factus sum[b]. Ut ergo noveritis, me ex fide communi utilitati velle consulere, tibi, Ansfrid, unicam filiam meam desponsabo, quo nullo apud vos infidelitatis scrupulo notari queam. Date igitur locum mutui[c] colloquii, et ex me ipso fidem probabitis, quam *per nuntium necdum potestis'. Ipsi * p. 446.
ad haec, quamvis ferrei pectoris essent et illum iam olim suspectum haberent, tantae tamen calliditati[d] cedentes, suasibilibus emolliti[e] verbis, mutuo dabant locum conspectui. At ille armatos habens locis oportunis absconditos, dolo ambos cepit et sub custodia regi destinavit, mandato[f] in haec verba pariter directo: 'Elatior[1]', inquit, 'est mollior, vinclis aut verberibus non indiget, minis[g] pandit universa quae scit. Ansfrid vero durior[h] ferro est; hunc si tormenta acerrima rimentur, magnum est'. Quos cum rex suscepisset, aliquanto tempore custodiae mancipatione castigavit, postea suae gratiae lenitate sibi associans, in pace dimisit. Cum ergo causae causis et res[i] rebus ita copulatae sint[k], ut sententiarum ordine discerni adeo non debeant, nemo me temporum[l] vicissitudine accuset, dum posteriora anterioribus preposuerim gesta.

29. Rex igitur vicina sibi[m] semper clementia graves[n] fratris miseratus labores, aliquantis urbibus suis usibus[o] concessis, permissus est intra[p] regionem Lothariorum habitare.

30. Eo[q] tempore bellum[r] barbarorum fervebat. Et cum milites ad manum Geronis presidis conscripti crebra expeditione attenuarentur et donativis[2] vel tributariis premiis minus adiuvari possent, eo quod tributa passim negarentur, seditioso odio in Geronem exacuuntur. Rex vero ad communes utilitates rei publicae Geroni semper iuxta erat. Unde factum est, ut nimis exacerbati odia sua in ipsum quoque regem vertissent.

a) Saxonibus me 1; Saxoniae 3. *Ann. S.* b) *deest A.* c) *deest* 1; mutuo colloquio *A.* d) caliditati 1. e) v. e. 2. f) *deest* 2. g) minus 1. h) f. d. est 2; d. est f. *A.* i) *deest* 1; ac rebus res 3. k) sunt 2. l) temperum 2. m) semper sibi *A.* 3. n) gravis 1. o) c. u. 2. p) in terra 3. q) *cap.* 30. *in verbis:* Et cum milites *incipit* 1. r) b. barbarum 2; barbarorum bellum 1.

1) Arnaldus. 2) Cf. III, 55, ubi donativum de beneficio 20 mansuum dicitur; alibi vero etiam de pecunia soluta usurpatur; cf. Köpke p. 151; 'VG.' VIII, p. 163.

31. Quae causa[a] Heinricum minime latuit, et — ut solet, amaris[b] animis dum dulce aliquid offertur, — facile[c] persuadebat huiuscemodi homines sibi concordare, spem habens iterum regnandi, dum nosset[d] exercitum regi offensum. Denique multis intercurrentibus legatis, et munusculis invicem missis, omnes pene orientalium partium[1] milites sibi colligavit. Quae res ad tantum nefas processit, ut, coniu-
941. Apr. 18. ratione valida facta, in paschali festivitate, quae erat proxima, cum ipse Heinricus ad[e] palatium adisset[f], regem occidere cogitassent, ipsi vero regni diadema inponerent[g]. Earum rerum dum non esset publicus proditor, semper se protegente summa Divinitate, notae factae sunt regi insidiae modicum ante pascha. Qui fidelium[h] militum vallatus manu die ac nocte, nichilque decoris vel maiestatis regiae coram populo ea sollempnitate minuens, nimium hostibus intulit timorem. Post diem vero sollempnem, consilio maxime Francorum qui eo tempore[i] sibi adstabant, Herimanni[k] scilicet, Udonis atque Conradi[l] qui dictus est Rufus[2], secrete proditos iubet comprehendi vel certe occidi. Inter quos erat primus in caeteris omnium bonarum virtutum rebus absque hac noxa fortissimus optimusque Erich[m]. Hic cum armatos ad se properasse intellexisset, conscius causarum, equum ascendit, arma sumit, circumfususque hostium turmis, memor[3] pristinae virtutis ac nobilitatis, elegit mori quam inimicorum dominationi subici. Nam lancea perfossus occubuit, vir omni virtute ac industria civibus carus atque clarus. Caeteri autem insidiarum conscii in alteram hebdomadam[n] differuntur, et secundum leges[o] sceleribus suis meritas poenas solventes, capite caeduntur. Heinricus autem fugiens regno cessit.

32. Eo anno et portenta quaedam apparuere[p], scilicet cometae[4]. Nam a quinta decima Kalendas Novembris[q] usque in ipsas Kalendas visae sunt. Quibus visis[r] multi[s] mortales territi, aut nimiam pestilentiam vel certe regni mutationem metuebant; quoniam[t] quidem ante regis Heinrici excessum multa prodigia monstrata sunt, ita ut solis splen-

a) causae — latuere 2. b) solet armis, dum amaris animis *A.* c) p. f. 3. d) nossent 2. e) *deest* 2. *Ann. S.* f) adiisset 3; isset *A.* g) imponere 2. *Ann. S.* h) m. f. 2. i) maxime *add.* 3. k) Herimannus 1. l) Chuonradi 3 *saepius.* m) Erik 3. n) ebd. *A.* 2. o) legis 1. p) apparens 1. q) Novembres 3. r) visus 1. s) mort. multi 1. t) quo *A.* 1; quomodo 3.

1) Idem intelligit quod supra c. 18. Orientem dicit. 2) Conradus Werinheri filius, post gener regis et dux Lotharingiae, habendus est; cf. Köpke p. 24. 3) Sallust. Catil. c. 60: *Veterani pristinae virtutis memores . . . . Catilina memor generis atque pristinae suae dignitatis.* 4) Cf. Ann. Corbei. 941, SS. III, p. 4: *Cometae apparuit.* 942: *Inundatio nimia.*

dor forinsecus aere[a] absque nubilo pene nullus appareret[b], intrinsecus autem per fenestras domorum rubeus tamquam sanguis infunderetur. Mons quoque, ubi ipse rerum dominus sepultus est, fama prodidit, quia multis in locis flammas evomeret. *Hominis[1] etiam cuiusdam manus sinistra ferro *p. 447.
amputata post annum fere integrum restituta est ei dormienti, qui pro signo miraculi sanguinea linea loco coniunctionis notabatur. Sed cometas inundatio nimia inundationem- 942.
que boum pestilentia subsecuta est.

33. Defuncto autem Oddone[c] Lothariorum preside[2] ac 943.
regis nepote Heinrico[3], ducatus regionis conceditur Conrado; cui et unicam filiam suam rex desponsavit[4]; qui[d] erat adolescens acer et fortis, domi militiaque optimus, commilitonibus suis carus.

34. Illis diebus Berhtoldus[e], frater[f] Arnulfi, procurabat Boioariam, pugnansque contra Ungarios victorque existens, triumpho celebri factus est clarus[5].

35. Rex autem de die in diem proficiens, paterno regno nequaquam est contentus, sed abiit Burgundiam, regem cum regno in suam accepit potestatem[6]. Hugonem[7] alterum
armis edomuit[g] ac sibi subiectum fecit. Cuius fibulam 944.
auream regi[h] dono concessam, gemmarum varietate mirabilem, videmus in[i] altari protomartiris[k] Stephani rutilantem[i].

36. Igitur cum omnia regna coram eo silerent et potestati ipsius omnes hostes cederent, monitu et intercessione sanctae matris eius recordatus est multis laboribus fatigati
fratris[l] prefecitque eum regno Boioariorum, Berhtoldo[m] iam 945.
defuncto[8], pacem atque[n] concordiam cum eo faciens, qua usque in finem fideliter perduravit[o]. Erat autem ipse dominus Heinricus copulatus matrimonio filiae ducis Arnulfi[9], feminae egregiae formae mirabilisque prudentiae. Fratrum vero pax atque concordia, Deo acceptabilis hominibusque amabilis, toto orbe fit[p] iam celebris, dum unanimes res publicas augent, hostes debellant, civibus paterna potestate

a) aerem 2. b) appareat 1. c) Udone 3. d) quia 1. e) Bertoldus *A.* 2; Bertholdus 3, *et ita mox.* f) *deest* 1. g) edomavit 2. h) regni 3. i) in altari — rutilantem *des.* 2. k) prothomartyris *A.* l) recordatus est *iterum add.* 1. m) Bertholdo *h. l. etiam* 1. n) et 3. o) permansit 3. *Ekk.* p) *deest A.*

1) Hoc miraculum non Heinrici mortis tempore, sed his annis factum esse, ex Flodoardo a. 944. apparet. 2) Oddonem ducem a. 944. mortuum esse, Flodoardus h. a. tradit; Cont. Reginonis mortem in a. 943. collocat. 3) Gisilberti filio, de cuius morte nihil constat. 4) Cf. I, 37. Nuptias a. 947. celebratas esse, Cont. Reg. tradit. 5) Berhtoldus iam a. 937. Bawariae dux constitutus, prope Wels Ungarios magna caede a. 942, d. 12. Augusti, prostravit; cf. Dümmler p. 130. 6) Hoc iam diu ante factum esse, ex Flodoardo a. 940. apparet. 7) Hugonem Magnum, quocum his annis Ottonem modo amice modo hostiliter egisse, Flod. tradit. 8) Obiit a. 945, die 23. Nov. 9) Iudithae.

presunt[a]. Ducatu igitur Boioariorum accepto, nequaquam
949/50. desidia torpuit, sed abiens Aquilegiam[b] cepit[1], Ungarios duabus vicibus armis[c] superavit[2], Ticinum[3] transnatavit, et preda magna intra regionem hostium capta, exercitum incolumem patriam[d] reduxit[3]. Talium igitur et tantorum mores habitum formamque, quos summa clementia mundo ad delicias omnemque decorem destinavit, nostrae[e] non est omnimodis virtutis[f] exponere. Verum devotionem, quam erga eos habemus, penitus celare nequimus. Ipse denique dominus rerum, fratrum natu maximus optimus, inprimis pietate erat clarus, opere omnium mortalium constantissimus, preter regiae disciplinae terrorem semper iocundus, dandi largus, dormiendi parcus, et inter dormiendum semper aliquid loquens, quo eum semper vigilare aestimes, amicis nichil negans et supra hominem fidelis. Nam quosdam audivimus accusatos et peccati manifestos, ipsum eorum advocatum et intercessorem et criminis nullo modo credulum, et[g] ab eo post habitos[h], tamquam nichil umquam in eum peccassent. Ingenium[4] ei admodum mirandum; nam post mortem Edidis[i] reginae, cum antea nescierit, litteras in tantum didicit, ut pleniter libros legere et intelligere noverit. Preterea Romana lingua[5] Slavanicaque[k] loqui scit[l]. Sed rarum est, quo[m]
*p. 448. earum uti dignetur[n]. *In venationibus creber, tabularum ludos amat, equitatus gratiam regia gravitate interdum exercens. Accessit ad haec et moles corporis, omnem regiam ostendens dignitatem, capite[o] cano sparsus capillo; oculi rutilantes et in modum fulguris cita[p] repercussione splendorem quendam emittentes; facies rubicunda et prolixior barba, et[q] haec contra morem antiquum; pectus leoninis[r]

a) praesumit 3. b) Aquilegam 2; Aquileiam *A.* c) s. a. 2. d) in p. 3. e) nostrum 3. f) virtutibus 1; *deest* 3. g) *deest* 3. h) posthabitos 3. i) ędidis 1. k) Slavicaque 2; Sclavonicaque 3. l) sciebat 3. *Ann. S.* m) qua 2; quod 3. n) dignaretur 3. o) *deest* 1. p) f. citharae percussione 2. q) ad *add. A.* r) leonis 2; leoninum 3.

1) Hac de re alibi nihil traditur. Sed Thietmarus II, 25. narrat, Heinricum praecepisse 'patriarcham de Aquileia castrari'; quod post a. 955. factum esse, recte statuit Büdinger, 'Oest. Gesch.' p. 265 n. 2) Ungarios a. 950. a Bawariis occisos esse, Annales Hersfeldenses (SS. III, p. 58) tradunt. 3) Köpke, Giesebrecht, Riezler, 'Gesch. Baierns' I, p. 341, alii de Tiza (Theiss), Ungariae fluvio, cogitarunt, quibus an assentiar dubito, cum fortasse in Italia Ungarios, cum patriarcha Aquileg. confoederatos, Heinricus debellarit. Cf. Dümmler p. 183 n. 4) In sequentibus Widukindum Einhardi Vitam Karoli prae oculis habuisse, legenti facile patebit. PERTZ. 5) Non de lingua Latina, quam Ottonem ne intellexisse quidem facile est domonstratu (Flod. a. 948; Liudpr. Hist. Ott. c. 11; Ekkehard. de casibus, SS. II, 139), sed de vulgari Galliae lingua, supra quidem Gallica, alibi vero quam saepissime Romana appellata (Nithardus III, 5; cf. 'Hist. littéraire de la France' Vol. VII, 'Avertiss.' p. XI sqq.) Widukindus dicere videtur.

quibusdam sparsum iubis; venter commodus; incessus quondam citus, modo gravior; habitus patrius, et[a] qui numquam sit[b] peregrino usus. Quotienscumque autem sit opus corona portanda, ieiunium semper precedere[c] pro vero traditur. Heinricus vero morum gravitate pollebat et ob id ab ignotis minus clemens iocundusque predicabatur, constanti admodum animo, fidelis et ipse amicis, ita ut mediocris[d] substantiae militem[1] coniugis suae sororis matrimonio honoraret, socium sibi[e] amicumque faceret. Erat corpore prestanti, et qui in adolescentia omnem hominem egregia forma ad se inclinaret. Iunior vero fratrum domnus[f] Brún magnus erat ingenio, magnus scientia et omni virtute ac industria. Quem cum rex prefecisset genti indomitae Lothariorum[2], regionem a latronibus[g] purgavit et in tantum disciplina legali instruxit, ut summa ratio summaque pax illis in partibus locum tenerent.

37. Igitur cum bella intestina externaque cessarent, leges divinae atque humanae auctorali vigore pollent. Gravisque persecutio monachis oritur in diebus illis, affirmantibus quibusdam pontificibus, melius arbitrati[h], paucos vita claros quam plures negligentes inesse[i] monasteriis oportere; obliti, nisi fallor, sententiae patrisfamiliae[k] prohibentis servos[l] zizania colligere, sed utraque crescere oportere et[m] zizania et triticum usque ad messem. Quo factum est, ut plures propriae infirmitatis conscii, deposito habitu et relictis monasteriis, grave onus sacerdotum devitarent. Fuerunt autem quidam qui summum pontificem Frithericum[n] hoc non pure sed ficte fecisse[o] arbitrati sunt, quatinus venerabilem virum regique fidelissimum abbatem Hadumarum[p] quoquo modo[q] posset[r] dehonestaret. Matth. 13,29.

38. Ipse enim erat vir[s] magnae prudentiae ac industriae. Sub eius temporibus templum famosum Vuldense igne consumptum est[3] et ab eo restauratum et multo maiore[t] decore perfectum[u]. Hic pontificem sub custodia tenuit, secunda coniuratione culpabilem[4], primum honorifice, sed, cum litteras ab eo scriptas reprehendisset, satis severe. Pontifex vero dimissus dum ultionem quaerit, contra[v] tantum virum leges non prevalent, humillima monasteria auctoritate temptavit, ut ad excellentissima aequaliter procederet. Sed huius-

a) ut 3. b) p. sit 2. c) cedere 2. d) melioris 1. e) *deest* 1. f) dominus Bruno 3. g) ita *add.* 3. h) arbitrari 2. 3. *Ann. S*; videri *Ekk.* i) esse 2. k) patrisfamilias 2. l) servo 1. m) *deest* 3. n) Fridericum *A.* 2; Friederichum *A.* 3. o) a. s. f. *A.* p) Hadumarem 2. q) quomodo 2. r) possit *A.* s) *deest A.* t) maiori 2. u) est *add.* 3. v) et *A.*

1) Iudithae soror (Adelheidis?) Burchardo comiti nupsit. Cf. III, 32: *a mediocri loco.* 2) A. 953. 3) A. 937; ecclesia nova dedicata est a. 948, v. Flod. h. a. 4) Cf. supra c. 25.

comodi simulationes incassum profusae. Nam abbas in gratia et amicitia regis permansit, et causis intercurrentibus, pontifex quod cogitavit non inplevit.

39. Soror igitur regis[a. 1] Hluthowico regi genuit tres filios, Karolum, Lotharium et Karlomannum[b. 2]. Ipse autem[c] Hluthowicus[d] rex a ducibus suis circumventus et a Northmannis[e] captus, consilio Hugonis Lugdunum[f. 3] missus, custodiae publicae traditur. Filium autem eius natu maiorem Karolum[g. 4] Northmanni secum duxerunt Rothun[h. 5]; ibi[i] et mortuus est. Audiens autem rex, super fortuna amici[k] satis doluit imperavitque expeditionem in Galliam contra Hugonem in annum secundum.

946. 40. Eo tempore cum moraretur rex[l] in campis silvestribus venationem agens, obsides Bolizlavi[m] [ibi[n]] vidimus, quos populo rex[o] presentari iussit, satis super eis laetatus.

*p. 449. *41. Ille annus notabilis casu calamitoso totius populi, de morte scilicet beatae memoriae Edidis reginae, cuius dies extrema septimo[p] Kal. Februar. celebrata est cum gemitu et lacrimis omnium Saxonum. Haec nata ex gente Anglorum non minus sancta religione quam regali potentia pollentium stirpe claruit. Decem annorum regni consortia tenuit, undecimo obiit. Saxoniam vero decem et novem annis inhabitavit. Reliquit filium nomine Liudulfum, omni virtute animi et corporis ea aetate nulli[q] mortali secundum, filiam quoque nomine[r] Liudgardam, quae nupserat Conrado duci. Sepulta est autem in civitate Magathaburg[s] in basilica nova latere aquilonali[t] ad orientem.

EXPLICIT[u] LIBER SECUNDUS.

a) regis igitur 2; autem regis 3. b) Carlomannum 1. 3; Karolomannum 2. c) enim 1. d) Luthuuicus 1, *iam semper fere.* e) Normannis 1; Nortmannis *A.* 3. f) Lucdunum 1. g) Carlomannum 1 *et ita Sigebertus.* h) Rothum 3. i) ubi *A.* k) amicis 1. l) *deest* 3. m) Bolizlai *A.* n) *deest A.* 2. 3. o) *deest A.* p) VI. Kal. *A.* q) nullo 3. r) Liutgardam n. 3. s) Magdeburg *A.* t) aquiloni *A.* 3. u) *ita A.*; 1. 2. 3 *haec omittunt.*

1) Gerberga. 2) De Karlomanno, regis Karoli filio, nihil compertum habemus. 3) i. e. Lugdunum-Clavatum, Laon; v. Flod. a. 945. 946. 4) Flodoardus dicit, Gerbergam filium minorem, id est Karolum, a. 945. natum, misisse; hic vero ibidem minime mortem obivit. 5) Rothomagus, Rouen.

AD[a] DOMINAM MAHTHILDAM IMPERATORIS FILIAM LIBRI TERTII INCIPIT PREFATIO.

Quemadmodum caeli terraeque facies, hominum[b] voces, vultus ac mores mille modis concordi discordia variantur, sed ad[c] unius luminis sensusque ducatum, Dei cuncta regentis providentia, coguntur, ita publicis ac privatis rebus intentis imperiale decus, quod te ut serenissimum splendorem gemmamque lucidissimam mundo effudit, unum iustitiae moderamen est normaque rectitudinis. Unde laboris nostri opus, quod a diversis moribus diverse accipitur, eo quod[d] ingenii sermonisque claritate egeat, sinu gloriosae clementiae tuae suscipiatur, nec in eo[e] nostra insipientia, sed maior consideretur devotio, humiliter deposco.

EXPLICIT[f] PREFATIO.

[INCIPIUNT[g] CAPITULA.

1. Quomodo creavit rex[h] filium suum Liudulfum post se regem.
2. De Gallia profectione et altercatione regis et Hugonis ducis et rege Luthwico.
3. Quomodo rex Lucdunum adiit.
4. Quomodo Rothun adiit et inde Saxoniam reversus est.
5. Quomodo[i] Huga occurrit regi iuxta fluvium Car.
6. De Liudulfo, filio regis, quomodo Italiam adiit.
7. De Bernhario rege Longabardorum.
8. Quomodo rex duxit exercitum contra Bolizlavum.
9. Quomodo rex reginam[k] sibi sociavit, et Liudulfus ideo tristis inde discedit.
10. Celebratis rex nuptiis revertitur in Saxoniam, secutusque eum Bernharius[l] pacem cum eo facturus[m].
11. De conventu populi apud urbem Augustanam[n] et miraculo quod ibi accidit.
12. De filiis regis.
13. De insidiis quas paraverunt regi.
14. De apparatu paschali.
15. De filio generoque regis et pontifice Frithurico.
16. De conventu populi apud Fridisleri et Dadano[o] et Wilhelmo[p] comitibus.
17. De pugna Lothariorum cum Conrado duce.

a) *ita* 1; Prologus in librum tertium *A*; Epistola Witichindi ad reginam Mathildim Ottonis Imperatoris filiam 3; *omnia des.* 2. b) homines 2. c) sed u. l. s. q. ducatu 1. d) in *add. A.* e) ea 1. 2. 3. f) Explicipit 1; Expl. prologus *A.* g) *haec solus* 1. h) *post add.* 1. i) Quomod 1. k) reginas 1. l) Bertharius 1. m) secuturus 1. n) Angustanan 1. o) Dano *corr.* Dadano 1. p) Uulhelmo 1.

18. De obsidione Mogantiaca et altercatione Heinrici et Liudulfi.
19. De Ecberhto[a], regis consobrino.
20. De Boioariis, quomodo iuncti sunt Liudulfo.
21. De Arnulfo et fratribus eius, et quia exercitus missionem petiit et accipit.
22. De rege, et quia multi defecerunt a fide.
23. De exercitu Saxonico qui Mogontiam adiit.
24. De Thiadrico et Wicmanno.
*p. 450. *25. De Ecberhto et Wicmanno et duce Herimanno[b].
26. De regis adventu in Boioariam.
27. De pontifice Frithurico et ceteris pontificibus.
28. Quomodo rex infecto negotio revertitur in Saxoniam.
29. De causis Herimanni et nepotum eius.
30. Avares iunguntur Boioariis[c], rex vero occurrit eis cum valida manu.
31. Boioarii bello fatigati de pace tractant.
32. De placito regis apud Cinnam.
33. De pontifice Frithurico et Conrado duce.
34. De Liudulfo, qui a patre iratus discessit, et rex eum persequitur.
35. Pugna apud Horsadal.
36. Obsidio urbis quae[d] dicitur Rẹnesburg.
37. Liudulfus pacem postulat, sed non impetrat, et de morte Arnulfi.
38. Liudulfo pax datur, et rex Saxoniam revertitur.
39. Heinricus Novam urbem adiit.
40. Qualiter rex filium clementer suscipit.
41. De fine pontificis Frithurici.
42. Qualiter Ucri a Gerone capiuntur.
43. Qualiter Rẹinesburg se tradit, et regionem fratri restituit.
44. De famoso triumpho quem rex de Ungariis obtinuit.
45. De pugna Thiadrici adversus Slavos.
46. De portentis quae interim acciderunt.
47. De casu Conradi ducis.
48. De tribus ducibus Avarorum.
49. De triumpho regis.
50. De rege et versutiis Wicmanni.
51. De exercitu qui Wicmannum pene cẹpit in urbe Suitleiscarẹ.
52. Quomodo capta est urbs Cocarescemiorum.
53. Quomodo ultus est rex illam depopulationem.
54. De Gerone preside.

a) Etberhto 1 *saepius*. b) Hirimanno 1 *saepius*. c) Boioarios 1. d) qui 1.

55. De Stoineffo barbarorum rege et milite qui eum occidit.
56. De rege, quia crebris victoriis gloriosus factus est.
57. De Liudulfo, quia patria cessit propter amicos.
58. De litteris obitum eius significantibus.
59. De Wicmanno, qui Saxoniam occulte intravit.
60. Quomodo fide Geronis susceptus est Wicmannus.
61. De prodigiis quae apparuerunt in vestimentis.
62. De infirmitate imperatoris.
63. De profectione secunda regis in Italiam.
64. De Wicmanno, quomodo iterum rebellavit.
65. De Danis, quomodo christiani perfecte facti sunt.
66. Gero propter iuramentum dimisit Wicmannum.
67. Quomodo Gero[a] Lusiki vicit.
68. De duobus regulis et Wicmanno.
69. De nece Wicmanni.
70. Acceptis armis Wicmanni imperator iam factus, scripsit epistolam in Saxoniam mittendam.
71. De legatis Grecorum et eorum fraude.
72. De Gundthario et Sifrido.
73. De populo Constantinopolitano et eorum imperatoribus.
74. De Mathilda, matre imperatoris, et obitu episcoporum Bernhardi et Wilhelmi.
75. De reversione imperatoris ab Italia, et de obitu eius.
76. Quomodo populus pro patre elegit filium eius in principem.

EXPLICIUNT[b] CAPITULA].

*INCIPIT[c] LIBER III. *p. 451.

1. Post excessum[d] Edidis reginae omnem amorem ma- 946.
ternum transfudit rex in unicum filium[e] suum Liudulfum, factoque testamento creavit eum regem post se. Ipse autem tener adhuc erat adolescens, aetatis non habens amplius quam sedecim annos.

2. Rex vero in Galliam[f] proficiscens expeditionem, coacto apud Camaracam urbem exercitu, festinat intrare regnum Karoli, vindicandae causa[g] iniuriae generi[h] sui Hluthowici. Quo audito, Hugo, missa legatione, iurat per patris sui[1] animam, qui iam olim periit Deo regique[i] proprio repugnando, quia tanta sibi esset copia armorum[k], quantam[l] hactenus rex numquam vidisset; additque[m] contemptum, vane tumideque super Saxones loquendo, quia inbelles

a) ergo 1. b) explicit 1. c) *haec des.* 2. d) discessum *A.* e) *deest* 3. f) Gallicam 2. 3. *Ekk. Ann. S.* g) causae 1. h) generis 1. i) regi 2. k) armatorum 3. l) quanta *A.* 1. m) addiditque *A.* 2. 3. *Ekk. Ann. S.*

1) Rotberti regis; cf. I, 30.

946. essent, et quia facile posset una potione telorum Saxonicorum septem obsorbere[a]. Ad quod rex famosum satis reddit[b] responsum: sibi vero fore[c] tantam multitudinem

Cod. A. 2. 3.

pilleorum foeninorum[1], quos ei presentari oporteret, quantam nec ipse nec pater suus umquam[d] viderit[e]. Et revera cum esset magnus valde exercitus, triginta scilicet duarum legionum, fere non est inventus, qui foenino non uteretur pilleo*.

Cod. 1.

pilleorum ex culmis contextorum[1], quos ei presentari oporteret, quantam nec ipse nec pater suus umquam viderit. Et re vera cum esset magnus valde exercitus, triginta scilicet duarum legionum, non est inventus, qui huiusmodi non uteretur tegumento, nisi rarissimus quisque. Certus[2] autem factus de adventu regis Huga, timore quoque perterritus, dimisit Hluthowicum[f].

---

* 2. 3. *addunt:* nisi Corbeius abbas nomine[g] Bovo cum tribus suis[h] sequacibus. Hic[g] erat vir sapiens ac clarus, a Deo nobis ostensus, non[i] concessus[3]. Huius patris avus[k] Bovo[4] Graecas litteras coram Cuonrado[l] rege legendo factus est clarus; et huic eiusdem nominis avus erat, ut natu maior, omni[m] virtute ac sapientia potior. Sed et ipse nepos erat Warini, qui ex milite factus est monachus et primus omnium apud Novam Corbeiam[n] regulariter electus est[o] in patrem.

a) absorbere 3. b) reddidit 2. 3. *Ekk. Ann. S.* c) esse 3. d) *deest* 2. e) videret 3. *Ekk.* f) Luthuuicum 1 *iam constanter.* g) nomine Bovo *et* Hic erat — martiris Viti *des. Ekk.* h) seq. suis 2. i) sed non *F.* k) Huius pater *F.* l) Chuonrado *F.* m) sic omni *F.* n) Chorbeiam 3. o) *deest F.*

1) Subiicimus hic potissimum Ratherii Veronensis episcopi locum, unde pileos stramine confectos Saxonibus proprios fuisse constat; exscripsi eum ex codice regio Monacensi saec. X. fol. 7 (Oper. ed. Ballerini p. 310): *Sanctus iste nuda seminudus et inequalissima volutabatur diebus ac noctibus per septennium humo. Nos criminosi veniam rogaturi, pilleum villosum capillis, quos extrahere lugendo debueramus, ne infrigidemur, superinducimus, eius cuphia nix grando et aura erat imbrifera. Hiemalis satis rigor incommodus, qui lavaret utique quod commiserat scelus. Pro pilleo, quem moris est incestae etiam generalitati adversa vel eiusdem estimationis innumera plangentes, pelliculis exoticis intus farcire, brumali caput ipsius operiebatur lanugine. Stipularis illa ritus Saxonici camera quam vertici pro vitando solis imponunt ardore, Phoebus illi erat flamivomus ipse.* PERTZ. 2) Haec post inserta esse, verba sequentia indicare videntur. Vix enim Widukindus, cum librum conderet: *dimisit Hluthowicum. Dimissus igitur Hluthowicus* scripsisset. 3) Nam nonnisi 6 annos monasterio praefuit a. 942—948. 4) Bovo, ut ex Annalibus Corb. patet, abbas 900—916. fuit; Conradus rex vero anno 913. Corbeiam visitavit; senior Bovo a. 879—890. abbatiam rexit.

Dimissus igitur Hluthowicus regi occurrit iungiturque cum 946.
sociis exercitui illius.

3. Rex autem cum exercitu Lugdunum[a] adiit eamque armis temptavit, inde Parisium[b] perrexit Hugonemque ibi obsedit, memoriam quoque[c] Dyonisii martiris digne honorans veneratus est. Ductus inde exercitus contra urbem Remensem, ubi erat nepos Hugonis[1] contra ius fasque omne subrogatus episcopus, legitimo pontifice[2] adhuc superstite. Armis autem urbem capiens, iniuste constitutum expulit sacerdotem, legitimum ecclesiae sedique propriae restituens.

*4. Exinde, collecta ex omni exercitu electorum militum *p. 452.
manu, Rothun Danorum[d] urbem adiit[3], sed difficultate locorum, asperiorique hieme ingruente, plaga eos quidem magna percussit; incolumi exercitu, infecto negotio, post tres menses Saxoniam regressus est, urbibus Remense atque Lugduno cum caeteris armis captis Hluthowico regi concessis.

5. Huga[e] autem expertus potentiam regis virtutemque Saxonum, non passus est ultra terminos suos hostiliter intrare, sed pergenti[f] in eandem expeditionem anno sequenti 947.
occurrit[4] iuxta fluvium qui dicitur Car[g.5], manus dedit iuxtaque imperium regis pactum iniit, utilisque proinde permansit.

6. Videns autem rex filium suum Liudulfum virum factum, dedit ei coniugem divitiis ac nobilitate claram, ducis Herimanni filiam nomine Idam. Quam cum accepisset, in brevi post haec socer moritur[6], cum ducatu omni ei posses- 949.
sione relicta. Accepta autem potestate, animum tranquillum, quem[h] in puero gessit, exuit, armatumque militem in Italiam 951.
ducens, aliquantis ibi urbibus captis et sub custodia traditis[7], ipse revertitur in Franciam.

7. Eo tempore usurpato imperio regnavit in Longobardia homo ferus[i] et avarus, et qui omnem iustitiam pecunia venderet, Bernharius[k.8]. Veritus autem singularis

---

Qui cum esset admirandae sanctitatis, ad augmentum virtutum suarum beataeque memoriae Saxoniae preciosum attulit thesaurum, reliquias videlicet pretiosi martiris Viti.

a) Lucdunum 1 *semper*. b) Parisius 1. c) sancti *sec. manu add.* 1. d) Rothundanorum *A.* 2. e) Hugo *A.* 2. 3. f) ei *add.* 2. g) Char 1; Kar *Ekk.* h) quam impuero 1. i) fortis 3. k) Brenharius 2, *post vero* Bernharius; 3 *semper* Berngarius.

1) Hugo, Heriberti Viromandensis filius, cf. I, 39, supra p. 33. 2) Artoldo. 3) De hac Rothomagi urbis Nordmanniae obsidione, a Flodoardo praetermissa, fusius agit Dudo, SS. IV, p. 100; sed dubiae fidei sunt quae narrat. 4) Intrante mense Augusto; cf. Flod. a. 947. 5) Chiers. 6) A. 949, Dec. 10. 7) Aliter Cont. Regin. a. 951. 8) i. e. Berengarius.

prudentiae reginae virtutem[a] a Hluthowico rege[1] relictae, in multis eam afflixit, quo tanti decus[b] splendoris extingueret vel certe obscuraret.

950. 8. Illo tempore rex proficiscitur in militiam contra Bolizlavum[c] regem[2] Boemiorum, et cum capienda esset urbs quae nuncupabatur Nova[3], in qua clausus obsidebatur Bolizlavi[c] filius, prudenti rex consilio diremit prelium, ne miles[d] in rapiendis hostium spoliis aliquod periculum incideret[d]. Considerata itaque virtute regis ac innumera multitudine exercitus, Bolizlav[e] urbe egressus, maluit tantae maiestati subici quam ultimam perniciem pati; sub signisque stans et regem audiens[f] responsaque reddens, veniam tandem promeruit. Inde plena victoria gloriosus factus rex, Saxoniam regreditur[g].

951. 9. Cumque eum virtus prefatae reginae non lateret, simulato itinere Romam proficisci statuit. Cumque in Longobardiam ventum esset, aureis muneribus amorem reginae super se probare temptavit. Quo fideliter experto, in coniugium sibi eam sociavit cumque ea[h] urbem Papiam, quae est sedes regia, obtinuit. Quod cum vidisset filius eius Liudulfus, tristis a rege discessit, profectusque in Saxoniam, aliquamdiu moratus est in loco consiliis funesto[4] Salaveldun.

10. Rex vero, in Italia celebratis iuxta magnificentiam regalem nuptiis[5], proficiscitur inde cum novi matrimonii claritate, acturus[i] proximum pascha in Saxonia, laetitiam patriae magnamque gratiam conferens. Persuasus quoque rex Bernharius a Conrado duce, cui Papia cum presidio militari relicta[k] erat custodienda, regem subsecutus est in Germaniam, pacem cum eo facturus et omnibus quae imperavisset obtemperaturus. Cui regiae urbi[6] appropinquanti occurritur miliario ab urbe a ducibus et prefectis palatinorumque primoribus, et regaliter susceptus, ductus in urbem, iussus est in hospitio sibi parato[l] manere. Neque enim faciem regis intra tres dies videre promeruit. Quod aegre ferens Conradus, qui eum adduxerat, unumque cum eo sentiens filius regis Liudulfus, suspectum super[m] hac causa

a) virtutum *A*. b) ducis splendorem *A*. c) Bolizlaum — Bolizlai *A*. d) milites — inciderent 2. e) Bolizlaf 2; Bolizaf 3. f) adiens 1. g) regressus est 3. *Ekk.* h) eam 1. i) acturusque 3. k) relicto 2. l) praeparato 3. m) *deest* 2.

1) Adelheidis, vidua Lotharii regis. 2) De hoc titulo cf. Dobner ad Hagecium III, p. 640—642. 3) Est Niuunburg, in cuius suburbio, Beheim, Otto 17. Kal. Aug. donationem pro S. Emmeramno edidit, urbs vel a. 1343. Neumburge appellata, hodie Niemburg vel Nimburg ad confluentem Albiae et Marlini ab oriente Pragae. BOEHMER. 4) Cf. II, 15. 5) De nuptiarum die non constat, certe ante natale Domini celebratae sunt; cf. Dümmler p. 198, n. 2. 6) Magadaburg.

Heinricum, fratrem regis, habentes, quasi antiqua stimulatum invidia, devitaverunt eum. Heinricus autem sciens adolescentem *maternis destitutum[a] suffragiis, contemptui coepit *p. 453.
eum[b] habere, in tantum ut a conviciis ei quoque non parceret. Interea rex regem alloquitur, in gratiamque regis ac reginae susceptus, deditionis sponsionem dat, foederisque[c] spontanei diem locumque[d] apud urbem Augustanam[e] designans.

11. Ubi cum[f] conventus fieret[1], Bernharius manus[g] filii sui Adalberhti[h] suis[i] manibus inplicans, licet olim Hugonem fugiens regi subderetur[2], tunc tamen renovata fide coram omni exercitu famulatui regis se cum filio subiugavit. Et ita dimissus, in Italiam remeavit cum gratia et pace. Ibi mirae magnitudinis lapis grandinis tonitru[k] ac tempestate turbulenta de caelo iactus, ingens miraculum multis visentibus prebuit.

12. Nati sunt autem regi filii ex serenissima regina primogenitus Heinricus[3], secundus Brún[l.4], tertius[m] paterni nominis maiestate designatus[5], quem iam post[n] patrem dominum ac imperatorem universus sperat orbis, filiam quoque sanctae matris eius vocabulo insignitam[6], de qua non presumimus aliquid dicere, cum eius claritas precellat omne quod dicere aut scribere valemus[o].

13. Enimvero rex cum regiones Francorum urbesque 953.
circuiret, audivit, quia ei insidiae pararentur a filio generoque; quapropter summus pontifex revocatus, ubi austeriorem vitam more solito cum heremitis et solitariis ante pascha agebat, suscepit regem Mogontiae, ibi ei aliquamdiu ministrans[p]. Nefanda consilia prodita, a filio generoque animadversa; purgandi locum criminis cum consilio pontificis petunt[q] et inpetrant. Qui licet sceleris manifeste arguerentur, paruit tamen rex eorum sententiis in[r] omnibus locorum temporumque angustia.

14. Et cum apparatus paschalis apud Aquas fieri opor- Apr. 3.
teret[7], comperit, quia nichil sibi dignum ibi paratum esset[s].

a) destinatum 2. b) eum coepit 1? 3. c) foederis 3. d) *deest* 3. e) Augustam 3. *Ekk.* f) *deest* 2. g) f. s. m. 2. h) Adalberthi 1; Adalberti *A*; Adelberti 2. 3. i) *deest* 2. k) tonitruo 2; tonitrui 3. l) Bruno 3. m) Otto *add.* 3. n) d. post p. 2. o) valeamus 3. p) ministrabat 2. q) petierunt 3. r) in omnibus *des.* 1. s) esse *A*.

1) Mense Augusto; cf. LL. II, p. 27. 2) Cf. Liudprand. V, 12. 3) Quo anno natus et mortuus sit, non constat; a. 953. tamen filii mentio fit (Flod. h. a.). Diem mortis 7. Aprilis Necrologium Merseburgense indicavit. 4) Brun obiit d. 8. Sept. a. 957; Necrol. Fuld. SS. XIII, p. 198. 5) Otto filius natus dicitur a. 955, Cont. Regin.; sed a. 954. praeferendum esse, censet Dümmler p. 292, n. 2. 6) i. e. Mahthildis, quam Ann. Quedl. et ipsam a. 955. natam fuisse tradunt. 7) De Ingelheim loquitur Cont. Reg.

Maternis gaudiis et officiis decenter curatur, regemque, quem in Francia[a] pene perdidit, in patria[1] magnifice recepit.

15.[b] Nam confortatus amicorum gentisque propriae presentia, irritum[c] fecit[d] pactum, quod coactus inire confessus est; edictumque est filio generoque, auctores sceleris puniendos tradere aut certe se[e] hostes[f] publicos nosse. Pactis pristinis pontifex intercessit, tamquam paci et concordiae consulturus; ob id regi fit suspectus, amicis regalibus consiliariisque omnimodis spernendus. De eo nostrum[g] arbitramur nequaquam aliquid[h] temere iudicare; sed quod de eo probamus, quia magnus erat oratione[i] die noctuque, magnus elemosinarum largitate, precipuus verbo predicationis, non silere dignum duximus; caeterum de accusatis[k] causis qui iudicat Dominus est.

16. Earum rerum dum ibi finis non fieret, universalis populi conventus esse iubetur apud villam quae dicitur Fridesleri[l] super his causis discutiendum[m]. Ubi cum frater regis Heinricus adesset, multas ac graves causas summo pontifici obiciebat; proptereaque regis totiusque pene exercitus offensam incurrit, dum eum penitus culpabilem ex illius[n] dictis censerent. Preterea[o] rex severiorem[p] animum gerens ex recenti iniuria, eminentissimos viros ac sibi quondam caros et in Biertanico[q] bello fideles fratri[r] traditos exilio dampnavit, dum accusati rationem redderent nec[s] se[t] purgare sufficerent. Hi erant[u] Thuringi genere, potestatis prefectoriae, Dadanus[2] et Willehelmus[v] nomine. Hoc facto multi scelerum conscii satis[w] perterriti. Soluta contione, multitudine dimissa, sese rex in orientales partes contulit.

*p. 454. *17. Lotharii autem cum regem duci Conrado sensissent offensum, cum iam olim ei infesti essent, eo quod ducatum super eos administraret ipsis invitis, arma contra eum sumunt[x]. Ille vero inperterritus, leoninum exerens[y] animum, signa signis contraria invexit et incredibilem multitudinem ex eis propria manu fudit, dum sanguine amici, quem in

a) q. infantia 2. b) *in verbis* est filio *hoc incipit caput* 1. c) initium 1. d) facit 2. e) *deest* 2. *Ann. S.* f) p. h. 3. g) necessarium 3. h) aliquod 1. i) in or. 1. k) actis 2. l) Fridislar *A.* m) discutiendis 3. *Ann. S.* n) illis 3. o) propterea 3. p) saeviorem 3. q) Britannico 3. r) *deest* 3. s) et 3; ac se purgare non s. *Ann. S.* t) *deest* 2. u) hic erat 1. v) Uulelmus 1; Wilhelmus *A.* 3. w) *deest* 3. x) sumit 1. y) exercens 2. 3.

1) Saxonia; cf. Cont. Reg. a. 953, qui regem pascha Drotmanni celebrasse narrat. Neque tamen reginam Mahthildam huc venisse, contenderim, ut Dümmler p. 216. vult. 2) Dadanus procul dubio idem, quem supra (II, 18) Dadi nominavit, comes pagi Hassegau, Wilhelmus pagi Sudthuringogau aliorumque; Dümmler p. 84, n. 2; Knochenhauer, 'G. Thüringens' p. 102.

prelio amisit, Conradi scilicet, Evurhardi filii[1], ut fera[a] 953.
saevissima acueretur. Itaque illi fortissimo subpeditante[b] fortium militum manu, adverso exercitui dum novus semper additur, a meridie usque in vesperum protrahitur bellum; nocte prelium dissolvitur; nullus victoria laetatur.

18. Rex autem, circa Kalendas Iulii[c] moto exercitu, armis filium generumque quaerere temptavit; obvias urbes partis adversae aut armis cepit aut in deditionem accepit, quousque Mogontiam perveniret, quam filius cum exercitu intravit patremque, dictu[d] miserabilius, armatus expectavit. Ibi plus quam civile et omni calamitate acerbius bellum coeptum[2]; multae machinae muris[e] admotae, sed ab urbanis destructae vel incensae; crebrae ante portas pugnae, raro forinsecus stationes fusae. Cunctando enim res[f] universae variavere, dum dominatorem regni[g] foris, intus successorem metuebant. Obsidio itaque dum sexaginta ferme[h] dies excederet, sermo fit de pace; unde datus est obses in urbem consobrinus regis[3] Ecberhtus[i], quo libera via cuilibet pateret in castra crimen purgandi, de pace atque concordia tractandi. Filius cum genero[k] castra ingressi, regalibus vestigiis prosternuntur; pro scelere omnia sustinere paratos fore, saltem ut amici auxiliatores in fide suscepti, nichil adversi paterentur. Rex autem non inveniens, quomodo meritas poenas filio inferret, fautores insidiarum expostulat. Illi autem iuramentis vicariis obligati et quodammodo arte antiqui hostis constricti, hoc omnino negabant. Ingens interea oritur laetitia in castris, et a castris circumquaque fama diffusa, numquam urbe egressos[l], nisi omnibus essent[m] a rege imperatis obtemperaturi. Eae[n] spes incassum conceptae; nam cum non[o] oboedirent edictis regis, motus Heinricus adversus adolescentem: 'Nichil te', inquit, 'iactitas contra dominum meum regem fecisse, et ecce omnis exercitus usurpatorem te regni invasoremque novit! Ipse ergo si accusor reus criminis, si culpabilis existo, quare non contra me legiones ducis? Signa adversum me move'; et festucam[p] de terra sumens: 'Huius', inquit, 'pretii a me

a) sera 1. b) suppetente 3. c) Iulias 3. d) dicto 1; *deest* 3. e) muris — vel *des. A.* f) rex 1. g) regens 2. h) dies ferme 1. 3. i) Etberhtus 1; Ekbertus 2. *Ekk. semper*; Ecbertus *A.* 3 *semper*. k) gerone 1. l) egressuros 2. 3. m) a rege esset imp. optemperatura 2. n) Hae 2; Hee *A.* o) *deest* 3. *Ann. S.* p) vestucam 1.

1) Conradum Eberhardi ducis Francorum filium esse habendum, recte negasse videtur Wenck, 'H. Landesg.', II, p. 655, n. a. De proelio hoc contra Raginerum comitem commisso cf. Flod. a. 953. 2) Cf. Lucan. I, 1. 3) Ipsum et Wichmannum iuniorem fratres fuisse, filios sororis reginae Mahthildis, Scheidt, Orr. Guelf. IV, p. 568 sqq. n. probavit; cf. Wilmans, 'KU. Westfalens' I, p. 424.

953. meaque potestate rapere non poteris. Quid tibi visum est sollicitare huiuscemodi rebus patrem tuum? Contra summam Divinitatem agis, dum domino patrique tuo repugnas. Si aliquid scis vel vales, in me furorem tuum evome[a]; ipse enim tuam non timeo iram'. Ad haec adolescens nichil respondit, sed audito rege, cum suis urbem ingressus est.

19.[b] Consobrinus autem regis Ecberhtus cum obses datus esset in urbem, suasibilibus[c] corruptus verbis, regi fit aversus, cum et antea ei iratus esset, eo quod argueretur incauti[d] certaminis, ubi oculum perdidisset[1].

20. Dum haec agerentur, proxima nocte Boioarii[e] comites[f] fratris[g] regis, relicto eo[h], iuncti sunt Liudolfo; qui pergens cum eis, cepit urbem regiam quae dicitur Rainesburg[i] cum caeteris in ea regione munitissimis omnemque pecuniam[k] ducis suis militibus divisit, coniugem cum filiis patrui et amicis non solum urbe, sed et regione excedere cogit. Haec omnia a Deo credimus acta, ut qui[l] serenissimum regem plurimis populis ac gentibus preficere voluit, disceret parum in se, in Deo vero omnia posse.

21. Erat autem iunior Arnulfus cum fratribus, qui tale consilium machinatus est contra Heinricum, eo quod paterno regno subrogaretur, ipse autem honore patrio privatus esset. Porro exercitus diutino labore fatigatus, missionem petit et accipit, rege[m] cum paucis admodum filium in Boioariam subsequente.

*p. 455. *22. Ipse namque erat patiens laborum, supra quam[n] credi possit de homine ab adolescentia delicate nutrito. Multitudine denique deficiente a fide, rari admodum erant, qui partes regis adiuvarent; inter quos erat quidam Adalberhtus[o].[2] et alii cum eo admodum pauci.

23. Militante adversum[p] Mogontiam[q] rege, Herimannus dux Saxoniam procurabat[3]. Cum novus exercitus a Saxonia ad supplementum veteris mitti debuisset[4], Thiadri-

a) evove 1. b) *cum caput* 19. *in codice non legatur, indicem secutus hic eius signum posui.* c) suasilibus 2. d) incepti 3. e) Boiarii 1; Boidarii 3; Bawarii *A semper.* f) comiti 2. g) fratres 1. h) ei 1. i) *ita* 2; Reinesburg 1; Reinesburg 3; Regnesburg *A.* k) d. p. 2. l) quem *Wid. scribere debuisset.* m) regem 1. n) quod *add. A.* 3. o) Adalberthus 1; Adelbertus *A.* 2. 3. p) adversus *A.* q) Maguntiam *A.*

1) Inde monoculus saepius a recentioribus nominatur. 2) Comes Sueviae potens; cf. Ann. mai. Sangall. a. 954; Vit. S. Udalrici c. 10. 11. 3) Cf. notam ad II, 2. 4) Quae a Widukindo de Thiadrici et Wichmanni expeditione narrantur, iam antea gesta sint oportet; nam Liudulfus tunc Radasponam, Conradus Metim se receperat, neque iuncti obviam his copiis ire potuerunt. Exercitum non in Bawariam sed in Franciam ductum esse, Wid. ipse indicat, et fortasse e cap. 25. coniicere licet, iam ante Ecberti defectionem haec acta esse. Hoc loco referuntur, ut Saxoniae motus causae appareant.

cus[1] iuniorque Wichmannus ei prefuere. Attingentes terminos 953.
Francorum, a Liudulfo duceque Conrado subito circumfusi, in desertum quoddam coguntur castellum. Quod cum obpugnare nituntur, iactu rotae signifer ante portam brachium perdidit; quo facto bellum est sedatum, indutiaeque concessae trium dierum in Saxoniam revertendi.

24[a]. Thiadricus a Liudulfo magnis promissionibus est temptatus, Wichmannus autem admodum corruptus, patruum[2] exin[b] arguere, paternae hereditatis raptorem dicere et suorum thesaurorum predonem vocare coepit. Ipse autem consilii nequaquam ignarus, quanta sapientia quantaque prudentia contra propinquos et hostes manifestos vigilaverit, difficile est omnimodis edicere.

25. Iungitur quippe Ecberhtus Wichmanno, eademque sententia consurgunt in ducem nullumque ei dant[c] quietis otium. Ille autem nobili patientia iuvenum furorem frangens, cavet tumultum aliquem rege absente illis in partibus accrescere.

26. Boioarii repentino regis adventu nec ad pacem vertuntur[d] nec bellum publicum presumunt, sed clausi muris grandem exercitui laborem suaeque regionis solitudinem parant. Unde minus procedente negotio, absque animabus[e] exercitus a nulla re abstinebat, sed omnia vastabat.

27. Summus pontifex interea, ut[f] ipse aiebat timore regis, officio pontificali amisso, heremiticam cum solitariis ducebat vitam. Non minima quoque caeteris pontificibus cunctatio erat in Boioaria, dum favent partibus, nunc regi assistendo, nunc alienas[g] partes adiuvando, quia[h] nec sine periculo alienabantur a rege nec sine sui[i] detrimento ei adhaerebant.

28. Agens tres integros[k] menses a Mogontia[l] recedens
rex in illis regionibus, demum circa Kalend. Ianuar.[3], in- 954.
fecto negotio, amissis duobus principalibus viris ac potestate claris, Immede et Mainwerco[m], quorum uterque ictu sagittarum periit, alter Mogontiae, alter in itinere Boioariam pergentibus, revertitur in Saxoniam.

a) *indicem secutus hoc loco caput* 24. *posui, et ita deinceps numeravi; in codice* 1 *ordo saepius turbatur.* b) exinde 2. c) dedè 2. d) revertuntur 1. e) a manibus 3. f) *deest* 1. g) alienos 1; alias 3. h) qui 1. i) *deest* 3. k) m. i. 3. l) Mogontio 1; Moguncia 2, *saepius vero* Moguntia; Maguntia *plerumque A.* m) Meinw. *A.* 2.

1) Thiadricus idem videtur esse, qui Geroni in marchia septentrionali regenda successit; v. Leutsch, 'Gero' p. 92, n. 149; Wichmannus filius fuit Wichmanni, cuius II, 4. et 11. mentio fit; cf. Wedekind, 'Noten' II, p. 66 sqq. 2) Hermannum. 3) i. e. die 14—31. mensis Decembris; natalem Domini rex iam in Saxonia celebravit; Cont. Reg. a. 954.

954. 29. Causas dicentibus coram rege Herimanno suisque nepotibus, omnes iusti tenaces[1] sententiam[a] ducis laudavere, adolescentes castigandos iudicantes[b]. Rex autem amans parcebat[c] illis, sub custodia militari tantum intra palatium tradens Wichmannum.

30. Interea audit, quia Avares intrantes Boioariam iungerentur adversariis disponerentque publico bello eum temptare. At ille satis inperterritus tali necessitate, numquam se gratia Dei dominum ac regem oblitus est, sed collecta valida manu, obviam procedit acerrimis hostibus. Illi autem divertunt[d] ab eo, acceptisque ducibus a Liudulfo, omnem Franciam pervagati sunt et tantam stragem dederunt, primum amicis, ut cuidam Ernusto[e] vocabulo[2], qui erat partis adversae, sui iuris familias supra millesimum numerum captivassent, de-
p. 456. inde caeteris omnibus, ut dictu fidem excedat. Dominica
Mart. 19. ante pascha Wormatiae[f] eis est publice ministratum et muneribus auri et argenti plurimum donatum. Inde in[g] Galliam profecti, per aliam viam[3] in patriam revertuntur.

31. Boioarii civili exercitu externoque fatigati — nam, Ungariis egressis, exercitu regali premuntur —, coacti sunt de pace tractare; factumque est, ut pax daretur usque in 16.[h] Kalend. Iulii, et locus esset apud Cinnam[i.4] rationis dandae et responsionis reddendae.

32. Ad condictum locum dum universalis populi conventus fieret, talem rex orationem exorsus est: 'Paterer[k]', inquit, 'si indignatio filii mei caeterorumque insidias tendentium me solum torqueret et non totum christiani nominis populum perturbaret; parum esset, urbes meas more latronum invasisse regionesque[l] a mea[m] potestate rapuisse, nisi[n] propinquorum meorum ac carissimorum comitum sanguine satiarentur. Ecce, sine filiis sedeo orbatus, dum filium gravissimum hostem patior. Quem[5] plurimum amavi et a mediocri loco ad summum gradum summumque honorem provexi, unicum filium meum habet[o] adversum[p] me. Tolerabile hoc utcumque[q] foret, si non[r] Dei hominumque inimici his causis introducerentur. Modo regnum meum habent desolatum, populum captum vel interfectum, urbes destructas, templa succensa, sacerdotes extinctos; adhuc madent san-

a) d. s. *A.* b) iudicandos 2. c) parcens 2. d) diverterunt *A.* 3. *Ann. S.* e) Ernesto *A.* 2. 3. f) Uurmaciae 1. g) *deest* 1. h) XVII. 3. i) Cirinam 2. k) pater *A.* l) regiones 3. m) antea *A.* n) ni 3. o) habeo 2. 3. p) aversum a me *A.* 2. q) totum 3. r) *post* causis *ponit A.*

1) Cf. Horat. Carm. III, 1: *iustum ac tenacem propositi.* 2) Comiti, ut videtur, pagi Sualafeld; v. Dümmler p. 232, n. 3. 3) Cont. Reg. a. 954: *per Italiam redierunt.* 4) Langen-Zenn prope Nürnberg; cf. Wedekind, 'Noten' I, p. 28. 5) scil. Conradus dux.

guine plateae; auro meo et argento, quibus filium generum- 954.
que ditavi, hostes Christi sedes suas remeunt[a] referti[b]. Quid igitur[c] supersit sceleris, quid perfidiae, excogitare nequeam'. His dictis, tacuit rex. Heinricus laudans sententiam regis, subiunxit, quia hostes, secundo victi[d] publico certamine, maligne ac pessime conducerentur, quo via eis iterum laedendi aperiretur; omnem calamitatem omnemque laborem consultius[e] velle pati, quam communem hostem umquam in fidem[f] susciperet[g]. His dictis, Liudulfus procedens ait: 'Conductos adversum me pecunia, fateor, obtinui, ne me michique subiectos laederent; si in hac parte culpabilis predicor, sciat me omnis populus hoc non[h] voluntarie, sed ultima necessitate coactum fecisse'. Postremum pontifex summus rationem redditurus intravit, promittens, se quocumque[i] rex[k] imperavisset iudicio significaturum, numquam contra regem sensisse vel velle vel fecisse; timore coactum a rege discessisse, offensum sibi eum quia[l] intellexisset, innocentem gravissimis accusationibus obrutum; de caetero iuramentorum omnibus argumentis[m] fidem servaturum. Ad haec rex: 'A vobis non exigo iuramentum, nisi pacis et concordiae consilium[n], in quantum possitis, adiuvetis'. Et hoc dato, in fide ac pace eum[o] dimisit.

33. Pontifex cum duce Conrado cum adolescentem non possent inclinare, quatinus patri subderetur eiusque sententiam secutus sustineret, discesserunt ab eo, Deo regique sese[p] iungentes.

34. Proxima nocte Liudulfus cum suis a rege discedens, urbem Rainesburg[q] cum exercitu intravit. Rex autem sequens filium, urbem[r] offendens quae dicitur Horsadal[s. 1], obsedit eam.

35. Facta autem pugna, durius certamen circa murum nemo umquam viderat[t] mortalium. Multi ibi ex utraque parte caesi, plures sauciati; noctis tenebrae prelium dirimere[u]. Saucius ancipiti bello postera luce ducitur inde[v] exercitus, diutius ibi non morari[w] visum ad graviora tendentibus.

36. Trium dierum itiner[x] proinde ad Rainesburg[y]. Castrorum loca occupata munitionibusque circumsepta, obsidio[z]

a) remeant *A.* 3, *corr.* remeunt 2. redeunt *Ann. S.* b) referri 2. c) ergo 3. *Ann. S.* d) victo 2. e) consultus 2. f) fide *A.* g) suscipere 2. h) *alia manu suppl. A.* i) quemcumque 2. k) *deest A.* l) qua 2. m) iuramentis 3. n) consilio 2. o) d. eum 1. p) se 3. q) Reinesburg 1; Reinesburg 2; Reinespurg 3; Regensburg *A.* r) urbemque *A. Ann. S.* s) Horsedal *A.* 2. 3. *Ann. S.* t) vidit *A.* u) diremere *A.* 3. v) e. i. 3. w) maiori 1. x) itinere 2; iter *A. Ann. S.*; itur 3. y) Raeinesburg 1; Reinespurg 3; Regensburg *A, et ita deinceps.* z) obsidia 2.

1) Rosshall in praefectura Cadolzburg, Wedekind l. l.

954. urbis diligenter est incepta. Sed cum multitudo machinas muris adplicari non sineret, satis dure interdum ab utrisque pugnatum[a] pro muris. Diu tracta obsidio[b] cogit clausos[c] belli negotiis aliquid actitare. Arbitrati sunt enim fame peius torqueri, si ad id cogerentur, quam in acie fortiter mori. Iussum itaque, occidentali porta erumpere equites,
*p. 457. quasi inpetum in castra facturos, alios naves *ascendere, et per flumen[d] urbi[e] contiguum, dum equestri prelio pugnaretur, castra armatis deserta invaderent. Urbani signo nolae congregati, condicta peragere; quod in castris usu non ignotum. Quapropter et ipsi non segniter preparantur. Moram facientibus in erumpendo equitibus, classis[f] ab urbe longius elabitur[g], exsilientesque de navibus, irruunt in castra, offendentesque[h] armatos, dum trepidi fugae consulunt, circumfusi undique caeduntur. Alii naves ingredi nisi[i], timore perculsi deviantes, flumine absorbentur; alii naves plus aequo ingressi, dimerguntur, factumque est, ut vix pauci de pluribus superessent. Equites vero ab equitibus fatigati devictique, plures saucii, in urbem[k] coguntur. Miles regius victor in castra reversus, unum solummodo letali vulnere percussum pro portis secum revehunt. Pecus omne urbis loco herboso delatum, qui erat inter Rain[l] et Donou[m] fluvios[n], sed a fratre regis Heinrico captum et inter socios divisum est. Urbani crebris preliis triti, fame quoque periclitari coeperunt.

37. Unde egressus[o] urbe Liudulfus cum principalibus viris, pacem postulat, sed non inpetrat, quia patri obedientiam negat. Ingressus vero urbem, portam orientalem obsidentem armis temptat Geronem, tot victoriis quot preliis clarum. A tertia hora usque in nonam acriter pugnatum[p]; ante portam urbis, equo[q] cadente, ascensor Arnulfus armis exutus ilicoque telis perfossus occubuit. Post biduum a muliere famem urbis fugiente mors illius notificatur, dum antea incertum esset. Cuius morte urbani satis confusi, iam de pace tractabant.

38. Interventu proinde principum iterum Liudulfus cum sociis urbe egressus, dum mense integro[r] et dimidio obsideretur, pacem obtinuit usque ad condictum diem, dum de his causis diiudicaretur; locusque concilii[s] apud Fridesleri[t] notabatur. Rex inde patriam[u] reversus.

a) est *add.* 2. *Ekk. Ann. S.* b) obsidia 2. c) clausis 2. 3. d) fluvium 3. e) urbem contiguam 2. f) clausis 3. g) elabuntur 3. h) offendentes 2. i) non 3. k) urbe 1. l) Raim 1; Rein 3; erat in terra 2. m) Do . . . *corr.* Danubium 1; Danubium 3; Donau *Ann. S.* n) fluvius 2. o) est *add.* 1. p) est *add.* 3. q) *ex* 1 *et* 2 *hanc verborum distinctionem recepi.* r) integra 1. s) consilii 3; *deest A.* t) Fridislar *A.* u) in p. *A*; Rex redit inde in patriam 3; Rex in p. *Ann. S.*

39. Heinricus vero Novam urbem[1] obtinuit; Rainesburg 951.
pene omnis proxima nocte concremata[a].

40. Exercitandi gratia venationem agens rex in loco qui dicitur Suveldun[b, 2], filius[c] patri[d] nudatis plantis prosternitur, intima tactus poenitentia; oratione flebili patris[e] primum, deinde omnium presentium lacrimas extorquet. Amore itaque paterno susceptus in gratiam, spondet se obtemperaturum consensurumque[f] omni paternae voluntati.

41. Interea summus pontifex aegrotasse nuntiatur ac desperari. Quapropter regis placitum modice est dilatum[g]. Finem summi pontificis[3] qui interfuere satis laudabilem predicant. Defuncto pontifice, universalis conventus[h] populi celebratus[4]; Mogontia post annum et dimidium regi tradita cum omni Francia; filius ac gener in gratiam suscepti, qua et in finem usi sunt fideliter.

42. Eo anno Slavi[i] qui dicuntur Uchri[k] a Gerone cum magna gloria devicti, cum ei presidio esset dux Conradus a rege missus. Preda inde ingens ducta; Saxoniae laetitia magna exorta.

43. Proximum agens rex pascha[l] cum fratre, ducit post 955.
haec exercitum contra Rainesburg[m], iterum armis machinis- Apr. 15.
que urbem torquens. Dum presidio Saxonum destituitur ac fame vexatur, portis urbani egressi, cum urbe tradiderunt semet ipsos regi. Qui principes exilio dampnans, reliquae multitudini parcit, victoriaque gloriosus remeavit in patriam, omni regione Boioarica fratri restituta.

44. Ingressusque Saxoniam circa Kal. Iulii, obvios habet legatos Ungariorum, tamquam ob antiquam fidem ac gratiam eum visitantes, re autem vera, ut quibusdam *videbatur, even- *p. 458.
tum belli[n] civilis considerantes. Quos cum secum aliquantis[o] diebus retinuisset et aliquibus munusculis donatos remisisset in pace, audivit a nuntiis fratris, ducis scilicet Boioariorum, quia[p] 'Ecce, Ungarii diffusi invadunt terminos tuos statuuntque tecum inire certamen'. His auditis, rex, quasi nichil[q] laboris preterito bello toleravisset, coepit ire contra hostes, sumptis[r] secum paucis admodum ex Saxonibus, eo[s] quod

a) est arsa *A*; arsa 3; exusta est *Ekk.;* incensa est *Ann. S.* b) Seveldun *corr.* Suveldun 2. c) si filius *A.* d) patris *A.* e) patri 3. f) consenseruntque 1. g) dilatatum 3. h) est *add. A.* i) flavi *A hic et deinceps.* k) Uehri *A.* l) in pascha 1; p. rex 3. m) Reinesb. *h. l. A.* n) c. b. 2. o) aliquot 3. p) et *add.* 1. q) quasi laboris oblitus, quem p. 3. r) sumtisque *A.* s) et *A.*

1) Fortasse recentiorem urbis Regensburg partem, ad sinistram Danubii ripam, noster ita appellavit; cf. Dümmler p. 239, n. 2. 2) Fortasse Saufeld in districtu Berka ad Ilmam in terra Wimariensi; cf. 'Neue Mittheilungen' IV, 2, p. 172. 3) Obiit d. 25. Oct. 4) Die 17. Dec. in loco Arnsted; cf. Ann. Augienses h. a.

955. iam bellum Slavanicum[a] urgeret. Castris positis in confiniis Augustanae urbis[1], occurrit ei exercitus Francorum Boioariorumque; cum valido quoque equitatu venit in castra Conradus dux, cuius adventu erecti[b] milites, iam optabant non differre certamen. Nam erat natura audacis animi et, quod rarum est audacibus, bonus[c] consilii et, dum eques et dum pedes iret in hostem, bellator intolerabilis, domi militiaque sociis carus. Igitur ab utriusque exercitus latrocinantibus agminibus notificabatur, non longe exercitus ab altero fore. Ieiunio in castris predicato[d], iussum est, omnes in crastino[e] paratos esse ad bellum. Primo diluculo surgentes, pace data et accepta, operaque sua primum duci, deinde unusquisque alteri cum sacramento promissa[f], erectis signis procedunt castris[g], numero quasi octo legionum. Ducitur exercitus per aspera et difficilia loca, ne daretur hostibus copia turbandi sagittis agmina, quibus utuntur acerrime, arbustis ea protegentibus. Primam et secundam tertiamque legionem direxerunt Boioarii, quibus prefuerunt prefecti ducis Heinrici; nam ipse[h] bello interim aberat, eo quod valitudine corporis laborasset, qua et mortuus est[2]. Quartam[i] ordinavere Franci, quorum rector ac[k] procurator erat[l] dux Conradus. In quinta, quae erat maxima, quae et dicebatur regia, ipse princeps vallatus lectis[m] ex omnibus[n] militum milibus[o] alacrique iuventute, coramque eo angelus, penes quem victoria, denso agmine circumseptus. Sextam et septimam construxerunt Suavi[p], quibus prefuit Burchardus[q], cui nupserat filia fratris regis[3]. In octava erant Boemi electi milites mille, armis potius instructi quam fortuna; in qua et sarcinae omnes ac inpedimenta quaeque, quasi ipsa esset tutissima, quae esset novissima. Sed aliter res acta est ac[r] arbitrabatur; nam Ungarii nichil cunctantes, Lech fluvium transierunt, circumeuntesque[s] exercitum, extremam legionem sagittis lacessere[t] coeperunt, et inpetu cum ingenti vociferatione facto[u], aliis caesis vel[v] captis, sarcinis omnibus potiti, caeteros legionis illius armatos fugere compulerunt. Similiter septimam ac sextam aggressi, plurimis ex eis fusis, in fugam verterunt.

a) Sclavonicum 3. b) m. er. 2. *Ekk.* c) boni consilii 2; bono consilio 3; bonus consilio *Ekk.* d) indicto 3. e) crastinum 3. *Ann. S.* f) promisso 2. g) e castris 3. *Ekk.* h) ipso 3. i) vero *add.* 3. k) p. et r. 3. l) *deest A.* 2. m) electis 2. *Ann. S.* n) multis 3. o) militibus 2. p) Suevi *A.* 3. *Ekk. Ann. S.* q) Burgardus 1; Burcardus 3. r) quam *A. Ann. S.* s) circueuntesque 2. *Ann. S.* t) lascessere 1. 2. u) facta 1. v) aliis 3. *Ekk.*

1) De hac pugna vulgo, sed minus recte, ut videtur, in Lechfelt collocata v. quae disputavit Wyneken 'Forschungen' XXI, p. 239 sqq. 2) Obiit die 1. Novembris. 3) Burchardus, filius, ut videtur, ducis Burchardi a. 926. occisi, filiam Heinrici Hadwigem duxit, et Liudulfo deposito, a. 955. ducatum Sueviae recepit.

Rex autem cum intellexisset, bellum ex adverso esse[a] et 955.
post tergum novissima agmina[b] periclitari, misso duce cum quarta legione, captivos eripuit, predam excussit latrocinantiaque[c] hostium agmina proturbavit[d]. Fusis latrocinantibus undique adversariorum agminibus, signis victricibus dux Conradus ad regem revertitur; mirumque in modum, cunctantibus veteranis militibus gloria victoriae assuetis, cum novo milite et fere bellandi ignaro[e] triumphum peregit.

45. Dum[1] ea geruntur in Boioaria, varie pugnatum est a preside Thiadrico[2] adversus barbaros. Cum capere nisus[f] esset quandam urbem illorum, usque ad[g] introitum portae persecutus est adversarios, cogens illos intra murum, oppido potito et incenso, et omnibus quae[h] foras murum erant captis vel interfectis. Cum iam incendio extincto reverteretur, et paludem, quae erat urbi[i] adiacens, medietas militum transisset, Slavi videntes nostros in arto sitos ob difficultatem loci, nec copiam habere[k] pugnandi nec locum adeo fugiendi, insequebantur a tergo revertentes clamore magno. Peremerunt[l] ex eis ad[b] quinquaginta viros, foeda[m] fuga nostrorum facta.

*46[n]. Ingens interea pavor omnem Saxoniam trepidam *p. 459.
pro rege et exercitu[o] eius pro hac re adversa[p] invasit. Terrebant nos preterea portenta inusitata. Templa denique plerisque in locis tempestate valida concussa visentibus et audientibus horrorem nimium incussere; utriusque sexus sacerdotes ictu fulminis interierunt, et alia multa illo tempore contigerunt dictu horrenda et propterea nobis pretereunda.

Totum[3] pondus prelii ex adverso iam adesse[q] conspiciens rex, exhortandi[r] gratia allocutus est socios[s] hoc modo: 'Opus esse[t] nobis bonorum[u] animorum in hac tanta necessitate, milites mei, vos ipsi videtis, qui hostem non longe, sed coram positum toleratis. Hactenus enim inpigris manibus vestris ac armis semper invictis gloriose usus, extra solum et imperium meum ubique[v] vici, et nunc in terra mea

a) *deest A. Ann. S.* b) *deest A.* c) latrocinantium 2. d) perturbavit 2. 3. *Ekk. Ann. S.* e) ignara 1. f) visus 3. g) *deest* 1. 3. h) p̄ 1. i) *deest* 3. k) haberet *A.* l) et p. 2. m) *deest* 2. n) *inde ab hoc capite codicis numeri cum indice conveniunt.* o) exercitui *A.* p) adverso 1; adversam 3; invasit adversa *A.* q) esse 2. r) hortandi 1. s) *deest* 1; suos *add.* 3. t) esset 2. u) bonis operibus 3. v) v. u. 2.

1) His parum apte pugnae narrationem interrumpi, negari nequit; ideoque ea post inserta esse, Köpke p. 12. alii statuerunt; sed Raase p. 34. etiam hunc locum recte exposuisse videtur. 2) Cf. c. 23; praeses a Widukindo idem qui marchio dici videtur, cf. II, 30. III, 54. 67. de Gerone, III, 51. de Heinrico; II, 33. Oddo Lothariorum dux hoc nomine appellatur. Cf. 'VG.' VIII, p. 3, n. 2. 3) Widukindus pergit in describenda pugna die 10. Augusti commissa.

955. et regno meo terga vertam? Superamur, scio, multitudine, sed non virtute, sed non armis; maxima enim ex parte nudos illos armis omnibus penitus cognovimus et, quod maximi est nobis solatii, auxilio Dei. Illis est sola pro[a.] [1] muro audatia, nobis spes et protectio divina. Pudeat iam nunc dominos pene totius Europae inimicis manus dare. Melius bello, si finis adiacet, milites mei, gloriose moriamur, quam subiecti hostibus vitam serviliter ducamus aut certe more malarum bestiarum strangulo deficiamus. Plura loquerer, milites mei, si nossem, verbis virtutem vel audatiam animis vestris augeri. Modo melius gladiis quam linguis colloquium incipiamus!' Et his dictis, arrepto clipeo[b] ac sacra lancea, ipse primus equum in hostes vertit, fortissimi[2] militis ac optimi imperatoris officium gerens. Hostium audaciores[c] primum resistere[d], deinde, ut socios viderunt terga vertere, obstupefacti nostrisque intermixti, extinguuntur. Caeterorum vero alii, equis fatigatis, villas proximas intrant, circumfusique armatis, cum moeniis[e] pariter[f] concremantur; alii flumen contiguum transnatantes, dum ripa ulterior[g] ascendentes non sustinet, flumine obvolvuntur et pereunt. Eo die castra invasa, captivique omnes erepti; secundo die ac tertio a vicinis urbibus reliqua multitudo in tantum consumpta est, ut nullus aut rarus evaderet[h]. Sed non adeo[i] incruenta victoria[3] fuit de tam saeva gente.

47. Conradus quippe dux[k] fortiter pugnans, animi fervore solisque ardore, qui eo die nimius erat, accensus aestuat, vinclisque [loricae[l]] solutis, dum auram captat, vulnere sagittae adverso gutturis defixae cadit. Cuius corpus iuxta regis imperium honorifice collectum transportatur Wormatiam[m], ibique sepelitur vir omni virtute[4] animi et corporis magnus atque famosus, cum fletu et planctu omnium Francorum.

48. Tres duces gentis Ungariae capti ducique Heinrico presentati, mala[n] morte, ut digni erant, multati sunt; suspendio namque crepuerunt.

49. Triumpho celebri rex factus[o] gloriosus, ab exercitu pater patriae imperatorque appellatus est. Decretis proinde

a) audacia p. m. *A.* b) gladio et clypeo 3. c) auditores *A.* d) restitere *A.* 3; restiterunt *Ekk.* e) menibus 2. *Ekk.* f) quoque 1. g) alterior 1; altior *A.* h) discederet *A.* i) *deest* 1. k) dux quippe 1. l) *ita A. Ekk.; deest* 1. 2. 3. m) Uurmatiam 1; Vormaciam 3. n) mala — multati *des.* 1. o) gl. f. 1.

1) Sallust. Catil. c. 58. *audacia pro muro habetur;* quem locum Widukindus etiam alibi imitatur. 2) Ibid. c. 60: *strenui militis et boni imperatoris officia simul exequebatur.* 3) Ibid. c. 61: *incruentam victoriam.* 4) Ibid. c. 53: *virtutem animi ad caelum ferunt ... clarus atque magnus habetur.*

honoribus et dignis laudibus summae Divinitati per singulas 955.
ecclesias, et hoc idem sanctae matri eius per nuntios demandans[a], cum tripudio ac summa laetitia Saxoniam victor reversus, a populo suo[b] libentissime suscipitur; neque enim tanta victoria quisquam regum intra ducentos annos[1] ante eum laetatus est. [Nam[c] ipsi bello Ungarico aberant, Slavanico[d] certamini reservati].

50. Igitur, ut supra retulimus[2], cum deficeret in ratione reddenda contra suum patruum Wichmannus, intra palatium custoditur. Cum vero[e] rex in Boioariam proficisci vellet[3], simulata infirmitate, ipse iter negavit; unde monitus ab imperatore, quia destitutus a patre et matre loco filiorum eum assumpserit liberaliterque educaverit, honore paterno promoverit, rogatque[f], ne ei molestiam inferret, cum alia plura gravaretur. Ad haec nichil utile audiens imperator, discessit, commendato eo Iboni[g] comiti[4]. Aliquantis diebus cum eo degens, petit[h] post haec venandi gratia silvam ire[i] liceret. *Ibi[k] absconditos socios secum sumens, perrexit in patriam, et *p. 460.
occupatis[l] aliquibus urbibus, iuncto sibi Ecberhto, arma sumit contra imperatorem. Industria autem ducis Herimanni facile eos oppressit trans Albiamque[m] coegit. Illi cum se sensissent duci resistere non posse, sociaverunt sibi duos subregulos barbarorum, Saxonibus iam olim infestos, Naconem et fratrem eius[5].

51. Ductus exercitus a duce, reperti sunt in urbe quae[n] dicitur Suithleiscranne[o.6]; et pene erat, ut cum[p] urbe caperentur, nisi[q] clamore cuiusdam citarentur[r] et ad arma prosilirent; caesis tamen ante portam urbis ad[s] quadraginta armatis, caesorumque[t] spoliis potitus, dux Herimannus discedit[u]. Erant autem qui eum adiuvarent Heinricus preses cum fratre Sifrido[v], viri eminentes et fortes, domi militiaque optimi. Facta sunt autem haec initio[w] quadragesimalis[x] 955.
ieiunii. Mart.

a) ut *add.* 1. b) *deest* 3. c) nam ipsi — reservati *des.* 1, *quae quamvis glossatori cuidam tribui possint, cum tam* 2 (3) *quam A exhibeant, omittere nolui.* d) Sclavonico 3. e) igitur 3. f) rogatusque 2. g) bono 2. h) post h. petit, ut eum v. g. 2. i) inire 2; intrare 3. k) ibique 3. l) ibi *add.* 3. m) Transabiamque *A*; trans Albimque 3. n) qui 1. o) Suithelei scrannae *A*; Suuithleiscranne 3. p) cum urbe *des.* 2; cap. cum u. 3. q) ni 3. r) excitarentur 3. s) *deest* 2. *Ann. S.* t) caesorum *A.* u) discessit 2. *Ann. S.* v) Sigifr. 2. 3 *semper*; Sigefr. *Ann. S.* w) in initio 3. *Ann. S.* x) quadragesimae vel ieiunii 1.

1) Widukindus de Karoli Martelli victoria a. 732. de Sarracenis reportata cogitasse videtur. 2) C. 29. 3) Loquitur de expeditione a. 954, Ungariis fugatis, suscepta (c. 31). 4) De quo nihil constat, nisi quod extra Saxoniae fines comitatum tenuit; cf. Dümmler p. 230, n. 3. 5) Cf. Ann. mai. Sangall. a. 955. 6) De urbe Schwedt Hahn, 'Einl.' II, p. 62, n. i, et Wedekind, 'Noten' I, p. 21, cogitarunt; aliam proposuit sententiam Leutsch, 'Gero' p. 97, n. 153. Dümmler p. 250, n. 5. de urbis situ dubitat.

955. Apr. 15. 52. Barbari vero post proximum pascha irruunt in regionem, ducem habentes Wichmannum, ad facinus tantum, non ad imperium; nullam moram agens[a] sed et ipse dux Herimannus, cum presidio militari adest, videnque exercitum hostium gravem, sibique parvas admodum belli copias affore[b], civili bello urgente, arbitratus est consultius differre certamen in dubiis rebus constitutis, multitudinique imperare[c], quae maxima in unam urbem confluxerat, dum caeteris diffiderent[d], quoquo[e] pacto possent, pacem expostularent. Quod tamen consilium milites aegre valde tulerunt, et maxime Sifridus, qui erat bellator acerrimus. Faciunt tamen cives Cocarescemiorum[f.1], ut dux imperarat, pacemque eo pacto obtinent[g], quo liberi cum uxoribus et natis supra murum inermes ascenderent, conditione servili et omni suppellectili in medio urbis hostibus relicta. Cum intra urbem irruerent barbari, quidam illorum suum mancipium agnoscit in cuiusdam liberti uxore; quam cum rapere de manu viri niteretur, ictum[h] pugni[i] accipit irritumque pactum ex parte Saxonum proclamitat; unde fit, ut omnes ad caedem verterentur nullumque relinquerent, sed omnes perfectae aetatis neci darent, matres[k] cum natis captivos ducerent.

53. Quod scelus imperator ulcisci gestiens, victoria iam de Ungariis patrata[l], regiones barbarorum hostiliter intravit. Consultum de Saxonibus, qui cum Slavis conspiraverant[m]; iudicatum[n] est, Wichmannum et Ecberhtum pro hostibus publicis habere[o] oportere, caeteris vero parcere, si quidem remeare voluissent ad suos. Aderat et legatio barbarorum, tributa socios ex more velle persolvere nuntians; caeterum dominationem regionis velle tenere; hoc pacto pacem velle, alioquin pro libertate armis certare. Imperator ad haec respondit, pacem quidem eis nequaquam[p] negare, sed omnimodis dare non posse, nisi iniuriam perpetratam digno honore ac emendatione purgarent; omniaque vastando et incendendo per illas regiones duxit exercitum, donec tandem, castris positis super Raxam[q.2] fluvium ad transmeandum palu-

a) agentes 2. b) adesse 3. c) imperarat 2. d) differrent 1. e) quo 1. f) *hoc vocabulum erasum est* 1; convocare scemiorum 2. g) optinerent 1. h) ictu 1; iectum *A.* i) pugne 1. *Ann. S.*; pugnae 2. k) matres — ducerent *des.* 1; matresque 3. l) parta 3. m) conspiraverunt 2; conspirant *A.* n) iudicatumque 2. 3. o) haberi 2. *Ann. S.* p) non 3. *Ann. S.* q) Taxam *Ann. S.*

1) Vox Slavica locum aut prope Albiam aut in altera Albiae ripa haud procul a Magdeburg situm fuisse indicat, ubi complures loci extant, qui aliquam vocis similitudinem praeferunt. PERTZ. 2) Minime cum Ann. Saxone Taxa legi fluviumque Dosse intelligi posse, omnium codicum consensus ostendit; videtur igitur esse Reckenitz ducatus Megalopolitani fluvius, populos quibuscum bellum erat pertransiens.

dibus difficillimum, ab hostibus circumfunditur. A tergo 955.
namque [via[a]] arborum robore obstruitur, eademque armatorum manu vallatur; ex adverso fluvius fluvioque contigua palus, et cum ingenti exercitu Slavus[b] bellatores et ab opere et ab itinere prohibens. Vexatur autem et aliis incommodis exercitus, morbo pariter et[c] fame. Dum talia agerentur per plures dies, mittitur ad principem barbarorum, qui dicebatur Stoinef[d], Gero comes, quatinus imperatori se dedat: amicum per id adepturum, non hostem experturum.

*54. Erant quippe[e] in Gerone multae artes[f] bonae, *p. 461.
bellandi peritia, in rebus civilibus bona consilia, satis eloquentiae, multum[g] scientiae, et qui prudentiam suam opere[h] ostenderet[i] quam ore, in adquirendo strenuitas, in dando largitas et, quod optimum erat, ad cultum divinum bonum studium. Igitur preses super paludem et flumen, cui palus adiacens erat, barbarum salutabat. Cui Slavus aequalia respondit. Ad quem preses: 'Satis tibi esset, si bellum gereres contra unum nostrum de servis domini mei, et non etiam contra dominum meum regem. Quis tibi exercitus, quae arma, ut talia presumas? Si aliqua vobis virtus adsit, si artes, si audatia, date nobis locum ad vos transeundi, sive nos vobis huc veniendi, et aequato loco, fortitudo appareat pugnatoris'. Slavus barbarico more frendens et multa convicia evomens, irrisit Geronem imperatoremque et omnem exercitum, sciens eum multis[k] molestiis aggravatum. Gero ad haec commotus, ut erat animi ardentissimi: 'Crastinus', inquit, 'dies declarabit, tu et populus tuus fortes[l] viribus sitis, an non; cras enim nos vobiscum congredientes procul dubio videbitis'. Gero denique, olim licet multis gestis insigniis[m] clarus haberetur, iam tamen magnus ac celebris ubique predicabatur, eo[n] quod Slavos qui dicuntur Uchri[o] cum magna gloria cepisset[1]. Gero reversus in castra, retulit quae audierat. Imperator vero de nocte consurgens, iubet sagittis et aliis[p] machinis ad pugnam provocare[q], et quasi vi flumen paludemque transcendere velle. Slavi autem hesterna comminatione nichil aliud arbitrati, ad pugnam pariter conspiravere, iter totis viribus defendentes. At Gero cum amicis Ruanis[r][2] miliario ferme uno a castris descendens[s], hoste[t] ignorante, tres pontes celeriter construxit, et misso nuntio

a) *deest* 1. 2. 3. *Ann. S.* b) Slavus *corr* Slavos 1; Sclavos 2. 3; Slavi — prohibentes *Ann. S.* c) ac 1. 3. d) Stoinefgero 3. e) *deest* 2. f) b. a. *A.* g) m. sc. *des.* 1. h) magis *add.* 3. *Ann. S.* i) ostenderat 1. k) *deest* 1. l) fortis *A.* 2. m) insignibus 2. 3; insignis et c. *Ann. S.* n) eo — dicuntur *des. A.* o) Vehri *Ann. S.* p) alios 2. q) hostem *add.* 3. r) Ruianis 2; suis 3. s) discedens 3. t) i. h. 2.

1) Cf. c. 42. 2) Ranos, Ruanos et Rugianos eosdem esse, variata tantum pronunciatione, iam Meibomius annotavit.

955. ad imperatorem, totum exercitum revocavit. Quo viso, barbari et ipsi obviare legionibus contendunt. Pedites barbarorum dum longiorem viam currunt et certamen ineunt, fatigatione[a] dissoluti, militibus citius cedunt; nec mora, dum fugae presidium quaerunt, obtruncantur [1].

55. Stoinef[b] autem colle eminenti cum equitibus eventum rei expectabat; socios inire fugam cernens, fugit et ipse, lucoque[c] quodam cum duobus satellitibus repertus, a viro[d] militari, cuius vocabulum erat Hosed[e], certamine fatigatus armisque nudatus, capite caesus est. Satellitum alius vivus captus imperatorique cum capite et spoliis reguli ab eodem milite presentatus est. Ex hoc Hosed clarus et insignis habitus; merces tam famosi gesti[f] donativum imperiale cum reditu viginti mansuum. Eo die castra hostium invasa, et multi mortales interfecti vel capti, caedesque[g] in multam noctem protrahebatur. Postera luce[h] caput subreguli in campo positum, circaque illud septingenti[i] captivorum capite caesi, eiusque consiliarius, oculis erutis, lingua est[k] privatus in medioque cadaverum inutilis relictus. Wichmannus vero et Ecberhtus[l] scelerum conscii in Galliam profecti, ad Hugonem ducem fuga elapsi sunt.

56. Crebris victoriis imperator gloriosus factus atque famosus, multorum regum ac gentium timorem pariter et
956? favorem promeruit; unde plurimos legatos suscipit, Romanorum scilicet et Graecorum Sarracenorumque[m], per eosque diversi generis munera[n], vasa aurea et argentea, aerea quoque et mira varietate operis distincta[o], vitrea vasa, eburnea etiam et omni genere modificata stramenta, balsamum et totius generis pigmenta, animalia Saxonibus antea invisa, leones et camelos, simias et strutiones[p]; omniumque circumquaque christianorum in illo res atque spes sitae.

956. 57. Liudulfus autem, filius[q] imperatoris, cum fidem vult servare amicis, patria cessit Italiamque cum eis adiit; quo
957. agente annum[r] fere totum, diem[s] extremum obiit [2], toto Francorum imperio relinquens suo vulnere vulnus durum. Funus autem eius a militibus debito honore curatum, et ab
*p. 462. Italia Mogontiae[t] corpus translatum, in *basilica[u] Albani martiris sepultum est, cum luctu et planctu multorum

a) fugatione 2. b) Stoinefgero 3. c) locoque *A.* d) r. auro 2. e) Hoseb *Ann. S.* f) facti *A.* g) caedes 3. h) die 3. i) septuaginta 3. k) eius 2. l) Echberthus 1. m) Sarac. 1. 3. n) *deest* 1. o) distincti 1. 2. 3. p) structiones 1; struciones *A. Ann. S.*; struthiones 3. q) i. f. 1. r) f. a. 2. s) die extremo 2. t) Mogonciam 3. *Ann. S.* u) sancti *alia manu superscr.* 1.

1) Diem pugnae 16. Octobr. (festivitatem s. Galli) indicant Ann. Sang. mai. 955, SS. I, p. 79. 2) A. 957, die 6. Septemb.

populorum. Reliquit post se filium patris vocabulo insi- 957.
gnitum [1].

58. Litterae autem obitus eius allatae sunt imperatori, cum esset in militia[a], qua militavit contra Redarios; quapropter[b] satis plurimum lacrimarum pro filii interitu fudit; de caetero, qui adhuc ordinavit imperium suum, rectori omnium Deo fideliter commisit.

59. Eodem tempore Wichmannus[c] sciens Saxoniam bellatoribus vacuam, a Gallia profectus, Saxoniam occulte intravit, domum coniugemque revisit, inde se iterum alienigenis inmersit. Ecberhtus[d] vero interventu magni pontificis Brunonis in gratiam recipitur.

60. Ductus exercitus contra Wichmannum tertia vice [2], 958.
vix obtinuit, ut in fide Geronis filiique sui susciperetur, ipsique apud imperatorem obtinerent, quo patria coniugisque patrimonio cum gratia imperiali frueretur. Iniussus[e] sacramentum terribile dedit, se contra imperatorem imperatorisque regnum numquam aliquid inique consilio aut actu facturum[f]. Ita, fide data, in pace est[g] dimissus et bonis promissionibus ab imperatore erectus.

61. Peracta caede barbarorum, eo anno prodigiosae res 959.
apparuere[h], notae scilicet crucis in vestimentis plurimorum [3]. Quibus visis, plurimi salubri timore perculsi, adversa formidabant; idemque[i] vitia multa ex parte emendaverunt. Fuerunt et qui lepras vestium[k] interpretarentur[l], eo quod subsequens lepra multos mortales corrumperet[m]. Sapientiores autem signum crucis salutem victoriamque prefigurasse[n] predicabant, quibus et nos fidelem assensum prebemus.

62. Eo tempore imperator et ipse aegrotare coepit, sed meritis sanctorum, quibus fidele iugiter obsequium prebet, continuall
maximeque patrocinio incliti martiris[o] Viti, cui aperuit os suum, de infirmitate convalescit, et mundo ut sol lucidissimus post tenebras ad omnem decorem et delicias condonatur.

63. Rebus igitur rite compositis per omnem Franciam Saxoniamque et vicinas[p] circumquaque gentes, Romam sta- 961.
tuens proficisci, Longobardiam[q] perrexit. Ergo qualiter regem Longobardorum Bernharium[r] duobus annis obsessum, cum coniuge et filiis captum, in exilium destinaverit, Ro-

a) Italia 1. b) qui 3. c) sc. Wigm. 2. d) Egberhtus 1. e) Iussus 1. f) acturum 2. g) d. est 2. h) apparuerunt 1. i) iidemque 3. k) *deest A.* l) interpretaretur 1. m) corrumperent 1. n) prefigurans se 2. o) sancti *superscr.* 1. p) vicinos *A.* 1. 3. q) in Long. 3. r) Bernhardum 2; Berengarium 3.

1) Ottonem, natum a. 954. 2) Primo a Hermanno a. 955 (c. 51), secundo a rege eodem anno (c. 53). 3) Cf. Ann. Corbei. a. 959, SS. III, p. 4: *Hoc anno signum sanctae crucis in vestimentis hominum et in corporibus.*

964. manos duobus preliis vicerit Romamque[a] expugnaverit, duces Beneventorum subiecerit, Graecos in Calabria Apuliaque[b] superaverit[1], terra Saxonia[c] venas argenti aperuerit[d], imperiumque cum filio quam magnifice dilataverit, nostrae tenuitatis[e] non est edicere, sed, ut initio[f] historiae predixi[2], in tantum fideli devotione elaborasse[g] sufficiat. Caeterum erga tuam claritatem serenitatemque, quam[h] patris fratrisque celsitudo patriae ad omnem honorem nobisque ad solatium reliquit, magna devotio opus humile magnificet[i]. At finis civilis belli terminus sit libelli[3].

962? 64. Enimvero donatus patriae Wichmannus aequanimiter se continuit, donec imperatoris adventum speravit. Cum autem[k] eius reversio differretur, ad aquilonales[l] partes se contulit, quasi cum rege Danorum Haraldo[m.4] bellum ab integro machinaturus. At ille mandavit ei[n], si ducem necasset vel alium quemlibet principum, nosset sine dolo eum[o] sibi sociare velle, aliter rem fraudulenter agitasse[p] non dubitaret. Interea ab emptore pretereunte latrocinia eius produntur, sociorumque aliqui[q] comprehensi et tamquam contra publicam rem agentes a duce dampnati, strangulo vitam perdiderunt; ipse autem cum fratre[5] vix evasit.

65. Dani antiquitus erant christiani, sed nichilominus idolis ritu gentili servientes. Contigit autem altercationem
*p. 463. super cultura deorum fieri in quodam convivio *rege presente[r], Danis affirmantibus, Christum quidem esse deum, sed alios eo fore maiores deos, quippe qui potiora mortalibus signa et prodigia per se ostenderent. Contra haec clericus quidam, nunc vero religiosam vitam ducens episcopus[6] no-

a) Romam 3. b) Appuliaque 3. c) terrae Saxonia *corr.* Saxoniae 1; in terra Saxonia 3; terra Saxonica *Ekk.* d) aperuit 2. e) tenuitati 1. f) in init. 3. g) laborasse 3. h) *deest* 2. i) magnifice 2. k) *deest* 3. l) aquilonares 3. m) Halardo *A.* n) ei *corr.* eis 1. o) quum s. s. vellet 3. p) egisse 2. q) alii 3. r) regio (*deest* praesente) 2.

1) Cf. Ann. Corb. l. l.: *Isto anno imperator et augustus reversus Otto de Beneventanis, repugnantem Romanum orbem victor subegit. Sequenti ergo anno intra civitatem insidiis preventus, et bis victor extitit. Secunda expeditione Spolitanos et Camerinos, Tuscanos Calabriamque subegit;* quae quibus annis tribuenda sint, incertum est. Neque tamen ea ad a. 969—970, ut Jaffé vult, Bibl. I, p. 36, referenda esse puto, cum hoc tempore de insidiis intra civitatem, i. e. Romam, paratis et victoria reportata nihil constet; sed ad a. 965. vel 967. pertinere videntur. Incerta sane rerum Italicarum fama Corbeiam venerat. 2) Cf. praefat. libri primi. 3) Cf. infra c. 69. finem. 4) Cognomento Blaatand Gormonis filio. 5) De Ecberto (c. 53) dicere videtur. 6) Popponem episcopatum Arhusiensem accepisse, narrat Saxo Gram. X, ed. Müller p. 499. Eum antea capellanum papae, fortasse Benedicti VIII, qui Hamburgii in exilio vixit, fuisse, alii tradunt; cf. Giesebrecht p. 840. Adam. Brem. II, 33, SS. VII, p. 318, eandem rem de Poppone episcopo Slesvicensi, G. Trev. c. 31, SS. VIII, p. 173, de archiepiscopo Trevirensi referunt.

mine Poppa[a], unum verum Deum patrem cum filio unigenito domino nostro Iesu Christo et Spiritu sancto, simulacra vero daemonia esse et non deos, testatus[b] est. Haraldus[c] autem rex, utpote qui velox traditur fore[d] ad audiendum, tardus ad loquendum, interrogat, si hanc fidem per semet ipsum declarare velit. Ille incunctanter velle respondit. Rex vero custodire clericum usque in crastinum iubet. Mane[e] facto ingentis[f] ponderis ferrum igne[g] succendi iubet, clericumque ob fidem catholicam candens ferrum portare iussit. Confessor Christi indubitanter ferrum rapit tamdiuque deportat, quo ipse[h] rex decernit; manum incolumem cunctis ostendit, fidem catholicam omnibus probabilem reddit[i]. Ad haec rex conversus, Christum deum solum colendum decrevit, idola respuenda subiectis gentibus imperat, Dei sacerdotibus et ministris honorem debitum deinde prestitit. Sed et haec virtutibus merito patris tui adscribuntur, cuius industria in illis regionibus ecclesiae sacerdotumque ordines in tantum fulsere.

66. Gero igitur comes, non inmemor iuramenti[l], cum Wichmannum accusari vidisset reumque cognovisset, barbaris, a quibus eum assumpsit, restituit. Ab eis libenter susceptus, longius degentes barbaros crebris preliis contrivit. Misacam[k] regem[2], cuius potestatis erant Slavi qui dicuntur Licicaviki, duabus vicibus superavit fratremque ipsius interfecit, predam magnam ab eo extorsit.

67. Eo quoque tempore Gero preses Slavos qui dicuntur[l] Lusiki[3] potentissime vicit et ad[m] ultimam servitutem coegit, non sine sui tamen gravi vulnere nepotisque[n] optimi viri casu[4], caeterum[o] quoque quam plurimorum[p] nobilium virorum. 963.

68. Erant[q] duo subreguli Herimanno duci, inimicitiae a patribus vicariae relicti, alter vocabatur Selibur, alter Mistav. Selibur preerat Waaris[r.5], Mistav Abdritis[s]. Dum invicem quam saepe accusantur[t], victus tandem ratione Selibur[u], condempnatus est quindecim talentis argenti a duce.

a) Poppo *A.* 2. *Ann. S.* b) est t. 2. c) Haroldus 2. *Ann. S.*; Alardus *A*; Araldus *Sigeb. Gembl.* d) *deest* 2. *Ann. S.*; fuisse 3. e) M. autem f. *A.* f) ingens 1. g) igne — ferrum *des.* 3. h) *deest* 2. i) reddidit *A. Ann. S.* k) Misicam 1; Miscam 3, *et ita deinceps.* l) ducuntur 1. m) in 2. n) sui *add.* 2. o) ceterorum *A.* p) plurimum *A*; plurium 3. q) autem *add.* 2. r) Waris *A*; Waariis *Ann. S.* s) Addritis 3; Apodritis *Ann. S.* t) acc. quam saepe 3. u) alter Mistau *add.* 2.

1) Cf. c. 60. 2) Misaca rex vel dux fuit Polonorum (de quo cf. Zeissberg, 'Arch. f. Kunde Oestr. G.' XXXVIII); Licicaviki iidem qui Lechi. 3) Lausitzer. 4) De filio Sigifrido, cuius mentionem facit Thietm. II, 19, haec intelligenda esse, haud crediderim. 5) Wagrii, ducatus Holsatiae orientalis incolae, Abodritorum vicini, esse videntur.

Eam dampnationem graviter ferens, arma sumere contra ducem cogitavit. Sed cum ei belli copiae non sufficerent, missa legatione, postulat presidium ab[a] Wichmanno contra ducem. Ille nichil iocundius ducens, quam aliquam molestiam inferre posset[b] patruo, cito cum sociis adest Slavo. Ut autem suscipitur in urbem Wichmannus, statim urbs obsidione vallatur ab inimico. Ductus quoque exercitus a duce urbem[c] obsedit; interim, casu nescio an prudenti consilio, Wichmannus cum paucis urbem est egressus, quasi ad extrahenda sibi de Danis auxilia. Pauci dies intererant, dum victus[d] bellatoribus et pabulum iumentis defecerat[e]. Fuerunt etiam qui dicerent, Slavum speciem quidem belli gessisse, non verum bellum; incredibile omnimodis fore, hominem a puero bellis assuetum bellicas res tam male preparatas habuisse; sed id consilii machinatum[f] ducem, ut quoquo pacto posset nepotem vinceret, ut saltem[g] in[h] patria salutem recuperaret, quam inter paganos penitus perdidisset. Fame itaque urbani ac foetore pecorum aggravati, urbe egredi sunt coacti. Dux Slavum austerius[1] alloquens, de perfidia et nequam eius actibus arguit, hocque[k] ab eo responsi accepit: 'Quid me', inquit, 'de perfidia arguis? Ecce, quos nec tu nec dominus tuus imperator vincere potuistis, mea[l] perfidia inermes assistunt[m]'. Ad haec dux conticuit, eum suae ditionis regione privans, filio ipsius, quem[n] antea obsidem accepit, omni ipsius potestate tradita. Milites Wichmanni variis poenis afflixit, urbis predam suis militibus do-
*p. 464. navit, simulacro Saturni[1] ex aere *fuso, quod ibi inter alia urbis spolia repperit, magnum spectaculum populo prebuit victorque in patriam remeavit.

69. Audiens autem Wichmannus urbem captam sociosque oppressos[o], ad orientem versus[p], iterum se paganis immersit, egitque[q] cum Slavis qui dicuntur Vuloini[r.2], quomodo Misacam, amicum imperatoris, bello lacesserent; quod eum minime latuit. Qui misit ad Bolizlavum[s] regem Boemiorum[t] — gener enim[u] ipsius erat[3] — accepitque ab
967 ? eo equitum duas acies. Cumque contra eum Wichmannus

a) a *A.* 3. b) *deest* 3. c) urbe *A.* d) victis *A.* e) defecerant 3. f) d. mach. 2. g) *deest A.* h) sal. in p. *A.* i) hasterius 2. k) hoc quoque 1. 3. l) in ea 3. m) existunt 1. n) quem — ipsius *des. A.* o) afflictos 2. 3; circumventos *A.* p) reversus 1. *F.* q) egitque — lacesserent *des.* 2. r) Wlouu *A*; Uulouuini *F*; Vulini *Ann. S.* s) Bolizlaum *A. F*; Boluzlavum 3. t) Boemorum 2. *F.* u) *deest* 1.

1) Saturnum glossae Boemicae Sitiwrat appellant; cf. Palacky I, p. 179 n. 2) Slavos Wilinos afferunt Adamus Brem. II, 18. et Helmoldus I, 2; recentiores ad lacum Bellinensem et urbem Fehrbellin eorum sedes collocarunt. 3) Thietm. IV, 35: *Hic* (M.) *a Boemia regione nobilem sibi uxorem senioris Bolizlavi duxerat sororem. . . . Dobrawa — Sclavonice dicebatur.*

duxisset exercitum, pedites primum ei[a] inmisit; cumque ex 967?
iussu ducis paulatim coram Wichmanno fugerent, a castris longius protrahitur, equitibus a tergo inmissis, signo fugientes ad reversionem hostium monet[b]. Cum ex adverso et post tergum premeretur[c] Wichmannus, fugam inire temptavit. A sociis igitur arguitur sceleris, quia ipse eos ad pugnam instigaverit, fidensque equo, cum necesse fuerit, fugam facile inierit. Coactus itaque equo cessit, pedestris[d] cum sociis certamen iniit, eoque die viriliter pugnans, armis defenditur. Ieiunio autem et longiori via, qua[e] per totam noctem armatus incessit, mane cum paucis admodum aream cuiusdam iam[f] fessus intravit. Optimates autem[g] hostium cum eum repperissent, ex armis agnoscunt, quia vir eminens esset, interrogatusque[h] ab eis, quisnam esset[h], Wichmannum se fore[i], professus est. At illi arma deponere exhortati sunt; fidem deinde spondent, salvum eum domino suo presentari, hocque apud ipsum obtinere, quatinus incolumem imperatori restituat[k]. Ille licet in ultima necessitate sit constitutus, non[l] inmemor pristinae nobilitatis ac virtutis, dedignatus est talibus manum dare; petit tamen, ut Misaco[m] de eo adnuntient, illi velle arma deponere, illi manus dare. Dum ad Misacam ipsi pergunt, vulgus innumerabile eum circumdat eumque[n] acriter inpugnat[o]. Ipse autem, quamvis fessus, multis ex eis fusis, tandem gladium sumit et potiori hostium cum his verbis[p] tradidit: 'Accipe', inquit, 'hunc gladium et defer domino tuo[q], quo pro signo victoriae illum teneat imperatorique amico transmittat[r], quo sciat, aut hostem occisum irridere vel certe propinquum deflere'. Et his dictis, conversus ad orientem, ut potuit, patria voce Dominum[s] exoravit animamque multis miseriis et incommodis repletam pietati Creatoris omnium effudit[1]. Is finis Wichmanno, talisque omnibus fere qui contra imperatorem arma sumpserunt [patrem[t] tuum].

---

a) in eum misit 2. b) movet 3. c) premeret 2; premerentur *A.* d) pedestre 2. e) *deest* 1; quam *A.* f) *deest* 3. g) *deest* 1. h) interrogatusque — esset *des. A.* i) esse *A.* 3. *Ann. S.* k) restituit 2. l) non immemor — virtutis *des.* 1. m) Misaco *corr.* Misiconi 1; Misacae 3. n) eum 3. o) impugnant 3. p) *deest* 2. q) suo 3. r) illum tradat vel transmittat 2; illum transmittat *Ann. S.* s) deum *A.* t) patrem tuum *unus cod. A., qui his verbis finitur.*

1) Diem mortis Necrol. Luneburgense (Wedekind, 'Noten' III, p. 70) indicat 10. Kal. Oct.: *Wichmannus comes et multi alii occisi et Hoico occisus.*

CONTINUATIO.

968. 70. Imperator itaque, acceptis armis Wichmanni, de nece eius iam certus[a] factus, scripsit epistolam ad duces et prefectos Saxoniae in hunc modum:

Oddo divino nutu imperator augustus Herimanno et Thiadrico[b] ducibus[c] caeterisque[d] publicae rei[e] nostrae prefectis omnia amabilia. Deo volente, salus omniaque prospera plane succedunt. Caeterum nuntii Constantinopolitani regis, dignitate satis insignes, nos adeunt, pacem, ut intelleximus, admodum quaerentes. Quoquo modo tamen res agatur, bello, Deo volente, nullo modo nos temptare audebunt. Apuliam[f] et Calabriam provincias, quas hactenus tenuere, nisi conveniamus, dabunt. Si vero voluntati nostrae paruerint, ut presenti aestate coniugem cum aequivoco nostro in Franciam dirigentes, per Fraxanetum[g] ad destruendos Sarracenos, Deo comite, iter arripiemus, et sic ad vos, disponimus[h]. Preterea volumus, ut, si Redares, sicut audivimus, tantam stragem passi sunt[1] — scitis
*p. 465. *enim, quam saepe fidem fregerint, quas[i] iniurias attulerint, — nullam vobiscum[k] pacem habeant. Unde haec cum Herimanno[l] duce ventilantes, totis viribus instate, ut in destructione eorum finem operi inponatis. Ipsi, si[m] necesse fuerit, ad eos ibimus. Filius noster in nativitate Domini coronam a beato apostolico in imperii dignitatem suscepit. Scripta* 15. *Kal. Febr. in Campania iuxta Capuam.*

His litteris lectis in conventu populi in loco qui dicitur Werla coram principibus et frequentia plebis, visum est, pacem iam datam Redariis oportere stare, eo quod tunc bellum adversus[n] Danos urgeret, et quia copiae minus sufficerent ad duo bella pariter conficienda.

969. 71. Graecorum itaque legatis imperator satis credens, partem[o] exercitus cum plerisque principalibus viris direxit ad condictum locum, quo eis secus[p] sponsionem legatorum[q] puella traderetur et cum honore filio adduceretur. Graeci vero ad artes paternas[r] conversi — nam erant ab exordio fere mundi plurimarum gentium domini, et quos virtute nequibant, artibus[s] superabant —, subito super[t] inprovisos et nichil adversi suspicantes irruunt, castra diripiunt, plures occidunt, plures capiunt, quos et Constantinopolim impera-

a) certior 3. b) Thiederico 2. 3; Thiaderico *Ann. S.* c) *deest* 1. d) cęteris 1. e) rei publicae 2. *Ann. S.* f) Appuliam 3 *semper.* g) Fraxinetum 3. *Ann. S.* h) disponemus 3; transire d. *Ann. S.* i) quasi 1. k) nobiscum 2. l) ęrimanno 1. m) *deest* 2. n) adversum 2. *Ann. S.* o) par. 2. p) *deest* 1. q) legatis 2. r) primas 1. s) arte 3. t) *deest* 1.

1) De bello c. 69. relato agi, Dümmler p. 433, n. 3. statuit.

tori suo[a] presentant. Qui vero effugere poterant, reversi 969.
ad imperatorem, quae acta sunt nuntiant[b·1].

72. At ille super his commotus, ad hoc dedecus diluen- Sept.
dum cum gravi manu viros eminentes, domesticis et externis rebus iam saepe claros factos, Guntharium[2] et Sifridum[c] mittit in Calabriam. Graeci autem preterita victoria elati et minus cauti, ceciderunt in manus eorum; ex quibus innumera multitudine caesa, quos supererant[d] capientes; obtruncatis naribus, novam Romam remeare permiserunt. Tributum in Calabria et Apulia a Graecis extorserunt, talique victoria illustres facti et spoliis hostium ditati, ad imperatorem reversi sunt[3].

73. Populus autem Constantinopolitanus audiens[e] a suis male pugnatum, consurrexerunt adversus imperatorem suum et machinatione coniugis propriae cuiusdam militis insidiis occiderunt, locoque domini militem imperio[f] designantes[4]. Constitutus[g] autem rex continuo[5] captivos absolvit, puellam cum magno exercitu et claris muneribus ad imperatorem destinavit. Quam ipse statim filio tradidit, celebratisque 972.
magnifice nuptiis, omnem Italiam super hoc et Germaniam laetiores reddidit. Eo tempore, quo haec intra Italiam gere- 74
bantur, summus pontifex Wilhelmus[6], vir sapiens et prudens, pius et cunctis affabilis, a patre sibi commendatum regebat Francorum imperium.

74. Cuius mater, licet peregrina, nobili tamen erat genere[h] procreata[7]. Hic cum audisset, aegrotare coepisse 968.
matrem imperatoris, mirae sanctitatis feminam, nomine Mahthildam[i], dumque eius expectat funus, proprio funere ipsius funus procedit[k·8]. De cuius laude[l] si aliquid dicere cupimus, deficimus, quia omne argumentum ingenioli nostri superat virtus tantae feminae. Quis enim digne possit explicare eius[l] vigilantiam erga cultum divinum? Omnis nox[9] omnibus modis et omni genere cellulam suam divinorum carminum melodia inplebat. Erat enim ei[l] cellula ecclesiae

a) *deest* 1. b) nunciabant 2. 3. c) Sigifridum 2. 3. d) superant 2. e) a s. aud. 3. *In* 2 *folio exciso quae sequuntur usque ad verba c.* 75. a externis cuncta retro *etc. desiderantur.* f) in imp. 3. g) constitus 1. h) genere erat 3. i) Mathildam 1. 3. k) praecedit 3. l) *deest* 1.

1) Aliter Chron. Salernitanum c. 171 sqq., SS. III, p. 554, has res tradit. 2) De quo cf. Posse, 'Meissen' p. 14. 3) Cf. Chron. Salern. c. 173, p. 555. 4) Imperator Nicephorus Phocas uxoris Theophanu insidiis a Ioanne Tzimiske d. 11. Dec. 969. occisus est; Ioannes imp. constitutus Theophanu, uxoris suae neptem, Romani II. filiam, transmisit. 5) Anno demum 972. Nuptiae d. 14. April. celebratae sunt. 6) Successerat Friderico a. 954. 7) Natus a. 928; Cont. Reg. 8) Obiit d. 2. Mart. 9) Cf. Vit. Mahthildis rec. c. 10, SS. IV, p. 290.

968. proxima, in qua modice requiescebat; de qua omnibus noctibus consurgens, intrat ecclesiam, nichilominus cantoribus et cantricibus[a] intra cellulam et pro foribus et in via triformiter constitutis, qui divinam clementiam laudarent atque benedicerent. Ipsa intra ecclesiam in vigiliis et orationibus perseverans, missarum sollempnia expectabat. Deinde infirmos ubicumque audivit in vicino visitavit, necessaria prebuit, deinde pauperibus manum porrexit, deinde hospites, qui semper aderant, cum omni largitate suscepit; neminem sine affatu blando dimisit, nullum fere[b] sine munusculis vel
p. 466. necessariis adiumentis vacuum reliquit. Saepe viatoribus, quos longius de cella prospexit, necessaria transmisit. Talia opera licet valde humiliter diebus ac noctibus exerceret, tamen nichil de honore regio minuebat, et sicut scriptum
cf. Iob 29. 25. est, quamvis sederet tamquam regina[c] circumstante[d] populo, semper et ubique tamen erat moerentium consolatrix. Domesticos omnes famulos et ancillas variis artibus, litteris quoque instituit; nam et ipsa litteras novit, quas post mortem regis lucide satis didicit[1]. Ergo si omnes virtutes eius velim narrare, hora deficeret; facundia Homeri[e] vel Maronis michi[f] si adesset, non sufficeret. Igitur plena dierum, plena omni honore, plena operibus bonis et elemosinis, cunctis divitiis regalibus distributis servis Dei et ancillis ac
Mart. 14. pauperibus, secundo Idus Martias animam Christo reddidit. Illo quoque tempore Bernhardus, ut ab omni populo predicabatur suis temporibus sacerdotio dignissimus, diem funxit[g] extremum[2]. Piam famam super his nemo nos vituperet prodidisse, dum veri[h] periculo non subcumbimus. Audivimus enim a quodam solitario, in spiritu nescio an manifesta visione, animam reginae et episcopi infinita[i] multitudine angelorum cum gloria ineffabili caelos deferre[k] vidisse.

75. Igitur imperator, audita morte matris et filii caeterorumque principalium virorum — nam et Gero, vir magnus et potens, iam antea defunctus est[1.3] —, iudicavit ab expeditione Fraxaneti[m] abstinere, et dispositis in Italia rebus, patriam remeare. Pulsavit quoque fama eum, quasi plerique Saxonum rebellare voluissent; quod, quia inutile erat, nec relatione[n] dignum arbitramur. Egressus est[o] itaque de

a) cantatricibus 3. b) sine munusculis fere 3. c) regio 3. d) circumastante *Ann. S.* e) Omeri 1. f) nichil 1. g) finivit 3. h) vero 3. i) infinitam multitudinem 3. k) deferri *Ann. S.* l) erat 3. m) Fraxineti 3; Fraxinetis *Ann. S.* n) ratione 1. o) it. est 3.

1) Vita Mahth. ant. c. 1. (rec. c. 3) eam litteras in coenobio Hervordensi didicisse, minus recte innuere videtur. 2) Die 3. vel 4. Febr. 968. 3) Die 20. Maii 965.

Italia cum magna gloria, capto rege Longobardorum, supe- 972.
ratis Graecis victisque Sarracenis[1], cum victricibus alis
Galliam ingressus est, inde Germaniam transiturus et pro- 973.
ximum pascha loco celebri Quidilingaburg[a] celebraturus; ubi Mart. 23.
diversarum gentium multitudo conveniens, restitutum patriae
cum filio cum magno gaudio celebrabant[b]. Manens autem
ibi decem et septem non[c] amplius diebus, descendit inde,
ascensionem Domini apud Mersburg[d] celebraturus. Tristis Mai. 1.
autem illa loca perambulat[e], obitu optimi viri ducis Heri-
manni[2], qui prudentiae ac iustitiae miraeque vigilantiae in
rebus civilibus et externis cunctis retro mortalibus[f] aeter-
nam reliquit memoriam. Post susceptos ab Africa[g] legatos,
eum[h] regio honore et munere visitantes, secum fecit manere.
Tertia autem feria ante pentecosten[i] locum[k] devenit qui Mai. 6.
dicitur Miminlevu[l]. Proxima nocte iuxta morem diluculo
de lecto consurgens, nocturnis et matutinis laudibus inter- Mai. 7.
erat. Post haec paululum requievit. Missarum deinde of-
ficiis celebratis, pauperibus iuxta morem manus porrexit,
paululum gustavit iterumque in lecto requievit. Cum autem
hora esset, processit laetus et hilaris ad mensam resedit.
Peracto ministerio, vespertinis laudibus interfuit. Peracto can-
tico euangelii, aestuari atque fatigari iam coepit. Quod cum
intellexissent principes circumstantes, sedili eum inposuerunt.
Inclinantem[m] autem caput, quasi iam defecisset, refocilla-
verunt; expetitoque[n] sacramento divini corporis ac[o] san-
guinis et accepto, sine gemitu cum magna tranquillitate
ultimum spiritum cum divinis[p] officiis pietati Creatoris
omnium tradidit. Transportatur inde in cubiculum; et cum
esset iam sero, nuntiatur populo mors eius. Populus[q] autem
pro eius laude et gratiarum actione multa locutus, memo-
ravit, eum paterna subiectos rexisse pietate, ab hostibus eos
liberasse, superbos hostes Avares, Sarracenos[r], Danos,
Slavos armis vicisse, Italiam subiugasse, delubra deorum in
vicinis gentibus destruxisse, templa ministrorumque ordines
constituisse; multaque alia bona invicem conferentes, regali
funeri insistebant.

76. Mane autem iam facto, licet iam olim unctus esset Mai. 8.
in regem et a beato apostolico designatus in imperatorem,

a) Quidilingeburg 3. b) celebrant 3. c) d. non a. 3. d) Mesburg 1; Mersburh *Ann. S.*; Meresburg *Ekk.*; Merseburg 3. e) perambulabat 3. *Ann. S.* f) *hic pergit* 2. g) Affrica 2; Aphrica 2. h) cum 2; eum cum *Ann. S.* i) pentecostes 1. k) loco 3. l) Mimileuu 3; Miminleve *Ann. S.*; Mimileva *Ekk.* m) inclinante 1. n) iam *add.* 2. o) et 2. 3. *Ann. S.* p) divino 2. q) populo 1. r) Saracenos 1.

1) De hac re nihil certe constare, recte monuit Giesebrecht p. 844.
2) Obiit d. 27. Martii.

145108

973. spei unicae totius ecclesiae, imperatoris filio, ut in[a] initio certatim manus dabant, fidem pollicentes et operam suam contra omnes adversarios sacramentis militaribus confirmantes. Igitur ab integro ab omni populo electus in principem, transtulit corpus patris in civitatem, quam ipse magnifice construxit, vocabulo Magathaburg[b]. Itaque defunctus est Nonis Maii, quarta feria ante pentecosten, imperator Romanorum, rex gentium, divinarum humanarumque rerum multa ac gloriosa[c] saeculis relinquens monimenta.

EXPLICIT[d] LIBER III. RERUM GESTARUM SAXONICARUM.

a) *deest* 3. b) Magadaburg 2; Magdaburg 3. c) religiosa 3. d) *ita* 1. 2.

DD
3
.M82
v.60

Widukind, fl. 970.

Widukindi rerum gestarum saxonicarum.

DD
3
.M82
v.60

PONTIFICAL INSTITUTE
OF MEDIAEVAL STUDIES
59 QUEEN'S PARK
TORONTO 5, CANADA